

H

Haacker, Klaus B. 1942 Wiesbaden -, Németország – Tanulmányait Mainzban teológiai doktorátusát 1970 uo. Bibliai Archeológiai Intézetben dolgozott 1969-70. Tübingenben tanérsegéd 1970-től és az Istitutum Judaikum munkatársa. 1970-74. Wuppertalban tanít 1974-professzor egyetemi tanár. Szakterülete a héber Biblia, apokrifok és post-bibikus tudományok. **Művei:** Neutestamentliche Wissenschaft Eine Einführung in Fragestellung und Methoden 1981, 1985. Die Stiftung des Hellenistische, Untersuchungen zur Struktur der johannischen Theologie 1972.

Haag, Herbert 1915 Singen-Hohentwiel (Baden, D) 2001 Luzern, Svájc - katolikus Bibliikus. Winterthur katnon iskolájában és a jezsuiták gimnáziumában Feldkirchenben kezdte tanulmányait, 1934-ben érettségizett. Katolikus teológiát Rómában a Gregoriánán tanult 1939-től és Institut catholique Párizsban, ahol pappá szentelték 1940-ben. 1941-ben Freiburgban szerezte teológiai diplomáját 1942-ben Bibliikus diplomát szerzett. 1942-60 Az ószövetség professzora Luzern-ben, 1960-80 Tübingenben tanított. 1964-73-között katolikus Bibelwerk elnöke Stuttgartban. Sokat tett a keresztény-zsidó dialógus előmozdításáért a katolikus bibliikusok körében. Legismertebb és elterjedtebb műve a Bibliai lexikon (1951-56, 31982). Szakterületérők kiindulva a bibliikus kutatás mellett számos szisztematikus kérdéssel is foglalkozott, többek között az eredeti bűnről vallott nézetei a tanítóhivatal kritikáját is kiváltották. Műveit számos nyelvre többek között magyarra is lefordították, Hans Küng barátja volt. 1985-ben nevééről alapítványt neveztek el Herbert Haag-Stiftung. "Für Freiheit in der Kirche" mely kitüntetést adott a következő teológusoknak Leonardo Boff, Hans Küng, Jacques Gaillot, Eugen Drewermann **Művei:** Biblische Schöpfungslehre und kirchliche Erbsündenlehre, 1966 (41968) -Bibl. Wb., 1971, (Neudr. 2003)-Teufelsglaube, 1974 (21980) -Das Buch des Bundes, 1980 -Mein Weg mit der Kirche, 1991, (mit Nachwort von R. Zihlmann) Abschied vom Teufel. (Haag, Herbert, 2000). Biblisches Wörterbuch. Sonderausgabe. (Haag, Herbert, 2003) Freie Menschen werden. (Haag, Herbert, 2004) Gottes Zeit - Menschenzeit. (Haag, Herbert, 2003) Grosse Frauen der Bibel in Bild und Text. (Haag, Herbert, 2004). Maria. (Ebertshäuser, Caroline H., 2004). Nur wer sich ändert, bleibt sich treu. (Haag, Herbert, 2000). Täter des Glaubens. (Haag, Herbert, 2003). Das Land der Bibel. (Haag, Herbert, 2000). Nur wer sich ändert, bleibt sich treu; Für eine neue Verfassung der katholischen Kirche, Herder, Freiburg i.Br. 2000; Bibellexikon, Benziger 1968

Habel, Norman C., 1932 Hamilton-, Auszália – Tanulmányait a Concordia Seminary teológiai doktorátus, 1960. Tanított Concordia Sem 1960-73. A bibliatudományok professzora Adelaide College 1974-83. Indiában a Kodiakanal Intézetben (India) is dolgozik 1984-87. Szakterülete a héber Biblia. **Művei:** Job: The Old Testament Library Westminster 1985. Littwery Criticism of the Old Testment Fortress 1971. Yahweh Versus Baal Bookman, 1964.

Habermann, Johannes (Avenarius) 1516 Eger (Cseh) – 1590 – Cseh, Németország - Zeitz, lutheránus prédikátor 1542-től, 1573-ban Jénában professzor, 1574-ben Wittenbergben, 1576 püspök (szuperintendens) Zeitzbenismert műve Grammtica Hebraica 1562 Lexikon Haebreorum 1568, nagy hatása volt a Betbüchlein c kiadványának Wittenberg 1567 a lutheránus ima irodalomra, egészen a 20 századig fordították számos nyelvre. **Művei:** *Christliche Gebeth für allerley Not vnd Stende der gantzen Christenheit außgeteilet auf alle Tage in der Woche zu sprechen, 1567; Liber radicum sive Lexicon hebraeum, 1568 (1588²);*

Grammatica hebraea, 1570 (1581³); Trostbüchlein f. kranke, betrübe u. angefochtene Christen, 1570 u. ö.; Vita Christi (in Sprüchen, mit Gebeten), 1580 u. o.

Hackett, Horatio Balch 1808 Salisbury,- 1875 New York, USA, NY.- Amerikai Baptista Biblikus. Teológiát Phillips-Andover Academy-tanult, és Amherst College, és 1834-ben doktorált. Latin és görög nyelvet és irodalmat tanított Brown University 1835-1838 és hébver nyelvet és irodalmat 1838-1839. Baptista lelkészé avatták 1839-ben és diploma dolgozatot írt az újszövetségi keresztség tanításáról és a keresztyény atyák tanításáról a keresztségről. 1839-1868-ig Bibliai irodalomtörténetet és szövegmagyarázatot tanított Newton Theological Institution, ahol a német bibliakritikát meghonosította, ezért Németországban főleg Halléban igen népszerű lett 1841-től. Hosszabb utazást tett Egyiptomban és Palesztinában 1852-ben, és 1858-1859 Görögországban és modern görög nyelvet is elsajátította. 1870-től haláláig Rochester-ben, New York-ban tanított újszövetségi bevezetőt és szövegmagyarázatot a Rochester Theological Seminary-ban.

Habermas, Jürgens ? 1929-, Németország - Filozófus - Th.W. Adorno és M Horkheimer mellett a legjelentősebb vezető teológia kritikus. A 60-as évek diákmozgalmaira igen nagy hatást gyakoroltak művei. A Marx Plank Intézet vezető társadalom tudósa, de ebben az időben született legjelentősebb műve Theore des kommunikativen Hadelns (1981). Tovább fejlesztette az etikát és nyelvfilozófiát és a teóriák társadalmi kommunikációjának elméletét.

Hadriánus exeg. Az 5.sz Alexandria – Egyiptom - Exegéta az alexandriai iskola tagja Cassiodorus és Photius emlékezik meg róla, ránk maradt egy értékes hermenutikája amely a héber nyelv sajátosságaival is foglalkozk PG. 98,1273-1312 kritikai kiadását F. Goessing készítette el B. 1887.

Hahn, Ferdinand 1926-, Németország - Teológiai tanulmányait Mainz, Göttingen és Heidelberg egyetemén végezte. Teológiai diplomáját Günther Bornkamm –nál szerzete és as krisztológiai hagyomány kezdeteit kutatta. ("Christologische Hoheitstitel", 1963, 5. Aufl. 1995). 1964–1968 tanított Kiel újszövetségi tanszékén, 1968–1976 Mainz-ban lett tanár. 1976-tól nyugdíjazásáig 1994-ig Münchenben tanított. 1998 díszdoktori címet kapott Kolozsvár egyetemétől. **Művei:** Christologische Hoheitstitel. Ihre Geschichte im frühen Christentum (FRLANT 83), Göttingen 1963, Das Verständnis der Mission im Neuen Testament (WMANT 13), Neukirchen-Vluyn 1963, Der urchristliche Gottesdienst (SBS 41), Stuttgart 1970. Historical Investigation and New Testament Faith. Two Essays: Problem of Historical Criticism - Methodological Reflexions on the Historical Investigation of Jesus, edited and with a Foreword by E. Krentz; transl. by R. Maddox, Philadelphia 1983, Die Verwurzelung des Christentums im Judentum. Exegetische Beiträge zum christlich-jüdischen Gespräch, Neukirchen-Vluyn 1996, Frühjüdische und urchristliche Apokalyptik. Eine Einführung (BThSt 36), Neukirchen-Vluyn 1998, Theologie des Neuen Testaments I: Die Vielfalt des Neuen Testaments, Tübingen 2002

Haik-Vantura, Suzane 1912 Párizs -, Franciország – Tanulmányait Párizsban a Conservatoire Natl. Superieur de Musiqe-ben kezdte és diplomát szerzett 1939-ben. Párizsban 1937-61 zenét tanít. A liberális Izraelita zsinagógág organistája 1946-53. Szakterülete a héber Biblia. **Művei:** Message biblique inntegrall dans son chant retrouvé Fondation Roi David 1992. La Musique de la Bible Revelee Dumas, 1976. 1990.

Hainz, Josef 1936 Holzkirchen -, Németország - Teológiai tanulmányait 1956-ban kezdte filozófiát és teológiát Würzburgban tanul, majd 1958 Freisingben. 1962-ben szentelték pappá. 1962-64 káplán volt Degerndorf-ban. 1964-65 káplán Miesbach-ban. 1965-68 tanított Freising papi szemináriumába. 1968-72 München papi szemináriumában 1970-ben teológiai doktor Münchenben . 1974 Habilitált újszövetségi szövegmagyarázat és hermeneutika témakörből. 1975-től magántanár München egyetemén. 1977-80 docensként tanít Münchenben, 1980—tól nyilvános rendes tanár. 1981 Újszövetség professzor Frankfurt am Main. 1997-ben Königsteinben Biblia iskolát alapított és első elnöke is volt. 2001-ben nyugdíjba vonult. **Művei:** Neues Testament und Kirche. Gesammelte Aufsätze zum 70. Geburtstag, Pustet Regensburg 2006. Ekklesia. Strukturen paulinischer Gemeinde-Theologie und Gemeinde-Ordnung (BU 8), Regensburg 1972. Koinonia1. „Kirche“ als Gemeinschaft bei Paulus (BU 16), Regensburg 1982. Die Blaue Bibel, München 1974. Auf den Spuren des Paulus durch Kleinasien. Reiseerinnerungen, Selbstverlag Eppenhain 1987. In den Wind gesät. Rundfunkansprachen 1991-2001 hr1, Selbstverlag 2002 (hg. v. A. Bauer), erweitert 22004

Håkan, Ulfgard 1953? -, Svédország, Egyetemi tanulmányait hébert és görögöt Lund egyetemén tanulta és 1978-ban szerzett diplomát, teológiai doktorátust 1989-ben Jel 7,9-17 magyarázatából írta. Szakterülete az apokaliptikus irodalom, a qumráni szövegek és az Újszövetség zsidó fogalmi háttere. Később a zsidó ünnepekkel főleg a szukkót történetével foglalkozott. 1980- 1999 bibliai teológiát tanított Lund egyetemén 1990-1993 Koppenhágai egyetemen újszövetségi szöveg magyarázatot tanít 1999-től Linköping egyetemén a biblikus tanszéken tanít 2000-től a tanszék vezetője és 1998-tól SNTS tag. **Művei:** *Feast and Future. Revelation 7:9-17 and the Feast of Tabernacles* (Coniectanea biblica: New Testament Series 22; Lund, 1989 *The Story of Sukkot. The Setting, Shaping, and Sequel of the Biblical Feast of Tabernacles* (Beiträge zur Geschichte der biblischen Exegese 34; Tübingen, 1998).

Hall, Robert G. 1953 Manhattan -, USA, KS. – Tanulmányait a Davidson College BA 1975. Gordon-Conwell Theol. Seminaryban teológiai Master fokozatot szerzett 1978. Duke Egyetem PhD 1986. Tanított Hampden Sydney College 1985-90 1990 uo professzor. Szakterülete Újszövetség, apokrifok és post-biblikus tanulmányok. **Művei:** *Revealed Histories Techniques for Ancient Jewish and Christian Historiography* JSPSup 6. Sheffield, 1991.

Hallbäck, Geert 1948 Kopenhaga -, Dánia - Teológiát a koppenhágai egyetemen tanult és diplomázott 1976-ban. Post-graduális képzésen vett részt Parizsban és Lyon-ban 1979-82. Megbízott előadó az Újszövetségi tanszéken Koppenhágában 1982-től. Bibliai szemantikával a kánon kérdéssel foglalkozik. **Művei:** *Strukturalisme og eksegesis* (Structuralism and Exegesis), Copenhagen 1983. *Apostlenes Gerninger fortolket* (The Acts of the Apostles interpreted), Copenhagen 1993. *Om Markus. Analyser og fortolkninger* (On Mark. Analyses and Interpretations), Copenhagen 2002. *Kanon mellem afgrænsning og mangfoldighed. Det Nye Testamente som betydningsdannelse. i: Litteraturen og det hellige. Urtekst - Intertekst - Kontekst s. 376-384.* Ole Davidsen (red.). Aarhus Universitetsforlag, Århus 2005. "Hans Jørgen Lundager Jensens doktordisputats: "Den Fortærende Ild" i tværfaglig belysning" - et nytestamentligt perspektiv. "Hans Jørgen Lundager Jensens doktordisputats: "Den Fortærende Ild" i tværfaglig belysning" s. 20-24. Arkentryk, København 2002. *From Apocalyptic to Sage. Paradigms of Jesus in the 20th Century.* Svensk Teologisk Kvartalskrift Årg. 77, s. 118-125. 2001. *The Gospel of John as Literature: Literary Readings of the Fourth Gospel.* New Readings in John. Literary and Theological Perspectives. Essays from the Scandinavian Conference on the Fourth Gospel in Århus 1997 s. 31-46. Johannes Nissen & Sigfred

Pedersen (eds.). Sheffield Academic Press, Sheffield 1999. The Earthly Jesus. The Gospel genre and types of authority. i: The New Testament in Its Hellenistic Context. Proceedings of a Nordic Conference of New Testament Scholars held in Skálholt s. 135-145.

Halle-Wolfssohn, Aaron 1754 Halle – 1835 Fürth, Németország - Meológ zsidó volt, aki Mózes öt könyvét héberből németre fordította Mózes öt könyvét a Haskalah kommentárokkal együtt. Breslauban lett professzor 1792 -1807. Számos esszé és széplélekhez illő jámbor kommentárt írt.

Hallo, William W. 1928 Kassel -, Németország – Tanulmányait a Harvard College-ban kezdte és BA végzettséget szerzett 1950-ben. Chicago Egyetem MA 1953. PhD 1955 közel keleti irodalom és történelemből. Tanított Héber Unon College 1956-58. 1958 Prof. Bibliai szemita nyelvek. Yale Egyetem 1962- Asszirológiát tanít. 1975-82. Antik közel keleti kultúrák intézetének vezetője. Babiloni Gyűjtemény őre 1982-87. **Művei:** The Tablets of Eble: Concordance and Bibliography Eisenbrauns 1980-1991. Early Near Easterns Seals 1981. The Torah: A modern Commentary Union of Amer. Hebrew Congr. 1981. Sumerian Archival Texts 1973. The Exaltaion of Innana 1968.

Halpern, Baruch 1953 Philadephia-, USA, PA. – Tanulmányait a Harvard College. AB 1973. MA 1976. PhD 1978. New York Egyetem 1976- California Egyetem 1978. 1986,1991. Pensylvania Egyetem 1992- Szakterülete a héber Biblia, szemita nyelvek, szövegek és feliratok. **Művei:** The First Historians: The Hebrew Bible and History. Harper and Row, 1988. The Emergence of Israel in Cunaan Scholars 1983. Tradition in Transformation: Turning-Points in Biblical Faith Eisenbrauns 1981. The Constitution of the Monarchy in Israel. Scholars, 1981.

Hamann, Albert 1910 ?, Franciaország - Francia katolikus teológus és patrisztikus. 1949 dogmatikát tanított L'Arbeste-ben 1945 Metz-ben, 1950-beb Orsay-ben 1961-64 a patrisztika vendég professzor Kanadában.

Hamann, Johann Georg, 1730 Königsberg - 1788 Münster, Németország. - Filozófiai író egy sebész fia. – Königsbergben tanult filozófiát 1746-tól valamint teológiát, matematikát és jogot, anélkül hogy konkrét terve lett volna vele. 1752-től házi tanító egy tehetős családnál, majd Kurlandban vezet egy házat. 1756-tól Johann Christoph Berens iskoatársa hatására Riga-ba ment und és azt ottani kézműves boltban dolgozott gazdasági vezetőként. Üzleti útjain bejárt Lübeck, Hamburg és Amsterdam városait, majd 1757 London-ban járt, majd a vállalat csődbe jutott és nagy nyomorúságba került 1758-ban kezdte olvsnni egészen komolyan a Bibliát, és a pietista kinyilatkoztatás tannal is megimserkedett és azt magáévá tette. 1758-ban Riga-ba megy majd 1759-ben Königsbergbe visszatér bibliai tanulmányokat folytatni itt ismerkedik meg Luther Márotn írásaival is, valamint a világirodalommal és kezdi írói tevékenységét. 1764-ben H. Frankfurt am Main-ba utazott, mivel Friedrich Karl Moser, miniszterelnök neki Hessen-Darmstadt-ban egy tanári állást ígért, a hercegi udvarban, amit azonban nem kapott meg, de ezt felejtendő külföldre utazott. Akart közjegyző lenni az sem sikerült 1767-benb visszatért Königsberg-be és Immanuel Kant segítségével elhelyezkedett a vámhivatalban mint fordító. Majd együtt élt egy írástudatlan paraszt lánnyal házasság nélkül, ez neki négy gyereket szült. Állandó nyomorúságban éltek, számos jelentős emberrel levelezett. Többek között levelet váltott Johann Gottfried Herderrel, Johann Kaspar Lavaterrel, Friedrich Heinrich Jacobival, Matthias Claudiusal és egy fiatal földbirtokossal,

Franz Buchholzal , arra kérte őt levélben, hogy adoptált fiainak adja kölcsön a házat 1784 , amit az visszautasított de jelentős összegegel segítette őket. Szintén írásai segítségével került kapcsolatba a katolikus Amalie von Gallitzin hercegnővel Münster-ből. Nehézkes profetikus írásait „Magus des Nordens” északi tengeri mágus névvel szignálta és küzdött a túlzottan ésszerű felvilágosodás Mindegyik hívőt Isten kinyilatkoztatásának a Bibliában testet öltött igéjének tanúságtevőjének tartott akik. Immanuel Kanttal személyesen vitatta meg ellenérveit. Kortársai előtt úgy mutatkozott be mint „prédikátor a pusztában” aminek mára más jelentése lett. **Művei:** *Bibl. Betrachtungen eines Christen*, 1758; *Gedanken über meinen Ll.*, 1758/59; *Sokrat. Denkwürdigkeiten (gg. die Aufklärung)*, 1759; *Wolken*, 1761; *Aesthetica in nuce*, 1761; *Kreuzzüge des Philologen*, 1762; *Des Ritters v. Rosencreuz letzte Willensmeynung*, 1772; *Metakritik über den Purismus der reinen Vernunft (gg. Kant)*, 1784; *Golgatha u. Scheblimini (= Setze dich zu meiner Rechten, Ps 110, 1)*, *Erniedrigung u. Erhöhung, Christentum u. Luthertum (gg. den jüd. Popularphilosophen Moses Mendelssohn)*, 1784.-*Ausgg.: Schrr. (u. Briefe)*, hrsg. v. Friedrich Roth u. Gustav Adolf Wiener, mit Nachtr., 9 Bde., 1821-43; - *Carl Hermann Gildemeister, H.s Leben u. Schrr.*, 6 Bde., 1857 bis 1873; - *Carl Franklin Arnold, H. Ausw. aus Briefen u. Schrr.*, 1888; - *Schrr. Ausgew. u. hrsg. v. Karl Widmaier*, 1921; - *Wahrheit, die im Verborgenen liegt. Aus Schrr. u. Briefen des Magus im Norden. Ausw. u. Einf. v. Johannes Herzog*, 1927; - *Hauptschrr.*, hrsg. v. Otto Mann, 1937; - *Heiml. Weisheit. Kleine Auslese aus Schrr. u. Briefen*, 1937; - *Bibl. Betrachtungen eines Christen. Eingel. u. hrsg. v. Isabella Rüttenauer*, 1939; - *Sämtl. Werke. Hist-krit. Ausg. v. Josef Nadler. I: Tgb. eines Christen*, 1949; *II: Schrr. über Philos., Philologie, Kritik. 1758 bis 1763*, 1950; *III: Schrr. über Sprache, Mysterien, Vernunft. 1772 bis 1788*, 1951; *IV: Kleine Schrr. 1750-88*, 1952; *V: Tgb. eines Lesers. 1753-88*, 1953; *VI: Der Schlüssel. 1750-88*, 1957; - *Wir sehen jetzt durch einen Spiegel, Zürich* 1949; - *Das Wort v. Kreuz. Ausw. aus Briefen u. Werken mit einer biogr. Einl. v. Isabella Rüttenauer*, 1949; - *Bibliographie de la philosophie* 18, Paris 1971, 239); - *J. G. H. Sokrat. Denkwürdigkeiten - Aesthetica in nuce. Mit einem Komm. hrsg. v. Sven-Aage Jørgensen (RUB 926. 926a)*, 1968 (Rez. v. Kurt Neff, in: *Germanistik* 10, 1969, 107 f.).

Hamar István Kiszszentmárton 1867- 1933 Bp., Magyarország - teológiát Bp-en végezte 1886 -1890. Edinburgban tanult 1891 Bp hitoktató, 1894 püspöki titkár. 1896 helyettes tanár. 1897 magántanár, majd nyilvános rendes tanár Bp teológián. **Művei:** *Hoseás próféta könyve bp* 1897. *Biblika theologia bp* 1898. *Az isteni kijelentés és az óÓ-és új-testamentumban. Bp.*, 1902. *Ézsaijás könyve Prot. Szemle* 1917. *Ószövetségi irodalomszótár bp* 1920. *bibliai lecion Czegdléy és Kállai kálmánnal* 1929-31.

Hammer, Wilhelm OP Exegéta, swábföldön születet és Kölben tűnt fel a rendi teológián, ahol klaasszika filológiát tanult, majd Ulmban lett prédikátor, 1537-ben, majd al-prior, 1564-től magiszterkénttanított a rendi teológán és gyóntató lett Gotteszell kolostorában. **Művei:** *Commentationes in Genesim.. autorum sacrum et profanum sententiis ornametae Dilligne* 1564.

Hamvas Béla 1897 Eperejes – 1968 Budapest, Magyarország - Érettségizett Pozsonyban. Első világ háborúban katona, 1919-család Budapestre költözik 1923 egyetemen német szakon végez, oklevelet szerez zemenüvészeti főiskolán is. 1927 Fővárosi könyvtárban dolgozik, 1935-36 Kerényi Károllyal Sziget szellem műhely alapítója. 1940-44 orosz fronton katona. 1945 szerkesztő Egyetemi nyomda., Lukács György hevesen támadta. 1948 elveszítette állását. 1951-1964 Erőmű beruházási vállalatnál segédmunkás. Írásait szamizdatban terjesztik meg. Foglalkozik minden vallás alapkönyveivel Sientia sacra (1988)

biblia fejlődési elmélete dilettáns. Hérok könyvének fordítása használható. **Művei:** *Csak bibl. Vonatkozású műve, Hénoch apokalipszise ford. és tanulmány 1944.*

Hanhart, Karel 1927 Tilburg -, Hollandia – Tanulmányait Amszterdam Egyetemén kezdte és szerzett PhD fokozatot 1966-ban. West Theol Sem. Michigan BD 1949. Tanított Dubuque theol. Sem 1964-72. Egyesült protestáns Egyetem tanára Brussel 1972. Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** Open Tomb – New Approach. Liturgical, 1993. Intermediate State in the New Testament. Wever, 1966.

Hanson, Paul. D. 1940?? -, USA - Tanulmányait a Gustav Adolphs College BA 1961. Yale Egyetem BD 1965. Harvard Egyetem PhD 1970. Tanított Harvard teológiai iskolájában és a közel meleti nyelv és civilizációs intézetben 1971-75. Ószövetség tanársegéd 1975-81. Bussey prof. 1987- **Művei:** Old Testament Apocalyptic. Abingdon, 1987. The People Called: The Rowth of Community in the Bible. Harpers and Row, 1986. Visionaires and their Apocalypses Issues in relig and theol 2. Fortress, 1983. The Dawn of Apocalyptic: The Historical and Sociological Roots of Jewish Apocalyptic Ascathology. Fortress, 1975. 1979.

Haran, Menahem 1924 Moszkva-, Oroszország – Tanulmányait Jeruzsálemben a Héber Egyetemen kezdte és MA végzettséget szerzett 1947-ben. PhD 1956. Tanított Héber Egyetem Kaufmann prof. Cambridge Egyetem keleti intézetében 1973- Szerkeszti az Encyclopedia Biblica 1960-68. **Művei:** Temples and Temple Service in Anxcient Israel. Eisenbrauns, 1985. Ages and Institutions in the Bible AmOved 1973. Between “Former Prophecies” and “New Prophecies”. Magnes, 1963.

Harder, Günther, 1902 Groß-Breesen - 1978 Berlin, Németország - Evangélikus teológus egyházi vezető. 1920-1924 között tanult Marburg és Berlin egyetemein. Jogi vizsgát tett 1924-ben Marburgban. Teológiai vizsgát 1927 és 1929-ben tette le. Újszövetségi tanulmányait Adolf Deißmann erősen meghatározta. Diploma munkája »Paulus und das Gebet« 1934 Berlin, ugyanitt lett 1930-1935 tudományos munkatárs, és tette le a licenciátust 1933-ban. A hitvalló egyházhoz kapcsolódott »Neuordnung der Kirche« . 1940-ben a vezetőségi tagjai közé számított. 1934 területi lelkész Nauen, Ruppín, Lindow-Gransee, Wittstock. 1936-tól docens Belin teológiai Főiskola újszövetségi tanszékén. (1937 -1941 eltiltják a tanítástól) 1941-ben hét hónapig börtönben van, 1944-ben elmenekül, 1945-ben újra letartóztatják és a belini ütközetben részt venni kényszerítik. 1945-től Nauen terület szuperintendense Otto Dibelius tanácsára hívták meg püspöknek. 1948-ban újra taníthat Berlinben az újszövetségi tanszéken, ahol már 1947-től vezetett azt a speciális archívumot amely az egyház küzdelmét dokumentálta. 1959-től a teológiai tanács elnöke, de már 1955 másodállásban a zsidóság és az egyházi közdelem a náci ellen történetének professzora. 1957- 1960 a Főiskola rektora. Tagja a zsidó keresztény tanácsnak és a zsidók és keresztények munkacsoportjának tagja. Studiorum Novi Testamenti Societas tagja. 1972-től megy nyugdíjba. Kritizálta a Ószövetség -Újszövetség kifejezést, mondván Izrael kiválasztottsága folyamatosan megmaradt. **Művei:** Z. nt. Wiss.: Paulus und das Gebet (Nt. Forschungen 1/10), 1936; Die Septuagintazitate des Hebräerbriefs. Ein Beitrag z. Problem der Auslegung des AT, Theologia Viatorum, 1939, 33-52. Kontinuität und Diskontinuität des Volkes Gottes, in: Das gespaltene Gottesvolk. Im Auftrag der Arbeitsgemeinschaft Juden und Christen beim Dt. Ev. Kirchentag hrsg. v. H. Gollwitzer u. E. Sterling, bearb. v. U. Bohn u. R.M. Heydenreich, 1966, 267-282 (abgedr. in: Kirche u. Israel, 155-169); Gottes Erbarmen über Juden und Christen, Bibelarbeit über Röm 11, 16-24, ebd., 103-112; Antijudaismus in NT, Kirche in der Zeit 21, (1966), 378-379; Beiträge z. grundsätzlichen Rechtsdenken aus bibl. Sicht, hrsg. v. G. Harder (Der Anfang. Eine Schriftenfolge im Auftrag der Kirchl.

Hochschule Berlin, hrsg. v. F. Dehn., Bd. 15), 1951, 39-66; Besprechung von: P. Gürtler, Nationalsozialismus und Ev. Kirche im Warthegau. Trennung v. Staat und Kirche im nationalsozialistischen Weltanschauungsstaat (Arbeiten z. Geschichte des Kirchenkampfes 2), Göttingen 1958, ThLZ 86 (1961), 212-214; Kirche und Synagoge: Nicht Mission, sondern Gespräch, ebd., 138-141.

Hardmeier, Christof 1942 Zürich-, Németország – Tanulmányait teológiát és filozófiát Zürich, Tübingen és Mainz egyetemén tanult. Első teológiai vizsgáját 1968 –ban tette le Zürichben. 1968- 1978 nyelvészeti tanulmányokat folytat és tudományos munkatárs Heidelberg. 1975 a prófétai szövegek formatörténeti vizsgálatával foglalkozik. Második teológiai vizsga 1976 –ban Zürich-ben és ezt követően lelkésszé avatták. 1977-1993 hébert tanított Bethel-ben 1983- 1985 DFG-ösztöndíj. 1988-ban habilitált Bielefeld Ezekiel, Jeremiás és Hiszkija-Izajás polemikus elbeszéléseiből. 1993 –tól nyilvános rendes tanár az ószövetség tanszéken Greifswald-ban. Szövegpragmatikus egzegézis képviselője. 2002 vendég professzor Stellenbosch (Dél-Afrika) Egyetem. Dél-Afrikai Ószövetség kutatók társaságának (OTSSA / OTWSA) tiszteletbeli tagja 2003-tól. SBL tag. **Művei:** Texttheorie und biblische Exegese. Zur rhetorischen Funktion der Trauermetaphorik in der Prophetie, München: Kaiser 1978. Prophetie im Streit vor dem Untergang Judas. Erzählkommunikative Studien zur Entstehungssituation der Jesaja-und Jeremiaerzählungen in II Reg 18-20 und Jer 37-40, Berlin; New York: de Gruyter 1990. Textwelten der Bibel entdecken. Grundlagen und Verfahren einer textpragmatischen Literaturwissenschaft. 2 Bde, Gütersloh: Gütersloher 2003/2004. Erzähldiskurs und Redepragmatik im Alten Testament: unterwegs zu einer performativen Theologie der Bibel. Tübingen: Mohr Siebeck 2005. Realitätssinn und Gottesbezug: Geschichtstheologische und erkenntnisanthropologische Studien zu Genesis 22 und Jeremia 2-6. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener 2006.

Harmatta János 1917 Hódmezővásárhely – 2004 Budapest, Magyarország- Klasszika-filológus, nyelvész, az MTA tagja. A magyar nyelv iráni eredetű szavainak területén alapvetően fontosságú feltáró és rendszerező munkát végzett. Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának 1970-től volt a tagja, 1973–1986-ig pedig elnökhelyettese. 1940-ben szerzett magyar–latin–görög szakos diplomát. 1952-től az ELTE Indoeurópai Nyelvtudományi Tanszék tanára. tudományos tevékenysége a finnugor nyelvésztől az ókortudományon keresztül az orientalisztikáig, azon belül is az iranisztikáig és az indológiáig terjedt. Szakterülete az antik kultúr és szöveg hagyományok kutatás, mely párhuzamos babiloni fogságban keletkezett Ószövetségi könyvek irodalmával. **Művei:** Forrástanulmányok Herodotosz Skythika-jához = Quellenstudien zu den Skythika des Herodot / írta Harmatta János. Studies in the sources on the history of Pre-Islamic Central Asia / [by R. Ghirshman ... et al.] ; ed. by J. Harmatta. Prolegomena to the sources on the history of Pre-Islamic Central Asia / [by P. Aalto ... et al.] ; ed. by J. Harmatta

Harnack, Adolf 1851 Dopat ma Tartu (Oroszország - 1930 Heidelberg, Németország - Német filológus patológus. Protestáns teológus család, tagja, kétszer házasodik, mert első felesége az ötödik gyermek születésénél meghalt. 1866-ban Erlangenben értettséggizik, , ajd ugyanott folytatja az egyetemet, ahol teológiát tanul egzisztenciális okok miatt is. Jelentős tanárai voltak Alexander von Oettingen és Moritz Baron von Engelhardt . A lipcsei egyetemen tanulmányai lat jelentősebb professzora voltak Julius Kaftan, Emil Schürer, Wolf Graf von Baudissin,és Oskar Leopold von Gebhardt. Habilitációját a gnószticizmus forrásinak történetébl írta 1874, azonnal magántanár lett és megnyitott történeti inézetét is. Kollégi és szűkebb baráti körébe tartoztak Caspar René Gregory, Martin Rade, Wilhelm Bornemann, Friedrich Loofs, és William Wrede. Érdeklődése a dogmatörténet felé fordult. Működött még

1879-1886 Giessen, 1886-1888 Marburg, 1888-1921 Berlin. 1905-től a Berlieni királyi könyvtár- legnagyobb tudománys gyűjtemény- igazgatója. 1910-től Porosz Tudományos Akadémia tagja. A porosz császári birodalom tudományos reprezentánsa. Megalapította a porosz Theologische Literaturzeitung-ot. Az uralkodó barátjaként meghatározó szerepe volt az egész kultúrpolitikában. Tudományos műve a pályája elején termelődött. Működése elején sokat foglakozott a korai szeszességel. Az evangélium szerint a Jóságos Atya Istenről szóló tanítás, a dogmákat és az evangéliumok tanítását ütköztette egymással. Úgy vélte a dogmák a görög szellem megnyilvánulásai az egyházban. A dogmafejlődés szerint tévút, ennek végén Luther újra felfedezte az evangéliumokat. A tanítására épített a dialktikus teológia. **Művei:** *Das Mönchtum, seine Ideale u. seine Gesch. (eine der Vorlesungen, die der Ghzg. v. Hessen als Schirmherr der Univ. Gießen v. Zeit zu Zeit in Darmstadt veranstaltete)*, 1881 (1921⁸⁻¹⁰); *Martin Luther in seiner Bedeutung f. die Gesch. der Wiss. u. Bildung (Rede bei dem Festakt der Univ. Gießen z. 400. Geb. Luthers)*, 1883 (1911⁴); *Lehrb. der DG I, 1886; II, 1887; III, 1889 (1931/32⁵; Nachdr. 1964); Grdr. der DG, 1889 (1931⁷); Das Apostol. Glaubensbekenntnis, 1892 (1896²⁷); Gesch. der altchristl. Lit. bis Eusebius. I: Die Überl. u. der Bestand, 1893 (1958²; mit einem Vorw. v. Kurt Aland); II: Die Chronologie der altchristl. Lit., 1. Hbd., 1897; 2. Hbd., 1904 (1958²); Das Wesen des Christentums, 1900 (1950¹⁵ mit Geleitw. v. Rudolf Bultmann; 78.-82. Tsd.); Die Gesch. der Kgl. Preuß. Akademie der Wissen zu Berlin, 3 Bde., 1900; Die Mission u. Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jhh., 1902 (1906²: 2 Bde.; I: Die Mission in Wort u. Tat. II: Die Verbreitung; 1923⁴); Reden u. Aufss. I, 1904; II, 1906; Reden u. Aufss. NF. I. II: Aus Wiss. u. Leben, 1911; III: Aus der Friedens- u. Kriegsarbeit, 1916; IV: Erforschtes u. Erlebtes, 1923; V: Aus der Werkstatt des Vollendeten, hrsg. v. Axel v. H., 1930; Btrr. z. Einl. in das NT. I: Lukas der Arzt, der Verf. des 3. Ev. u. der Apg, 1906; II: Sprüche u. Reden Jesu. Die 2. Qu. des Mt u. Lk, 1907; III: Die Apg, 1908; IV: Neue Unterss. z. Apg u. z. Abfassungszeit der synopt. Evv., 1911; V: Über den privaten Gebrauch der hl. Schr. in der alten Kirche, 1912; VI: Die Entstehung des NT u. die wichtigsten Folgen der neuen Schöpfung, 1914; VII: Zur Revision der Prinzipien der nt. Textkritik. Die Bedeutung der Vulgata f. den Text der kath. Briefe u. der Anteil des Hieronymus an dem Übers.werk, 1916; Entstehung u. Entwicklung der Kirchenverfassung u. des KR in den zwei ersten Jhh., 1910; Die Dienstentlassung des Pfr. Lic. G. Traub, 1912; Martin Luther u. die Grundlegung der Ref., 1917 (1928: 106. bis 110. Tsd.); Marcion: Das Ev. v. fremden Gott. Eine Monogr. z. Gesch. der Grundlegung der kath. Kirche, 1921 (1924²; Nachdr. 1960); Albrecht Ritschl. Rede, 1922; Augustinus, Reflexionen u. Maximen. Aus seinen Werken ges. u. übers., 1922; Die Briefsmlg. des Apostels Paulus u. die anderen vorkonstantin. christl. Briefsmlg.en, 1926; Die Entstehung der christl. Theol. u. des kirchl. Dogmas (die in Bonn geh. Vorlesungen), 1927 (Nachdr. 1967); Stud. z. Gesch. des NT u. der alten Kirche. I: Zur nt. Textkritik, 1931; Vom inwendigen Leben. Betrachtungen über Bibelworte u. freie Texte, 1931; Ausgew. Reden u. Aufss., neu hrsg. v. Agnes v. Zahn-Harnack u. Axel v. Harnack, 1995.*

Harner, Philip B., 1932 Lancaster -, USA, PA. – Tanulmányait a Princeton Egyetemen kezdte és AB végzettséget szerzett 1954-ben. Yale Egyetem BD 1957. Ma 1959. PhD 1964. tanított Yale Div School 1958- tanérsegéd. 1958-60 Heidelberg College-ban. héber és görög tanár. 1962- 1975- Újszövetség tanára. Szakterülete a héber Biblia és az Újszövetség. **Művei:** “I Am the Lord “- grace and Law in Second Isaiah. Mellen, 1988. An Introductiv Approach to Biblical Study. UPress of Amer, 1982. The “I Am” of the Fourth Gospel. Fortress, 1970.

Harrelson, Walter 1919 North Carolina-, USA – Tanulmányait North Carolina Egyetemen kezdte AB 1947. Union theol Sem BD 1949. ThD 1953. Tanítani kezdett Andover Newton Theol School 1951-55. Chicago Egyetemen az Ószövetség professzora 1955-60 között. Dékán Vanderbilt Egyetem Teológiai Fakultásán 1960-75-ig. Jeruzsálem Ökumenikus Intézet vezetője 1977-79. **Művei:** From fertility Cult to Worship. Doubleday, 1969. Interpreting the Old Testament. Holt, Rinehart Winston, 1964. Jeremiah Prophet to the Nations. Judson, 1959.

Harrington, Daniel J., 1940 Arlington -, MA., USA – Tanulmányait a Boston College-ban kezdte és BA végzettséget szerzett 1964-ban. MA 1965. Harvard PhD 1970. Tanított Weston Schol of Theol 1971- Újszövetség professzora. Szerkeszti NT Abstract 1971-től. Ásatásokban részt vesz Samaria 1968. Szakterülete a héber Biblia és az Újszövetség szemta nyelvek és szövegek és feliratok. **Művei:** The Gospel of Matthew. Liturgical, 1991. The Maccabean Revolt. Glazier, 1988. A Manual of palestinian Aramic Texts. Bibl Ist. 1978.

Harris, James Rendel 1852 Plymouth, – 1941 Devon, Anglia - A szír kéziratok gondozója. Tanulmányait Clare College-ban, Cambridge-ben kezdte, ahol előbb matematikát tanult 1875–78, 1892, később teológiát is 1902–04. Hosszabb időt töltött a közel-keleten. Mad pedig újszövetégi görög nyelvet tanított Johns Hopkins University, Baltimore, USA (1882–85) később Haverford College-ban (1882–92). Amint ehagyta Haverford-ot 1889–90, felfedezett 47 Héber, Latin, Arab, Szír, Örmény és etióp tekercset és olyan kódexet, amely 13-század elejére datálódott és ezért bibliai és nyelvtani problémákkal kezdett foglalkozni. Feltűnt a Leidben az egyetemen (1903–04). Ezt követően igazgatja lett Society of Friends' Woodbrooke College, Birmingham mellett. Lehetősége volt két nagyon értékes könyvtárat is tanulmányozni. Johns Hopkins, és John Rylands Library, Manchester-ben, itt lett a kéziratok osztályának igazgatója. Jó kapcsolatba került a Szt. Katalin kolostorra a Sinai hegyen. Agnes Smith Lewis és nővére Margaret Dunlop Gibson segítségével fedezték fel a Sinai hegyi kolostorban Sinaitic Palimpsest, a legrégebbi Újszövetségi kéziratot. A legtöbb publikációja a bibliai és a patrisztikus korhoz kötődik, igen jó tolu író volt. **Művei:** Apology of Aristides (1891), Didache, Philo, Diatessaron, the Christian Apologists, Acts of Perpetua, The Odes and Psalms of Solomon (1906), Gospel of Peter, Ő tette közzé a nyugati szír kéziratokat és számos bibliai kéziratot.

Harrison, Ronald Kenneth ?? –BA London Anglia - Egyetemen Anglia 1943. PhD 1947. Oktatott 1952-Toronto Egytem Viccliffe College 1952- **Művei:** Introdicion to the Old Testmant Frand Rapids Michigan 1969.

Hartenstein, Friedhelm 1960-, Németország - Tanulmányait, asszirológiát, és archeológiát 1983-1989 München, Jeruzsálem és Bonn egyetemein tanulta. Első teológiai vizsgáját 1989-ben tette le. 1989-1994 diploma munkájára készült Münchenben, 1991-1994 tudományos asszisztens München Ószövetségi tanszékén J. Jeremias mellett. 1996-ban doktorált Münchenben, 1994-1997 lelkész Hilfspfarrzeit-ben, 1997-1999 habilitációs ösztöndíj DFG, 2001-től magántanár Marburg-ban, 2000-2002 Ószövetségi tanszék asszisztense. Szakterülete keleti és izraeli vallástörténet ószövetségi teológia, hemeneutika, Zsoltárok és prófétai irodalom. **Művei:** Die Unzugänglichkeit Gottes im Heiligtum. Jesaja 6 und der Wohnort JHWHs in der Jerusalemer Kulttradition, 1997. Das Angesicht JHWHs. Studien zu seinem königlichen und kultischen Bedeutungshintergrund in den Psalmen und in Ex 32-34 (in Vorbereitung, erscheint 2003)

Hartin, Patrick J., 1944 Johannesburg-, Dél-Afrika – tanulmányait Johannesburgban kezdte és teológiai doktroátus szerzett 1981-ben. Tanított Witwatersrand Egyetem Dél-Afrika 1984-89. Dél-Afriakai Egyetem 1990- Újszövetség professzora. **Művei:** James and the Q Saying of Jesus. Sheffield UP. 1991. Text and Interpretation. Brill, 1984.

Hartman, Lars I., 1930 Uppsala-, Svédország – Tanulmányait az Uppsalai Egyetemen bölcész diploma 1954. Teológiai diploma 1957. Teológiai doktorátus 1966. Tanított Uppsala Egyetem 1967-71. tanársegéd, 1971-77 professzor 1978. Újszövetségi egzegézist tanít. Harvard Egyetemen tanyt 1968-90. Szerkeszti a Svensk Exeg. Arsbok 1984-90. Szakterülete az Újszövetség, apokfirok és post-biblikus tanulmányok **Művei:** Auf den Namen des Herrn Jesus. Katoliches Bibelwerk, 1992. Kolosserbrevet. EFS-Folaget 1985. Asking for a Meaning. A Study of 1 Enoch 1-5. Gleerup, 1979. Prophecy Interpreted. Gleerup, 1966.

Hartzfeld, David F., 1941 Wilkensburg-, USA, PA. – Tanulmányait a Nyack College BS 1963. Bethel Theol. Sem Teológiai MA 1967. Pittsburg Theol Seminary ThM 1975. Sheffield Egyetem PhD 1990. Tanított Nha Trang Teol. Intézet Vietnam. 1970-72. Missionary: Canadian Bible College 1973-79. Tanársegéd Candian Tehol. Sem 1979-89. A fakultás dékánja New Jerseya 1989- Szakterülete a héber Biblia. **Művei:** Birth of a Vision: Essays in Honour of A.B. Simpson Funder of the Christian and Missianary. Alliance Buena 1986.

Hasitschka Martin SJ 1943 Schladming-, Ausztria - Teológiát Innsbruckban tanult disszetációja "Traditionsgeschichtliche Einordnung der synoptischen Berichte von der Versuchung Jesu" habilitációja "Befreiung von Sünde nach dem Johannesevangelium. Eine bibeltheologische Untersuchung" Vendég professzor Linz-ben. Kutatási területei János evangélium Jelenések könyve, és az újszövetségi krisztológia, valamint a biblikus teológia. **Művei:** Befreiung von Sünde nach dem Johannesevangelium. Eine bibeltheologische Untersuchung (IThS 27), Innsbruck 1989. Das Licht der Welt. Ein Meditationsbuch zu den Bild-Worten des Johannes-Evangeliums, Innsbruck 1990.

Hastings, James 1852 Huntly -1922 ?, Skócia - Presbiterianus pap és teológus. 1884-ben avatták lelkéssé és mint a Free Church lelkésze szolgált. Ő alapította Expository Times kiadót és vezetője is lett. **Művei:** Dictionary of the Bible 1-5 k. (1898–1904) Dictionary of Christ and the Gospels 1-2 k. (1901) későbbi kiadója John A. Selbie and John C. Lambert . Encyclopaedia of Religion and Ethics 1-13.k. (1908-26). Dictionary of the Apostolic Church (1916). The Great Texts of the Bible, The Speaker's Bible, 13 kötet.

Hata, Gohei 1942 Tokio-, Japán – Tanulmányait Tokióban a Keresztény Egyetemen kezdte BA 1968. Kyoto Egyetem MA 1970. Dropside Egyetem PhD 1975. Tanított Kyoto Sangy Egyetem 1976-78. lektor, 1979-80 tanársegéd Grad School. Tama ijyutu Egyetem 1980-86. 1987- professzor. Szakterülete apokrifok és post-biblikus tanulmányok. **Művei:** Eusebius Christianity and Judaism. Wayne State Univ., 1992. Josephus the Bible and History. Wayne State UP., Eusebiosz: Ecclesiastical History 3 kötet fordítás. Shoten, 1986-1988. Josephus, Judaism and Christian Waxne State UP., 1987.

Hatala Péter, 1832-1918? Magyarország - teológus, nyelvész a Petőfi-társaság tagja, szül. 1832. febr. 17. Tótmegyeren; a gimnáziumot Szombathelyen kezdte, bölcész Pesten volt. Az 1848. szabadságharc alatt tüzér a Világos után i fogságba került, kiszabadulva pap lett az

esztergomi főegyházmegye növendéke, a pesti egyetemre került. 1855. március. 14. Esztergom főegyházmegyei pappá szenteltetett föl. Néhány évig káplán volt Nyergesújfalun és Hédervárott. 1856-ban teológiai doktorrá avatták. 1857–60-ban mint hittérítőként járt Palesztinában. Innét visszatérve, 1861-ben tanár lett az esztergomi papnevelőintézetben. 1866 óta a pesti egyetemen a sémi nyelvek tanára. 1872–73-ban rektor is volt. 1869–70-ben a I Vatikáni zsinaton ideig volt Rómában, Valószínűleg a tévedhetetlenség dogmája miatt unitárius vallásra tért 1874-ben. **Munkái:** *Theses ex universa teologia quas in c. r. scientiarum universitate pestiensi publice defendendas suscepit. Pestini, 1856.*; *Vezérlapok a szent földre, vagyis tapasztalásból merített tanácsok az út kezdetére, folytatására s bevégzésére, az útba eső jelesebb helyek, nevezetességek s a szent helyek leírásával a magyar zarándokok kedvéért. Pest, 1857.*; *Az ó- és újszövetségi szentírás, a Vulgata szerint, figyelemmel az eredeti szövegre, Díszkiadás 230 külön képpel és díszrajzokkal. Pest, 1869. (Kiadta Riedl Szendével.); A moral viszonya a valláshoz. Rektori beszéd. Pest, 1874.*; *Az én hitvallásom. Bpest, 1875.*; *Arab nyelvtan, olvasókönyv és szótár, tekintettel a főbb sémi nyelvágakra és az élő nyelvre. Bpest, 1877.*; *Mohammed élete és tana. Bpest, 1878. Szerkesztette Budapesten az Egyházi Lapok cz. havi füzeteket 1867. máj.-1868. jan. (Bodnár Zsigmonddal együtt), a Szabad Egyház cz. politikai napilapot 1869. júl. 15-től 1872. jún. 29-ig (Prileszky Tádéval) és ennek folytatását a Szabad Sajtót 1872. júl. 2-től dec. 31-ig gróf Csáky Gyulával és 1873. jan. 1-től március. 29-ig, mikor megszűnt, Rózsaági Antallal, a Katholikus Reform cz. egyházi s tanügyi hetilapot szerkesztette s kiadta 1873. ápr. 6-tól júl. 30-ig.*

Hausmann, Jutta 1951- Németország - 1970-1975 teológiát tanult Göttingenben, Erlangenben, Neuendettelsauban 1971-1973 romanisztikát tanult. Göttingenben és Erlangenben 1975-1977 segédlelkész a neuendettelsau Diakoniewerkben 1977-1980 hittantanár (részmunka) a neuendettelsau Diakoniewerkben 1980 – lelkész. 1980-1986 tanársegéd a neuendettelsau Augustana-Hochschule-n (hittudományi egyetemen) . 1986 doktorált az erlangen-nürnbergi Friedrich- Alexander-Universität teológiai fakultáson 1986-1990 hittantanár (általános iskola, szakközépiskola) 1989-1990 Würzburg egyetem egyiptomi nyelv kurzus. 1990-1992 a Deutschen Forschungsgemeinschaft (DFG) ösztöndíjasa. 1992 habilitált a neuendettelsau Augustana-Hochschule-n. 1992 magántanári kinevezés a neuendettelsau Augustana-Hochschule-n. 1992-1993 kutatási ösztöndíj a Bayreuth; óraadó a Bayreuth (Ószövetség). 1993 - 1994 a Bayreuth Biblikus Tanszékének egyetemi tanára és tanszékvezető. 1994 óta a budapesti Evangélikus Hittudományi Egyetem ószövetségi tanszékének professzorja (mint a bajor evangélikus egyház lelkésze és küldöttje) . 1997 a bécsi protestáns teológiai fakultás ószövetségi tanszékvezető helyettese 1998/99-1999 óraadó a PPKE hebraisztika tanszéken. 1999 óta az Evangélikus Hittudományi Egyetem Doktori Iskolájának vezetője. 2002 óta a Goldziher Intézet szervező igazgatója. **Művei:** *Israels Rest, BWANT 124, Verlag Kohlhammer, Stuttgart u.a. 1987. Studien zum Menschenbild der älteren Weisheit, FAT 7, Verlag Siebeck (Mohr), Tübingen 1995. Rut. Miteinander auf dem Weg, Biblische Gestalten 11, Leipzig 2005. Hausmann, J./Zobel, H.-J., Alttestamentlicher Glaube und Biblische Theologie, FS Preuß, H.D., Stuttgart 1992. Az Ószövetség a Szószéken - az egyházi esztendő ószövetségi alapigéinek igehirdetési előkészítői, Luther kiadó, Budapest: 2001-2; 2002-3; 2; 2003-4; 2004-5*

Hauer, Christian E., Jr., 1930 Huntsville -, USA, AL. – Tanulmányait a Birmingham-South College AB 1952. Vanderbilt Div School BD 1955. PhD 1959. Tanított Westminster College 1959- Vezető a College archeológiai projektjét 1973-tól. Szakaterülete archeológia és héber Biblia apokrifok és post-biblius tanulmányok. **Művei:** *An Introduction to the Bible:*

Journey Throught Tree Words. Prentice-Hall, 1990. Profets of Qumran. Univ Microfilms, 1959.

Haufe, Günter 1971-1996?, Németország - Először is stabilizálta az Újszövetségi szak helyzetét. Hosszú mintegy 25 évet töltött el Greifswald-ban. Generációkra meghatározták tanítványai az egyház gondolkodását. Egzegetikai munkássága Jézus és az ősegyház parainézise közötti területre koncentrált, melynek utolsó termése 1. Tesszaloniki levél kommentár 1999-ben ThHK Lipcse. Számos tudományos társaság tagja és bekapcsolódott a területi egyház vezetésébe is.

Haupt, Erich 1883 Stralsund -1888 Halle, Németország - Adolf Schlatter után következett (1888-1893) mindketten akadémiai munkásságuk kezdetétől fogva meghatározó személyiségek voltak Greifswald-ban. Előbb Kielben működött majd Hermann Cremer mellett, de már ott is nevet szerzett magának. 1884 –től tagja volt a Stettin konzisztóriumána. Személyi összetűzések miatt hagyta el ezt a helyet és Halléba távozott, ahol a hátralévő életét töltötte. Publikációs köre igen széles, ennek ellenére a foságból írt levelek az egyetlen kommentárja 1897.

Hawkin, David J., 1944 Yorshire-, Anglia – Tanulmányait a London Egyetemen kezdte, ahol BD végzettséget szerzett 1966-ban. McMaster Egyetem MA 1970. PhD 1974. Tanított Temple Moor School. Anglia 1967-69 McMaster Egyetem teol fakultásán dékán 1969-74. Tutor Memorial Egyetem Newfoundland 1974-75. 1979- professzor, 1992- a teologiai kar dékánja New Jerseya. Szakterülete Újszövetség. **Művei:** Self-Definiton and Self-Discovery in Early Christianity. Mellen, 1990. Christ and Modernity Willionisfred Laurien UP. 1985.

Hayami, Paul Toshiko 1927 Taipei-, Kína, Taiwan – Tanulmányait a Doshisa Egyetem BA 1950. Cen Theol DCollege Japan BD 1954. Union Theol. Sem STM 1957. tanított St. Paul Egyetem 1960-70 Egyetemi lekösz 1970-89. Professzor 1985-89. Dékán 1990- Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** The Teaching of Jesus – Matthew's. Angle, 1992. New Testament Comm. II. 1984. The Word of the Bible 1991.

Hayes, John H. 1934 Camp Hill-, USA, AL. – Tanulmányait a Samford Egyetem BA 1956. Princeton Theol. Sem BD 1960. PhD 1964. Tanított Trinity Egyetemen 1964-68. tanársegéd, professzor 1968-72. Emory Egyetem prof 1972-76. szakterülete a héber Biblia **Művei:** A History of Ancient Israel and Judah. Westminster, 1986. An Introduction to the Old Testament Study. Abingdon, 1979. Jesus the Christ. United Methodist, 1978. Israelite and Judean History. Westminster, 1977. Understanding the Psalms. Judson, 1976. Son of God to Superstar Twentieth Century Interpretations of Jesus. Abingdon, 1976. Old Testmaent Form Criticism. Trinity Univ 1974.

Hays, Richard B. 1948 Oklahoma City-, USA, OK. – Tanulmányait a Yale Egyetemen kezdte ahol BA 1970. Teológiai Master fokozatot 1977 Emory Egyetem PhD 1981. Tanított Emory Egyetem Candler Schol of Theol 1978-80. Yale Div Schoool 1991. – Duke Egyetem prof. 1991- Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** Echoes of Scripture in the Letters of Pazul. Yale EGYETEMP., 1989. The Faith of Jesus Christ: An investigation of the Narrative Substructure of Gal 3,1-4,11. Scholars, 1983.

Haymo, más írásmód szerint Haimo, Auxerre-i, OSB a 9. vége - Franciaország.- Születési helye ismeretlen, 860-875-ig Cossis-les-Bois bencés monostornak volt az apátja. Pál leveleit, a Jelenések könyvét az énekek énekét és Izajás könyvét kommentálta. Valószínűleg a

Teremtés könyvéről, Ezekielről és a 12 kis prófétáról írt kommentárok is tőle származnak. Hosszú ideig összekeverték egy másik Haimo-val, aki Rabanus Maurus Vesfeld-i iskola társa és Halberstadt-i püspök volt és ugyancsak a 9. században élt. **Művei: PL 116-118**

Haynald Lajos, 1816 Szécsény - 1891 Kalocsa, Magyarország - Teológiai doktor, bíboros-érek, MTA tiszteletbeli tagja, előbbinek és Jüttner Francziskának fia, szül. 1816. okt. 3. Szécsényben, a gimnáziumot 1824-től Vácon, 1826. Pesten és 1828. Esztergomban végezte. 1830. szept. 3. papnövendék pozsony, 1831-től a bölcsész Nagyszombatban, 1833. a teológiát Bécsben hallgatta. 1839. okt. 15. pappá szentelték. A bécsi Augustinaeumban készült a teológiai doktoratusra, melyet 1841-ben letett. Segédlelkész volt Pesten és Budán. 1842. az esztergomi szemináriumban teol tanár. 1846. máj. Kopácsy primás titkára, hivatalba lépése előtt a külföldi egyházkormányzat és papnevelés tanulmányozására utazni küldte, főleg Párisban élt. 1848 az egyházmegyei kancellájra lett Bécsből udvari kápláni címet nyert. Az 1849. ápr. 14. függetlenségi nyilatkozatot nem hirdette ki, ezért a szabadságharc alatt elmozdították. A szabadságharc után a primási iroda igazgatója 1851. szept. 15. Kovács Miklós erdélyi püspöknek coadjutora felszentelt püspök. 1852. okt. 15. tényleges erdélyi püspök lett. 1854. jan. 24. a belső titkos tanácsosi címet nyerte. 1861. március. 24. az erdélyi kir. kormányzék tanácsosa. Az 1860-tól sürgeti az erdélyi úniót. Álláspontját a gyulafehérvári történeti nevezetességű értekezleten fejtette ki 1861. február 19. (megjelent a P. Napló 41. sz.). Midőn az okt. 3. gyulafehérvári gyűlésen a bécsi kormány újabb alkotmányértése ellen ismét fölszólt és azt mint absolutisticus tényt erősen elítélte, megindult ellene az üldözés. 1863-ban, hogysesem a bécsi Schmerling-Nádasdy-féle kormány politikai célzatai előtt meghajolna, inkább lemondott püspökségéről. A pápa által 1864. szept. 24. Carthago érsekének címével kitüntetve. Rómába hívaták, a rendkívüli ügyek tárgyalásával megbízott congregatio tagja, 1867. ápr. kalocsai érsekké kinevezetvén, hazatért, számos egyházközséget alapított és zsinatot tartott ő építtette a székesgyház orgonáját. Kalocsára bevezetette a vasutat. 1868. március. 17. MTA igazgatósági tagjává választották. 1870-ben 12,000 frtnyi alapítványa tette lehetővé, múzeum növénygyűjteményének gyarapítására. 1871-ben az I. vatikiáni zsinaton IX. Pius pápa neheztelését vonta magára. 1874-ben a firenzei nemzetközi kertészeti congressuson megjelent; 1875. a brüsseli nemzetközi közegészségügyi congressus előmunkálataiban részt vett; 1876. Budapesten tartott nemzetközi statisztikai congressuson elnökölt. 1877. jún. 6. a szent István-rend nagykeresztjét kapta s 1879. máj. 12. bíboros. Róma város díszpolgára, pápai akadémia tagja, az Academia dei Nuovi Lincei római társulatnak, a San Luca-féle római képzőművészeti akadémiának, az Institut Egyiptien, a palermói tud. akad., a bukaresti akadémiának, a természetvizsgálók Lipót-Károly-féle császári német akadémiájának Gerbert névvel, a magyar természetbuvárok budapesti egyesületének, a rajnai poroszországi és westfáliai természetbuvárok társulatának, a francia nemzeti cherbouрги, a budapesti m. kir. egyetem hittani karának bekebelezett, a magyarországi műemlékek országos bizottságának kültagja, a löveni egyetemen a természettudományok tiszteletbeli doktora, pápai arany érdemkereszt és több rend tulajdonosa sat. Meghalt 1891. júl. 4. Kalocsán. A MTA akadémiában 1893. okt. 30. Fraknói Vilmos tartott fölötte emlékbeszédet. *Az 1841-ben alakult Religio és Nevelésbe és a Jelenkorba a francia, angol és olasz lapokból kiszemelt fordításokat, később ismertető Cikkeket, végül erélyes vitatkozásokat írt. Majd a német időszaki sajtó terén is nem egyszer képviselte a magyar egyház ügyét; egyebek közt 1845-ben az ágostai Allgemeine Zeitungban Horarik katolikus pap kilépése alkalmából a magyar főpapság ellen intézett támadást éles tollvitában verte vissza; ő írta a freiburgi Kirchenlexikonba (1847) az összes magyar tárgyú s vonatkozású Cikkeket; egyéb Cikkei a M. Államban (1871. 22., **Munkái:** A szentirási mézgák és gyanták termőnövényei. Népszerű előadás, tartotta a m. t. akadémia közülésén. Bpest. 1880. (Akadémiai 1869. székfoglaló értekezésének ezen népszerű kivonata először a M.*

Növénytani Lapokban azután a Gyógyszerészi Hetilapban és különnyomatban jelent meg.); Castanea Vesca. I. Solum in quo in Hungaria crescit. II. Incolatus eius in Hungaria. Colocae, 1881. (Előbb a firenzei Giornale Botanico-ban 1878.) ; Litterae authenticae exhibentes origines scholarum Hungariae. Colocae, 1882–85. (Ezen általa kiadott három kötetes munka a katolikus középiskolák alapításának és kifejlődésének történeti emlékeit tartalmazza.);

Hayward, Robert C. 1948 Shrewsbury-, Anglia – Tanulmányait a Durham Egyetem Anglia BA 1971. MA 1973. Oxford PhD 1975. Tanított Leincester Egyetem Anglia 1977-79 zsidó tanulmányok vezetője. Durham Egyetem 1979-89. Teológiai fakultás professzora. Szakterülete apokrifok és post-biblikus tudományok. **Művei:** Targum. Stud. Scholars, 1992. Divine Name and Presence: The Memra Allenheld. Osmun, 1981. Targum of Jeremiah. Glazier, 1987.

Heckel, Theo K. 1960?-, Németország – Teológiai tanulmányait Erlangenben teológiai doktorátust 1991-ben szerzett. 1998-ban PHD Újszövetségből. Habilitációja 1998-ban Erlangenben ("Vom Evangelium des Markus zum viergestaltigen Evangelium") SNTS tag és, SBL tagja. Újszövetségi tanszékne tanít 2002-1003-ban Greifswald. Részt vesz a Septuaginta projektben Bamberg 2001 – 2002. Erfurt 2004. Frankfurt a. M. 2004. Augsburg 1999-2000. **Művei:** Der Innere Mensch. Die paulinische Verarbeitung eines platonischen Motivs. Tübingen, 1993.

Hegedűs Antal 1928 Bajmok -, Magyarország - Tanulmányait a Budapesti Róm. Kat. Hittudományi Akadémián végezte 1947 - 1953-ban. Teológiai doktorátust 1956-ban szerzett Budapesten, majd történelemtudományit 1982-ben Újvidéken (Novi Sad, Jugoszlávia). Pappá szentelték 1951-ben a kalocsai főegyházmezgye szolgálatára. 1953-1959-ben Tázlár - Alsótelepen lelkész, 1960-65-ben a Bibliikum tanára a Szegedi Hittudományi Főiskolán, 1965 - 1970-ben plébános Hercegszántón. 1971-ben Jugoszláviába távozott, 1975-ben laicizált, megnősült, két gyereke van. Jelenleg Szabadkán (Subotica) él. **Művei:** Név- és Tárgymutató: Újszövetségi Szentírás. Szent István Társulat, Budapest, 1964. Békés-Dalod Újszövetség-ben fordítás valamint név és tárgymutató, magyarázatok, Róma, 1972.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, 1770 Stuttgart,- 1831 Berlin, Németország -A gimnáziumot Stuttgartban végezte 1788-93 Tübingen ösztöndíjasként tanult teológiát, matematikát fizikát és természettudományt. Itt ismerkedett meg a kant-i filozófiával is. 1793 –ban magiszteri vizsgát tett 1793 Bern-ben és 1799 Frankfurt/Main-ban házitanító. Apja halála után 1799 örökségét akadémiai tanulmányaira fordította. 1801-ben Jenában habilitált 1805-től Filozófia professzor ugyanott. A szellem fenomenológiájáról írta első munkáját. A napóleoni csaptok elől menekülve Bambergbe ment és ott jelentette meg a "Bamberger Zeitung"-ban. 1808-16 Nürnberg-ben gináziumi rektor. Itt született meg a „Tudomány logikája” c. műve. 1816 Heidelberg-ben egyetemi professzor, 1817-ben jelent meg "Enzyklopädie" a filozófiai gondolkodásának alapvetését tartalmazó műve. 1818 Berlin-ben Johann Gottlieb Fichte utódja lesz az egyetemen. A 19. század legismertebb szisztematikus gondolkodója német nyelvterületen, a német idealizmus megalapítója. Elképzeléseit fejlesztette tovább a hegelianizmus, marxizmus, az új-hegelianizmus és számos modern filozófiai irányzat. **Művei:** *Sämtl. Werke, Jub.ausg. in 20 Bdn., auf Grund des v. Ludwig Boumann u. a. besorgten Originaldrucks neu hrsg. v. Hermann Glockner, 26 Bde., Stuttgart 1927-40; 1949-59³ (Bd. 1: Aufss. aus dem krit. Journal der Philos. u. a. Schrr. aus der Jenenser Zeit; Bd. 2: Phänomenologie des Geistes; Bd. 3: Philos. Propädeutik, Gymnasialreden u. Gutachten über den Philos.-Unterricht; Bd. 4 u. 5: Wiss. der Logik; Bd. 6: Enz. der philos. Wiss.en im Grundrisse [1817] u. a. Schrr. aus der Heidelberger Zeit; Bd. 7:*

Grundlinien der Philos. des Rechts oder Naturrecht u. Staatswiss. im Grundrisse; Bd. 8-10: System der Philos. [Große Enz.]; Bd. 11: Vorlesungen über die Philos. der Gesch.; Bd. 12-14: Vorlesungen über die Ästhetik; Bd. 15 u. 16: Vorlesungen über die Philos. der Rel.; Bd. 17-19: Vorlesungen über die Gesch. der Philos.; Bd. 20: Vermischte Schr. aus der Berliner Zeit; Bd. 21 u. 22: H. Glockner, H.: Bd. 23-26: H. Glockner, H.-Lex.). - Sämtliche Werke (Philos. Bibl.), hrsg. v. Georg Lasson, Leipzig 1911 ff.; (Bd. 1: Erste Dr.schr.; Bd. 2: Phänomenologie des Geistes; Bd. 3 u. 4: Wiss. der Logik; Bd. 5: Enz. der philos. Wiss.en im Grundrisse; Bd. 6: Grundlinien der Philos. des Rechts; Bd. 7: Schr. z. Politik u. Rechtsphilos.; Bd. 8 u. 9: Philos. der Welt.gesch.; Bd. 10a: Vorlesungen über die Ästhetik [1. Tl.bd.]; Bd. 12-14: Vorlesungen über die Philos. der Rel.; Bd. 15a: Vorlesungen über die Gesch. der Philos. [1. Tl.bd.]; Bd. 18a: Jenenser Logik, Metaphysik u. Naturphilos. [1. Tl.bd.]; Bd. 19 u. 20: Jenenser Realphilos.; Bd. 21: Nürnberger Schr. 1800-1816). (Die Ausg. wurde nicht vollendet.) - Sämtl. Werke, urspr. auf 32 Bde. geplante, auf der Lasson-Ausg. fußende, neu geordnete krit. Edition, hrsg. v. Johannes Hoffmeister, Hamburg 1952 ff. (Philos. Bibl.), ebenfalls nicht vollendet (Bd. 5: Phänomenologie des Geistes; Bd. 11: Berliner Schr. 1810-1831; Bd. 12: Grundlinien der Philos. des Rechts; Bd. 18a: Vorlesungen über die Philos. der Welt.gesch. [Tl.bd.]). - Werke, 20 Bde. u. 1 Reg.Bd., Frankfurt am Main 1969-73 (Suhrkamp Werkausg.). (Bd. 1: Frühe Schr.; Bd. 2: Jenaer Schr.; Bd. 3: Phänomenologie des Geistes; Bd. 4: Nürnberger u. Heidelberger Schr.; Bd. 5 u. 6: Wiss. der Logik; Bd. 7: Grundlinien der Philos. des Rechts oder Naturrecht u. Staatswiss. im Grundrisse; Bd. 8-10: Enz. der philos. Wiss.en im Grundrisse; Bd. 11: Berliner Schr.; Bd. 12: Vorlesungen über die Philos. der Gesch.; Bd. 13-15: Vorlesungen über die Ästhetik; Bd. 16 u. 17: Vorlesungen über die Philos. der Rel.; Bd. 18-20: Vorlesungen über die Gesch. der Philos.; Bd. 21: Reg.). - Theol. Jugendschr. nach den Hss. der Kgl. Bibl. in Berlin, hrsg. v. Hermann Nohl, 1907.

Hegermann, Harald 1922?-., Németország, - Evangélikus teológus 1963-tól docens Lipcsében 1969-1984 Münchenben az evangélikus teológiai fakultáson Újszövetség professzor

Hegesippus, 2. század Palesztina - Eretnek ellenes író aki Palesztinában született szír vagy zsidó családból, és akit igen zavart a gnószticizmus terjedése és szinte lehetetlenné tette számos egyházban az „igaz hit „ hirdetését. Az egész római birodalmat beutazta, de útközben megállt Korintusban 155-160. Hogy gnószticizmust visszaszorítsa kidolgozta az apostoli szuccessió tanát, vagyis a megszakítás nélküli püspöki szentelés és hagyomány visszavezetését az apostolokra és korára. A fő műve "Hüpomnémata" – emlékezések c műve öt könyvből állt. Arról írt, hogy Rómában minden püspöktől ugyanazt a tanítást hallotta. Felsorolta a keresztény szektákat. Mivel ebben a régi könyveket is felsorolja sok könyvtárban megtalálható a 16-17-századig sok görög kolostorban megtalálható volt az írása. **Művei:** *Hypomnemata (Denkwürdigkeiten). Die durch Eusebius v. Caesarea u. a. aufbewahrten Fragmente sind zus.gest. bei MPG V, 1303-1328; bei Martin Joseph Routh, Reliquiae sacrae I, Oxford 1846², 207-219; bei Adolf Hilgenfeld, H., in: ZWTh 19, 1876, 177-229; bei Theodor Zahn, Forsch. z. Gesch. des nt. Kanons u. der altchristl. Lit. VI, 1900, 228-273; bei Erwin Preuschen, Antilegomena. Die Reste der außerkanon. Evv. u. urchristl. Überl.en, hrsg. u. übers., 1905², 107-113 (dt. 210-216); bei Hugh Jackson Lawlor, Eusebiana. Essays on the Ecclesiastical History of Eusebius, Bishop of Caesarea, Oxford 1912, 1-107; bei Eduard Schwartz, Eusebius: KG. Kleine Ausg. 1952² (Nachdr. der 2. durchges. Aufl), 131-156.*

Hehn, Johannes 1873 Burghausen -1932 Würzburg, Németország – 1903-ban már manáantanár Würzburgban az ószövetségi exegézist és keleti nyelveket tanított. 1907-től professzor ugyanott. Igyekezett az ószövetségi és az ókori keleti szokásokat kutatni. Izrael

vallását kutatta. **Művei:** *Erlösung nach biblische und babylonische Anschauung Leipzig 1903, Hymnen und Gebeten an Marduk Leipzig 1905., Asiebenzahl und sabbat bei den Babylonien und Wege z. Monotheismus Würzburg 1913. Die Bibel und die babilonischen Gottesidee Leipzig 1913.*

Heidegger, Martin. 1889 Meßkirch- 1976 Freiburg/Breisgau, Svájc – Filozófus. Katolikus teológiát tanult metafizikával és fizikával foglalkozott valamint filozófia történettel. 1915 magántanár lett Freiburg/Breisgau, 1923-tól professzor Marburg-ban 1928 –ban nyugdíjba vonult 1951 Freiburg-ban. - Edmund Husserl tanítványa volt a fenomenológia atyjának is szokás nevezni fő műve a "Sein und Zeit" az egzisztenciál filozófia vezérlakja. Ez a műve nagy hatással volt R. Bultmannra, aki a nem hiteles és a hiteles emberi lét kettősségében a kinyilatkoztatás előtti és utáni embert látta. Hegel fogalmazta meg a szellem önmagába visszatérő gondolatát. Az ember nem egyszerűen elméleti alany, aki közömbösen áll szembe a valósággal, hanem a lét felé nyitott, a létre kérdez. Az emberi itt-lét karakterét a gondban és az idbeliségben lehet megragadni. **Művei:** *Die Lehre v. Urteil im Psychologismus. Ein krit.-positiver Btr. z. Logik (Diss. Freiburg/Breisgau), Leipzig 1914; Die Kategorien- u. Bedeutungslehre des Duns Scotus (Hab.-Schr., Freiburg/Breisgau 1915), Tübingen 1916;; Holzwege, 1950 (1972⁵); Einf. in die Metaphysik, 1953 (1976⁴); Der Feldweg, 1953 (1969⁴); Was heißt Denken?, 1954 (1971³); Vortr. u. Aufss., 1954 (1967³); Aus der Erfahrung des Denkens, 1954 (1976); Zar Seinsfrage, 1956; Identität u. Differenz, 1957 (1976³); Der Satz v. Grund, 1957 (1965³); Unterwegs z. Sprache, 1959 (1975⁵); Gelassenheit, 1959 (1974⁴); Der Ursprung des Kunstwerkes. Mit einer Einf. v. Hans-Georg Gadamer, 1960 - Hans-Martin Saß, H.-Bibliogr., 1968 (Rz. v. U. Claesges. Bibliographie de la philosophie 17, Paris 1970, 455).*

Heidegger, Johann Heinrich 1633 Baretwil -1698 Zürich, Svájc - református hitvitázó. Steinfurtban volt profeszor 1659 itt ismerte meg a református holland teológiát (Coccejus) 1665 Zürichben lett professzor 1667 Hottinger utódja. Vitájának következménye a Helvét hitvallás koncenzusa 1675. Az evangélikusok és kalvinisták úniójáért dolgozott de ugyanakkor szenvedéleyesen támadta a katolius egyházat. **Művei:** *Questiones tehol de fied decretum Concilii Tridentinii Steinfurt 1662 Anatome Conc. Trdi. Két kötet Zürich 1672 Historia papatus A. 1684 Mysterium Babylonis Magnae Leiden 1687*

Heiler, Friedrich, 1892 München - 1967 München, Németország - Egy katolikus tanfelügyelő fia. Teológus és vallástörténész. Mindössze egy szemeszter katolikus teológiát tanult, majd filozófiát, pszichológiát vallástörténetet, keleti, főleg indiai nyelvet és vallástudományt. 1918 –ban a vallástudomány magántanár a Müncheneri egyetem filozófiai fakultásán Egy előadókörúton 1919 szoros barátságot köt Nathun Söderblom és Vadstena (Schweden) érsekével, és evangélikus istentiszteleten és úrvacsorán vesz részt, anélkül, hogy kilépne a katolikus egyházból. Rudolf Otto unszolására 1920-ban rendkívüli eseményként vallástörténeti és vallásfilozófiai szakot alapít a Marburg/Lah egyetem teológiai fakultásán és 1922-től itt oktatott . Az egyetemi törvények miatt 1934 Greifswald-i filozófiai fakultás ellne eljárást kezdeményezett, 1935-ben Marburg-ban is büntetést feloldották és ő lett 1945-ben az első dékán. 1947-ben visszahelyezték a teológiai fakultásra. Nyugdíjba vonulása után a Német vallástörténet atyjának tekintették és elindította az Una-Sancta-Mozgalmat. **Művei:** *Das Gebet. Eine rel.geschichtl. u. rel.psycholog. Unters. (Diss. München), 1918 (1923⁵). unv. Nachdr. der 5. Aufl. mit Lit.ergg.. 1969; Luthers rel.geschichtl. Bedeutung, 1918 (jetzt enthalten in: Das Wesen des Kath.); Die buddhistische Versenkung, 1938 (1922² verm. u. verb.); Die Bedeutung der Mystik f. die Weltrel.en. Vortr., 1919; Das Geheimnis des Gebets, 1919 (1920²); Das Wesen des Kath. 6 Vortr., 1920; Kath. u. ev. Gottesdienst, 1921 (1925²*

völlig neu bearb.); *Der Kath., seine Idee u. seine Erscheinung. Völlige Neubearb. der schwed. Vortrr. über; Das Wesen des Kath., 1923 (unv. Nachdr. mit Lit.ergg., 1970); Sudhu Sundar Singh, ein Apostel des Ostens u. Westens, 1924 (1926⁴); Apostel oder Betrüger? Dokumente z. Sadhustreit. Hrsg. u. beleuchtet. Mit einem Geleitwort v. EB Nathan Söderblom, 1925; Die Mystik in den Upunishaden, 1925; Christl. Glaube u. ind. Geistesleben, 1926; Ges. Aufss. u. Vortrr. I; Ev. Katholizität, 1926; II; Im Ringen um die Kirche, 1931; Die Wahrheit Sundar Singhs, 1927; Die Mission des Christentums in Indien, 1931; Die kath. Kirche des Ostens u. Westens. I; Urkirche u. Ostkirche, 1937 (Die Ostkirchen [in Zus.arbeit mit Hans Hartog aus dem Nachlaß hrsg. v. Anne Manie Heiler. Völlige] Neubearb. v. "Urkirche u. Ostkirche". II; Die röm.-kath. Kirche. Tl. 1; Altkirchl. Autonomie u. päpstl. Zentralismus, 1941; Der Vater des kath. Modernismus, Alfred Loisy (1857-1940), 1947; Dt. Messe oder Feier des Herrenmahls, 1948² (verb. u. verm.); *Mysterium caritatis. Predigten f. das Kirchenj., 1949; Unsterblichkeitsglaube u. Jenseitshoffnung in der Gesch. der Rel.en, 1950; Das neue Mariendogma im Lichte der Gesch. u. im Urteil der Ökumene, 1951; How can christian and nonchristian religions cooperate?, 1954; Das Sakrament der kirchl. Einheit. Ökumen. Aufss. über das Abendmahl, 1954; Die Rel.en der Menschheit in Vergangenheit u. Ggw. Unter Mitarb. v. Kurt Goldammer (u. a.), 1959 (1962²); Erscheinungsformen u. Wesen der Rel., 1961; Neue Wege z. einen Kirche, 1963; *Ecclesia caritatis. Ökumen. Predigten f. das Kirchenj., 1964; Vom Werden der Ökumene, 1967.***

Heiligenthal, Roman 1953 Erzhausen-, Németország – Tanulmányait evanéglikus teológián végezte Bonn Heidelberg egytemein. 1982 –ben teológiai diplomát szerezett Klaus Berger-nél Heidelberg-ben. Tanult még Bonn-ban ókeresztény egyházi irodalmat és lelkész volt Mannheimben és Heidelbergben. 1991-ben habilitált Heidelbergben a Jakab levelet vizsgálta. Újszövetségi tanszéken tanított Freiburg/Br. 1992-től Koblenz-Landau-ban tanít. 2000 -2005 Koblenz-Landau Egyetemének alelnöke. 2005 Koblenz-Landau Egyetemének elnöke. SNTS tag. **Művei:** Werke als Zeichen - Untersuchungen zur Bedeutung der menschlichen Taten im Frühjudentum, Neuen Testament und Frühchristentum, Tübingen 1983 Zwischen Henoch und Paulus - Studien zum theologiegeschichtlichen Ort des Judasbriefes, Tübingen 1992 . Der Lebensweg Jesu von Nazareth - Eine Spurensicherung, Stuttgart 1994; Tokio 1997. Der verfälschte Jesus - Eine Kritik moderner Jesusbilder, Darmstadt 1997; Tokio 1998. Der verfälschte Jesus - Eine Kritik moderner Jesusbilder, 2. ergänzte und überarbeitete Auflage, Darmstadt 1999. Einführung in das Studium der Evangelischen Theologie zus. mit F. Lemke, Th. Schneider und R. Schieder, Stuttgart 1999. Menschen um Jesus, Darmstadt 2001. Gleichnisse Jesu, Stuttgart 2002.

Heine, Ronald E., 1939 Liberty -, USA, IL. – Tanulmányait a Lincoln Christian Sem KA 1963. BD 1966. Illionis Egyetem MA 1968. PhD 1974. Tanított Lincoln Christian Sem. 1968-86. professor Dallas Christian College 1986-89. Birmingham Egyem Anglia 1986-89. Az össskeresztény kutató centrum igazgatója Németország 1989- Szakterülete Újszövetség, apokrifok, post-Biblikus tudományok. **Művei:** The Montanist Oracles and Testimonia Mercer UP., 1989. Origen: Commentary on the Gospel According to John Books 1-10 Cath UP., 1989. Origen: Homilies on Genesis and Exodus Chat. UP., 1982.

Heine, Susane L., 1942 Prága -, Csehország – Tanulmányait a Bécs Egyetemén kezdte DD. 1973. lelkész 1968. evangélikus egyházban. Bécsben Evangélikus teol. Fakultáson tanított 1968-79. 1968-79 Újszövetségi tanszék asszisztense. 1979-82. lector 982-90 Professor 1984-90 A Vallástörténeti Itélet vezetője. Tanított Augsburgi Egyetemen 1985-86. Vendég professzor Zürichben 1990- Szakterülete Újszövetség és Apokrifok és Post-biblikus

tanulmányok. **Művei:** Frauen der Früher Christenheit. Vandenhoecks und Ruprecht, 1986-1990. Matriarchs, Goddess and Images of God Augsburg 1989. Women and Early Christianity CSM 1987. Augsburg, 1988. Christianity and the Goddesses. SCM, 1988.

Heinrici, Georg, 1844 Karkeln - 1915 Lipcse, Németország - Teológus, egy református szuperintendens fia, -Halléban tanult 1862-67 és Berlin-ben 1868 kiegészítő Dóm prédikátor Berlin-ben. 1871-ben habilitált Berlinben 1873 tanár ugyanot 1874 --tól Marburg (Lahn)-ban az Újszövetség tanára 1887-től Kassel Konzisztórium tagja. 1892-től Lipcsében tanított. **Művei:** *Die Valentinian. Gnosis u. die HS. Eine Stud.*, 1871; *Die Sünde nach Wesen u. Ursprung*, 1876; *Die Christugemeinde Korinths u. die rel. Genossenschaften der Griechen*, in: *ZWTh* 19, 1876, 465-526; *Das Christentum nach griech.-röm. Ansichten*, 1879; *Das erste Sendschreiben des Apostels Paulus an die Korinthier*, 1880; *Wesen u. Aufgabe der theol. Fak.en*, 1885; *Das zweite Sendschreiben des Apostels Paulus an die Korinthier*, 1887; *Der jetzige Stand der Forsch. über die paulin. Briefe*, 1887; *D. August Twisten nach Tagebüchern u. Briefen*, 1889; *Schr.forsch. u. Schr.autorität*, 1890; *Die urchristl. Überl. u. das NT*, 1892; *Theol. Enz.*, 1893; *Btrr. z. Gesch. u. Erkl. des NT*, 5 Bde., 1894-1908; *Dürfen wir noch Christen bleiben? Krit. Betrachtungen z. Theol. der Ggw.*, 1901; *Das Urchristentum*, 1902; *Theol. u. Rel.wiss.*, 1902; *Ist die Lebenslehre Jesu zeitgemäß?*, 1904; *Der literar. Charakter der nt. Schr.*, 1908; *Hellenismus u. Christentum*, 1910; *Die Eigenart des Christentums*, 1911; *Paulin. Probleme, erörtert*, 1914; *Die Hermesmystik u. das NT*, hrsg. u. eingel. v. Ernst v. Dobschütz, 1918 (XIX-XXII: Bibliogr.; VII-XVII: über H.).

Heinrici, Georg

Heiszler József 1819 Nagykároly - 1901 Dombrád Magyarország - Eredetileg római katolikus, majd piarista szerzetes 1843 pappá szenteték. Bölcsész diplomát szerzett Bp-en. Végig küzdi a szabadságharcot 1849-ben református lesz. Lelkész 1854 mocsolád, 1856 Gyöng, 1860 sárospatak teol tanár. 1869 dombrád lelkész. Írt regényeket és elbeszéléseket is, de főleg teológiával foglalkozott. **Művei:** *Exegetikai felolvasásol Pál apostol római levele debrecen 1866. Exegetikai feolvasás az első közönséges (1.tsz) levél felett Sárospatak 1867 Exegetikai feolvasások az első korinthusi levél felett Sárospatak 1868*

Helfin, Boo 1942 Little Roc-, USA – Tanulmányai Ouachis Baptistaista Egyetemen kezdte BA 1963. SW Baptista Teol Sem 1969. Teológiai Master fokozatot 1966. PhD 1971. Tanított SW Baptista Teol sem. 1969-711977-87 tanársegéd, 1987- professzor szakterülete héber Biblia. **Művei:** Nahum, Habakukk, Zephaniah and Hosea Bible Study Comm. Zodevan, 1985.

Helgesen, Poul (Paulus Helie), Karmelita, 1480 Varlberg (az egykori holland provinciában, mely 1660-tól a Svédokhoz tartozott),-1534.-ben tűnt el. Dán apa és svéd anya gyermeke – 1517-ben lépett be a Karmelita kolostorba Helsingör (Koppenhágától északra). A dán karmeliták erősen a humanizmus és Rotterdami Erasmus hatása alatt álltak, Luther első fellépésekor még örömmel üdvözölték őt és nézeteit, de ennél sokkal tovább ment Luther ezért eltávolodtak tőle. 1519 régens lett a Koppenhágai karmelita kollégiumban és azonnal lektor is a teológián és az 1479-ben alapított egyetemen. Itt lassan a reformáció erős ellenzőjévé vált, mely ellen s beszédeiben és írásaiban is küzdött. Védelmébe vette a régi katolikus hitet, annak ellenére, hogy maga is egyházi reformot sürgetett, mint ezt beszédeiben gyakorta hangoztatta. 1522-ben privincialis lett 1534-től eltűnik a történelemből további sorsa nem ismert. Skandináviában az egyik legjelentősebb reformáció elleni harcos volt. **Művei:** *Povel Eliesens danske Skrifter*, hrsg. v. Carl Emil Secher, I, 1855; *Dän. Übers. der Chron.*; *Lektor Povel Helgesens hist. Optegnelsesbog, sdv. kaldet Skibykrñiken*, hrsg. v. A.

Heise, 1890/91; Skrifter af P. H., 7 Bde., hrsg. v. Marius Kristensen, Peder Severinsen u. Niels Knud Andersen, Kopenhagen 1932-48

Heller Bernát 1871-1943 Bp., Magyarország - Rabbi, hebraista, folklót tanudós. Bp-i rabbiképzőben tanult 1894 bölcész 1896-1919 gimnáziumi tanár. 1919-1922 gimnázium igazgató 1931-1935 rabbiképző tanára. A héber mesekultúra és az iszlám mese és modnavilág kutatója. **Művei:** Az evangéliumi parabola viszonya az Aggadához Bp., 1894. Az arab antar-regény Bp., 1918. A héber mese 1-2 Bp., 1925. Das haebraische und arabische Märchen. Lipcse, 1930.

Heltai (Helth) Gáspár, 1490 Nagydisznód -1574 Kolozsvár, Magyarország/Erdély - Protestáns lelkész, (Heltau) származású s erdélyi szász szülők gyermeke volt. A magyar nyelvet csak 1536-ban kezdte tanulni. 1545-ben tért vissza Wittenbergből, hol 1543 március. 22. óta főleg Melanchthon vezetése alatt akadémiai felsőbb tanulmányait végezte, mire Kolozsvárra protestáns lelkésszé választották. Eleinte Luther tanát követte. 1557-ben meghívták a brassói ág. evangélikusok lelkésznek, de ezt nem fogadta el. 1557-ben Dávid Ferencsel a kálvinista vallásra tért és a kolozsvári ref. község seniorának nevezte magát. Midőn híveinek többsége áttért az unitárius vallásra, lelkipásztoruk 1569 körül szintén unitárius lett és a reformátusok ellen irányult nagy gyulafehérvári vitának főleg 1569. folytatásában vett részt. Bár születésére szász, de lelkében magyar volt, szükségét érezte egy nyomda fölállításának; azért megismerkedett Hoffgref György nyomdással és vele állították föl 1550-ben Kolozsvárt a legelső nyomdát. Mindkettejük cége jelentette meg művei is. Hoffgrefnek összeférhetelneésge miatt a cég szétvált 1553-ban már saját nyomdája van. Lelkészi s irodalmi teendői mellett a nyomda-üzleti részének vezetését ismét Hoffgreffre bízta 1554-1558-ig saját neve alatt működött, 1574-ig maga vezette a nyomdát; e mellett nagy irodalmi tevékenységet fejtve ki. Meghalt 1574-ben Kolozsvárt, minthogy 1575-ben nyomtatott munkája colophonján ez áll: Végezé Heltai Gáspárné (a munka nagy része már 1574-ben ki volt nyomtatva.) **Munkái:** *Catechismvs Minor, azaz, a keresztyeni tudomanac reuideden valo sumaya. Colosuarba nyomtatót Helthai Gaspar és György Hoffgreff által. 1550. (Egyetlen példánya az erdélyi múzeum könyvtárában.); Summa christlicher Lehre; anderst, der kurze Catechismus, durch Caspar Helth... Colosuar, 1551.; Trostbüchlein mit christlicher Unterrichtung, wie sich ein Mensch bereiten soll zu einem seligen Sterben. Gesammelt und zusammengesetzt aus christlichen Prediger Schriften... Colosuar, 1551.; A Biblianac első része, azaz, Mosesnek öt könyve: Melly Magyar Nyelvre fordittatot... Colosuar, 1551. (Többek közreműködésével fordította. A Jesvs Sirah könyuét, A Bölts Salamon Királnac Könyueit, A Biblianac negyedic részét, Azaz, a prophetaknac Irasoc-at 1551-52-ben ő nyomatta ugyan, de azok átvizsgálását és kijavítását másra bízta.); A reszegsegnek es tobzodásnac veszedelmes voltáról valo Dialogus. Colosuar, 1552. (Ebből mutatvány a Vasárnapi Újságban, 1868.); Catechismvs mellybe a mennyei tudomannac Sommáia, a derec szent írásból, és sok keresztyén Tanítóknac írásokból röuideden egybe szerzetettöt es befoglaltattot... Colosuar, 1553. (Csak két csonka példánya maradt, egyik a lőcsei ev. gimnáziumban, másik a n. múzeumban.); Vigasztalo könyvetske, keresztyeni intessel és tanitással; miképen kellyen az embernek készülni keresztyeni es boldog e Világból valo kimulásához: Külemb külemb keresztyéni Tanítóknac írásokból osszue gyűjtöttet, es egybe szerzetettöt. Colosuar, 1553. (Újabb kiadása: Sicz, 1593.); Confessio de Mediatore generis humani, Jesu Christo, vero Deo et homine, contracta nomine et voluntate Ministrorum Ecclesiae in urbe Claudiopoli in Pannonia. Witebergae, 1555. (Stancarus Ferencz ellen irt munka.); Agenda azaz Szentegyhazi Chelekedetec, Mellyeket követnek közönségesképpen a Keresztyeni Ministerec es Lelkipásztoroc. Vyonnan nyomtattatot... Kolozsvár, 1559. (Első kiadása 1550-ban jelent meg.); Soltar azaz, Szent Davidnac, es egyeb Prophetaknac*

Psalmusinae, avagy Isteni dichireteknek könyve... Kolozsvár, 1560.; Historia Inlyti Matthiae Hunyadi, Regis Hungariae augustissimi, Ex Antonij Bonfinij, Historici disertis libris... Kolozsvár. 1565.; Száz Fabula, Mellyeket Ezopusból, es egyéb ünneken egybe gyűtet, és öszve szörzet, a fabulaknak értelmével egyetembe. Kolozsvár, 1586. (Csak két példánya ismeretes: a kolozsvári ref. kollégiumé és a m. tud. akadémia csonka példánya. Újabb kiadása: Német-Újvár, 1596.); Disputatio in causa sacrosanctae et semper benedictae Trinitatis indictione Sereniss. Principis & inter Nouatores D. Georgium Blandratam, Franciscum Davidis, eorumq. asseclas: Et Pastores Ministrosq. Ecclesiae Dei catholicae. ex Hungaria et Transylvania, qui diuinam veritatem ex scriptis Prophetis & Apostolicis, juxta continuum Ecclesiae sanctae catholicae consensum, defendendam susceperunt, per decem dies, Albae Juliae in Transylvania Habita: Ordinatione ac voluntate eorundem Pastorum ac Ministrorum catholicae partis revisa ac publicata. Kolozsvár, 1568. (Új címlappal és új előbeszéddel kiadta 1570. Kolozsvár.); Halo. Mellyel a megtestesült ördegen a Papa Antichristus Hispaniába az együgyű iambor Keresztyéneket, az Evangliumnak követőit, halhatlan álnaksággal es mesterséggel meg körüli, ki keresi, meg fogja, És minden marhátiokat el véuen, kimondhatlan, kegyetlen kényokkal meg kényoza, es rettenetes halalokkal meg öli, Az ő Pilésses hoheri, Es az ő bolond szolgálai, a meg vackitot Feiedelmec által. Egy iambor keresztyén és tudos Hispaniol által, Gonsalvius Reginaldvs által iratott es kiadatott. Kolozsvár, 1570. (Egyetlen példánya a m. n. Múzeumban; Ism. Eötvös Lajos, M. Prot. Egyh. és Isk. Figyelő 1870. 256. l., ki a segesvári 1538. hittani vitatkozásról szóló részletet is közli, melyet újabban közzé tett Fabricius Károly is Archiv des Vereines für siebenb. Landeskunde N. F. X. 1872. 241–250. l.); Disputatio de Deo per decem dies continvos indictione Sereniss. Principis... inter partes habita, in Vrbe Transyluania: Alba Julia. Denuo, cum nova Praefatione aedita. Kolozsvár, 1570.; Decretvm. Azaz, Magyar es Erdely Orszagnac Törvény Könyve. Heltai Gaspartol wyonnan meg nyomtatott. Kolozsvár, 1571. (Verbőczy István munkája, Veres Balázs által Debrecenben 1565-ben kiadott fordításának H. által javított kiadása.); Cancionale. Az az, Historias Enekes Könyv: Mellyben külemb fele szép löt dolgoc vadnac nyomtatua, a Magyar Királyokról, es egyéb szep löt dolgokról... Kolozsvár, 1574. (Történeti énekek többektől. Ezek közt Bánkai Nagy Mátyás Hunyadi Krónikája, melyet H. nemcsak helyenként magyarázó jegyzetekkel látott el, hanem a Hunyadi János eredetét és nemzetségét tárgyaló első énekkel is megtoldott.); Chronica az Magyaroknac dolgairól: mint iöttec ki a nagy Scythiaból Pannoniában, Es mint foglaltac magoknac az országot: Es mint birtac aszt Hertzegről Hertzegre, Es Királyról Királyra, nagy soc tusakodásokkal és szántalan soc viadallyokkal, Mellyet Heltai Gaspar Meg írta Magyar nyeluen. Es ez rendbe hozta. Az Bonfinius Antalnac nagy könyueből, és egyéb Historias könyvekből, nem kiczin munkával ... Kolozsvár, 1575. (Győr. 1789. Két darab. Ism. Sándor István, Sokféle 1801. VII. Újabb kiadása: Heltai Gáspár Krónikája, az Újabb Nemzeti Könyvtár II. folyamában. Pest, 1853. 67–618 hasáb.); Salamon királynak az David kiraly fianak Markalfal valo Tréfa beszédeknek rövid könyve... Kolozsvár, 1577. (Ezen munka fordítását Toldy Ferencz és utána még határozottabban Beöthy Zsolt H.-nak tulajdonítják. Ezen első kiadás csonka példányai vannak az erdélyi Múzeumban, a debreceni ref. coll. és a m. tudom. Akadémia könyvtárában. Sok kiadást ért; a következők ismeretesek: Kolozsvár, 1585., Monyorókerék 1591., Hely n., XVI. század., Lőcse. XVII. száz., Budán 1744-ig háromszor, Budán, 1749., 1760-ig 6-szor. 1786., Vác, 1795., Buda, 1808. és Esztergom, 1885. Körösy László bevezetésével. E munka forrásairól, eredetéről és történetéről Ipolyi Arnold írt tanulmányt az Új M. Múzeum, 1855. I.); Evangeliumok és Epistolák... Év n. (Egyetlen csonka példánya az erdélyi Múzeumban.); Isteni dicsérek és könyörgések... (Egyetlen csonka példánya az erdélyi Múzeumban. Aranyos-Rákosi Székely Sándor: Unitárius vallás története Erdélyben. Kolozsvár, 1839. 70. l. szerint: Isteni dicsérek, imádságok és vigasztaló énekek, nyomt. H. Kolozsvárt 1570 táján; ezen ének-gyűjtemény Dávid Ferenc és társai által készített és rendszerezített, eredetiek

és lengyelből fordítottak; másodszor vagy harmadszor bővítve 1605. vagy 1607. jelent meg; 4. kiadása 1697., 5 bőv. 1749., 6. újra dolgozva 1737-ben adatott ki.); Nagy Sándor historiája... (Egyetlen igen csonka példánya a kolozsvári ev. ref kollégium könyvtárában.); Aelii Donati, Viri Clarissimi, de octo partibus orationis Methodus. Nunc denuo revisa & diligenter recognita. Claudiopoli excudebat Caspar Heltus. (Év n. XVI. századi kiadásai: 1554., 1565., 1581. és 1583. Claudiopoli.); Hofgref-féle énekes könyv... (Ezen kótás ének-gyűjteménynek két csonka példánya ismeretes, egyik a m. tud. Akadémia könyvtárában, másik az erdélyi Múzeumban; Toldy Ferencz adta ezen címet a gyűjteménynek, Szabó Károly azt vallja, hogy H. gyűjtötte össze s adta ki.)

Heltzer, Michael 1928 Tallin-, Észtország – Tanulmányait a Szovjetúnióban Oriental Inst. Fo Acad fo Sciens kezdte 1969-ben Dr. történettudományok, Litván Főiskolán dolgozik 1959-71. Haifa Egyetem Lektor 1972- Prof. Szakterülete héber Biblia és mezopotámia tudományok. **Művei:** Die Organization des Handwerks 1992. The Suteans 1981. The Internal Organisation of Ugarit 1982. The Extra Biblical Tradition of Hebrew Personal Names. Haifa, 1978.

Hendrick, Charles, W., 1934 Bogalusa-, USA, LA. – Tanulmányait a Missisipi College BA 19958. Golden Gate Baptista. Theol Sem BD 1962. Dél Californiani Egyetem MA 1968 Claremont Grad. School PhD 1977. tanított Claremont Grad School 1977-78. Wagner College 1978-80. SW Mo. State Egyetemersity 1980- vallástudomány professzora. Ásatásokban résztvesz Baniás 1990, 1992. Szakterülete archeológia, Újszövetség **Művei:** The Historical Jesus and the Rejected Gospels. Scholars, 1988. Nah Hammadi Codices XI: XII: XIII. Brill. 1988. Nag Hammadi Gnosticism and Early Christianity. Hendrickson, 1986. The Apocalypse of Adam: A Literary and Surce Analysis. Scholars, 1980

Hendrickx, Herman N., 1933 Tienen -, Belgium – Tanulmányait a Leuven Katolikus Egyetemen kezdte ahol teológiai licenciátust szerzett Újszövetségből 1963-ban. Tanított San Carlos sem. Manilla 1967-72. Újszövetség prof. Assumption Semin 1971. Vendég tanár Maryhill Sch. of Theol. 1972- Újszövetségi egzegézis professzora. Szakterülete Újszövetség. **Művei:** The Household of God. Claretian, 1992. From One Jesus to Four Gospels. Claretian, 1991. The Parables of Jesus. Chapman, 1986. The Ressurrection Narratives. Chapman, 1984.

Hengel, Martin 1926 Reutlingen -, Németország – Teológiai tanulmányait Tübingenben és Erlangenben végezte és Hengel-nél doktorált 1959-ben majd 1967-ben habilitált Tübingenben. 1968-tól Erlangenben tanított. 1972- 1992 Újszövetségi tanszék vezetője lett Tübingenben és egyidejűleg vezetője Instituts für antikes Judentum und hellenistische Religionsgeschichte. 1992-től nyugdíjazták. Daszdoktor Uppsala Straßburg, St. Andrews, Durham és Cambridge egyetemein valamint Dublin-ban. 1978-tól Heidelbergi Tudományos Akadémia tagja. Őskereszténység és zsidóság szakértője, valamint a palesztinai zsidóságra tette hellenista hatásokat kutatta. Sokat küzdött Bultmann helytelen elképzelései ellen. **Művei:** Die Zeloten. Untersuchungen zur jüdischen Freiheitsbewegung in der Zeit von Herodes I. bis 70 n. Chr., Leiden 1961. Zur urchristlichen Geschichtsschreibung. Stuttgart 1962. Nachfolge und Charisma. Eine exegetisch-religionsgeschichtliche Studie zu Mt 8,21 f. und Jesu Ruf in die Nachfolge. Berlin, 1968. Judentum und Hellenismus. Studien zu ihrer Begegnung unter besonderer Berücksichtigung Palästinas bis zur Mitte des 2. Jh.s v. Chr..Tübingen 1969. War Jesus Revolutionär?., Stuttgart 1970. Eigentum und Reichtum in der frühen Kirche. Aspekte einer frühchristlichen Sozialgeschichte. Stuttgart 1973. Juden, Griechen und Barbaren. Aspekte der Hellenisierung des Judentums in vorchristlicher Zeit. Stuttgart 1976 Die

johanneische Frage. Ein Lösungsversuch. Mit einem Beitrag zur Apokalypse von Jörg Frey. Tübingen 1993.

Hengstenberg, Ernst Wilhelm, 1802 Fröndenberg- 1869 Berlin, Németország – Teológus - Ifjúságát és gyerekkorát 1808 Wetter-ben töltötte (Ruhr), itt járt gimnáziumba is. 1819 Bonnban filozófiát és keleti tudományokat tanult végül azonban teológiára váltott. 1823 –ban szerzett filozófiai diplomát időközben azonban volt Baselben is 1823/24 Johann Jakob Stähelin-nél, akinél arabot tanult de betegsége miatt kénytelen volt ezt abbahagyni. 1824 Berlin-ben habilitált és magántanár volt a filozófiai fakultáson, 1825-ben teológiai licentiátust szerzett 1826 és 1828-tól ott tanított Ószövetséget. Szoros barátságban volt August Tholuck-al és August Neander-el és sok porosz arisztokratával. 1827-ben a racionalizmus elleni küzdelemre alapította az "Evangelische Kirchenzeitung"-ot, amelyben az egyházpolitikai kérdések is fontos helyet kaptak. Hatását nem csak a katedrán fejtette ki és ez a hatás kiterjedt az egész porosz evangélikus egyházra is. **Művei:** *Christologie des AT*, 3 Bde., 1829-35 (1854-57²); *Btrr. z. Einl. ins AT*, 3 Bde., 1831-39; *Komm. über die Pss*, 4 Bde., 1842-47 (1549-52²); *Gesch. des Reiches Gottes unter dem Alten Bunde*, 2 Bde., 1869-71.

Hennecke, Edgar 1865 Osterode am Harz, - 1951 Göttingen, Németország –Plébánosként működött Bethelnben Hannover mellett 1895-1935. Nevét ismertté tette az Újszövetségi aporifok német fordításának kiadása melyet W. Schneemelcher dolgozott át. **Művei:** *Die Apologie des Aristides*, 1893; *Altchristl. Malerei u. altkirchl. Lit. Eine Unters. über den bibl. Cyklus der Gemälde in den röm. Katakomben*, 1896; *Zur Gestaltung der Ordination mit bes. Rücksicht auf die Entwicklung innerhalb der luth. Kirche Hannovers*, 1906.

Henrickson, Robert C., 1951 Lexington-, USA, KY. – Tanulmányait a Vanderbilt Egyetemen kezdte és BA 1973. Toronto Egyetem MA 1976. Phd 1984. Dolgozott Ontario Royal Museum 1974-86 restaurátor asszisztens, Toronto Egyetemen tanított 1977-81. tanársegéd. Ásatásokban résztvett Iránban 1978. Tell Madhhur Irak 1982. Krétán 1984. **Művei:** *Chemical Characterisation of Ceramic pates in Archeology* 1992. "The Godin III. Revised Cronoloty for Central Western Iran cs. 2600-1400 B.C." *Iranica Antiqua* 1987.

Henschel, Georg 1941 Rengersdorf/Krs. Glatz -, Németország - 1956-1960 Goethe főiskolát látogatta Rosslau/Elbe és érettségizett. 1960-1964 Katolikus teológiát tanult Philosophisch-Theologischen Studium Erfurt-ban. 1968-1971 Dessau-ban lelkész. 1971-1976 Philosophisch-Theologischen Studium Erfurt tudományos munkatárs, időközben tanulmányokat folytatott a katolikus egyetemen Lublin-ban. 1976-1978 Megbízott előadó Philosophisch-Theologischen Studium Erfurt. 1978 diplom munka „Die Elijaerzählungen“ Pontificia Università Gregoriana Róma. 1978-1991 docens Philosophisch-Theologischen Studium Erfurt. 1989/1990 tanulmányok Bibliikus Intézetben Róma. 1991 Ószövetségi szövegmagyarázat professzora Erfurt-ban. **Művei:** "Leben als Geschenk. Zum Verständnis der alttestamentlichen Schöpfungsaussagen". In *Christi Spuren im Umbruch der Zeiten*, hrsg. v. Josef Freitag und Claus-Peter März , S. 111 - 122 , Leipzig: Benno-Verlag, 2006. ISBN-Nummer: -10: 3-7462-2072-6. ""Wer das Gold liebt, bleibt nicht ungestraft" (Sir 31,5). Mahnungen und Warnungen im Buch Jesus Sirach". In *Mahnung und Warnung. Die Lehre der Religionen über das rechte Leben*, hrsg. v. Christoph Bultmann / Claus-Peter März / Jamal Malik , S. 58 - 69 , Münster: Aschendorff, 2006. ISBN-Nummer: 3-402-00400-3. "Hřich sveta a naše smření ". *Studia Theologica*. 7, Nr. 3, 2005. S. 30 - 38. ISBN-Nummer: 1212-8570. "Israel als Modell eines universalen Gottesvolkes". *Theologie der Gegenwart*. 48, Nr. 3, 2005. S. 200 - 210. ISBN-Nummer: 0342-1457. "Ist die jüdische Bibel ein christliches Buch?". In *Heilige Schriften. Ursprung, Geltung und Gebrauch*, hrsg. v. Christoph Bultmann /

Claus-Peter März / Vasilios N. Makrides (Hgg.) , S. 31 - 40 , Münster: Aschendorff, 2005. ISBN-Nummer: 3-402-03415-8. "Auf der Suche nach dem geschichtlichen Salomo". In *Ideales Königtum. Studien zu David und Salomo*, hrsg. v. Rüdiger Lux , S. 91 - 105 , Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2005. ISBN-Nummer: 3-374-02273-1. "Die Samuelbücher". In *Einleitung in das Alte Testament*, hrsg. v. Erich Zenger u.a. , S. 230 - 238 5. Auflage., Stuttgart: Kohlhammer, 2004. ISBN-Nummer: 3-17-018332-X. "Die Königsbücher". In *Einleitung in das Alte Testament*, hrsg. v. Erich Zenger u.a. , S. 239 - 248 5. Auflage., Stuttgart: Kohlhammer, 2004. ISBN-Nummer: 3-17-018332-X. "Das Buch der Richter ". In *Einleitung in das Alte Testament*, hrsg. v. Erich Zenger u.a. , S. 213-221 5. Auflage., Stuttgart: Kohlhammer, 2004. ISBN-Nummer: 3-17-018332-X. "Der Krieg des Herrn in der Bibel ". In *Religion Gewalt Gewaltlosigkeit. Probleme - Positionen - Perspektiven*, hrsg. v. Christoph Bultmann / Benedikt Kranemann / Jörg Rüpke (Hgg.) , S. 147 - 158 , Münster: Aschendorff, 2004. ISBN-Nummer: 3-402-03434-4. "Das Buch Josua". In *Einleitung in das Alte Testament*, hrsg. v. Erich Zenger u.a. , S. 203 - 212 5. Auflage., Stuttgart: Kohlhammer, 2004. ISBN-Nummer: 3-17-018332-X. Saul. Schuld, Reue und Tragik eines "Gesalbten". , Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2003. ISBN-Nummer: 3-374-02044-5. "Jerusalem aus der Sicht des Christentums". In *Jerusalem - die heilige, umstrittene Stadt*, hrsg. v. Helmut Hubel / Tilman Seidensticker , S. 38 - 62 , Jena: Universitätsdruckerei, 2002. ISBN-Nummer: 3-9807645-1-6. "Krokodyl i trzeina (Ez 29,1-16). Prorocstwo (o narodach) skierowane przeciwko Egipcjowi". In *Zywe jest slowo Boze i skuteczne*, hrsg. v. Waldemar Chrostowski , S. 123 - 140 , Warszawa: Vocatio, 2001. ISBN-Nummer: 83-7146-178-X. "Król Saul - tragiczna kleska czy sluszne odrzucenie". In *Duch i oblubienica mówia: Przyjdz*, hrsg. v. Waldemar Chrostowski , S. 138 - 149 , Warszawa: Vocatio, 2001. ISBN-Nummer: 83-7146-170-4. "Tajemnica wcielenia w perspektywie Starego Testamentu". *Collectanea Theologica*. 71, Nr. 3, 2001. S. 17 - 29. ISBN-Nummer: 0585-5594. "Die Sünde der Welt und unsere Sühne". In *Zeiten des Übergangs. Festschrift für Franz Georg Friemel zum 70. Geburtstag*, hrsg. v. Betram Pittner / Andreas Wollbold , S. 12 - 22 , Leipzig: Benno, 2000. ISBN-Nummer: 3-7462-1383-5. "Zum Umgang mit den Anderen. Toleranz und Asyl im Alten Testament". In *Asyl, Toleranz und Religionsfreiheit. Historische Erfahrungen und aktuelle Herausforderungen*, hrsg. v. Günter Frank / Jörg Haustein / Albert de Lange (Hg.) , S. 14 - 39 , Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2000. ISBN-Nummer: 3-525-87186-4. "Das Lebensrecht des Nächsten. Beobachtungen zum neunten und zehnten Gebot des Dekalogs". *Internationale katholische Zeitschrift*. 29, Nr. 1, 2000. S. 26 - 39. "War Natan der Wortführer der Jebusiter?". In *Ich bewirke das Heil und erschaffe das Unheil (Jesaja 45,7). Studien zur Botschaft der Propheten. Festschrift für L. Ruppert zum 65. Geburtstag (fzb 88)*, hrsg. v. Friedrich Diedrich / Bernd Willmes , S. 181 - 208 , Würzburg: Echter, 1998. ISBN-Nummer: 3-429-02013-1. ""Alle sind heilig - die ganze Gemeinde". Zur Auseinandersetzung um das alttestamentliche Priestertum in Num 16". In *Unterwegs zum einen Glauben. Festschrift für Lothar Ullrich zum 65. Geburtstag (EThSt 74)*, hrsg. v. Wolfgang Beinert / Konrad Feiereis / Hermann-Josef Röhrig , S. 12 - 33 , Leipzig: Benno, 1997. ISBN-Nummer: 3-7462-1216-2.

Herbert, H. Klement 1949 Rendsburg-, Németország - Baselben evangélikus teológiát tanult 1971–1976. Marburgban 1974-75 ezt folytatta, záróvizsgát tett 1976-ban Baselben. Ifjúsági referens 1976–1989 volt Westfälischen EC-Jugendverband. Folytatja teológiai tanulmányait 1986-87 Ruhr-Universität, Bochumban. Tanumányi program vezető 1990–1996 Bibelseminar Wuppertal. Akkád és egyiptológiai tanulmányokat folytat 1989–1990 Friedrich-Wilhelms-Universität, Bonn. Doktori kutatás 1990–1996 *Wycliffe Hall* Oxford (UK) Prof. Dr. J. Gordon McConville a szakvezetője. 1996 Ph.D. University of Coventry (UK). Disszerációja *2 Samuel 21 – 24: Context Structure and Meaning* 1997-től docens, 1999 vendég professzor, 2004 Az Ószövetség tanszék professzora *Evangelischen*

Theologischen Fakultät (ETF) Leuven. 1997-től teológiai referens *Arbeitskreis für evangelikale Theologie* (AfeT) kapcsolata a német evangélikus szövetséggel. 2001 *Fellowship of European Evangelical Theologians* (FEET). Vendég tanár *Freien Theologischen Akademie* (FTA), Giessen (D), *Theologischen Seminar Chrischona* (TSC), Bettingen (Svájc), *Bibelseminar Bonn* (D), *Gemeindefakultät Aarhus* (Dán luteránus egyház intézménye). *Missionshaus Bibelschule Wiedenest*, Bergneustadt (D). 2005-től Ószövetség professzora *Staatsunabhängigen Theologischen Hochschule Basel*. **Művei:** *II Samuel 21-24. Context, Structure and Meaning in the Samuel Conclusion*. Europäische Hochschulschriften Reihe XXIII Theologie, Bd. 682. Frankfurt a.M. u.a.: Verlag Peter Lang 2000. mit Frank Albrecht i.a.: Bearbeitung von: „Lexikalischer Sprachschlüssel AT“ der *Elberfelder Studienbibel AT*. Wuppertal: R. Brockhaus-Verlag 2001, S. 1106–1615.

Herbst, Johann Georg 1787 Rottweil a. N.- 1836 Tübingen, Németország - Lelkész és a keleti nyelvek és az exegézis professzora – A gimnáziumot szülővárosában végezte 1805-ben bencés noviciátusba lépett St. Peter kolostoba Schwarzwald-ba. Tanult Freiburg-ban 1806/07 filozófiát, fizikát és matematikát. Mivel 1807-ben felszámolták St. Peter kolostort, 1807-ben visszatért Rottweil-be. Az ottani liceumban tette la filozófiai és teológiai vizsgáit, és a záróvizsgát a téli szemesztert 1810 Freiburg-i egyetemen tanult. Itt művelte rokona Freundes Leonhard Hug intenzív keleti nyelvi tudományokat (1765-1846) és exegézist is tanult. 1811 Meersburgi rendi szemináriumba lépett és pappá szentelték 1812-ben. Plébánosi gyakorlatot Freiburg-Adelhausen-be küldték, ahol folytatta a nyelvi tanulmányait. Októberben Ellwangen papi szemináriumába hívták teológiát tanítani és az ottani egyetemen is tartott előadásokat. 1814 Cölestin Spegele (1761-1831) a volt professzora visszavonult a katolikus teológiáról és ő lett az utóda. 1815-ben véglegesen ő lett az exegézis és a keleti nyelvek professzora. 1817-ben ünnepélyesen teológiai professzorrá nyilvánították két korábbi kísérlete után (1813/15) a sikertelenségének oka egy helyi törvény volt, amely őt túl fiatalnak tartotta. 1817-től Tübingen-ben tanított mint a keleti nyelvek és az ószövetségi bevezető tanára, valamint archeológiát is tanított. Idélegesen tartott egyháztörténeti előadásokat is mivel Georg Leonhard von Dresch (1786-1836) 1819 eltávozott az egyetemről, és valakinek át kellett venni az ő szakját amíg utója Johann Adam Möhler (1796-1838) követte őt. 1832-től az egyetlen és egyedüli katolikus teológus az egyetemi könyvtár főkönyvtárosa lett jöllehet ezt a megbízatást először csak igeiglenesen kapta meg, ötször volt dékán, 1833/34 az egyetem rektora lett. – Már kortársai is kitűnő orientalistának és ószövetségesnek tartották. Igen dicsérték, hogy hihetetlenül pontos és nagymennyiségű tudás anyagát igen világosan tudta előadni. Kortársai Johann Sebastian Drey (1777-1853), Peter Alois Gratz (1769-1849) és Johann Baptist Hirscher (1788-1865) a Tübingeni teológia első katolikus nemzedékének tartották őt, melyeknek a gondolkodását a felvilágosodás határozta meg. Számos munkásság nem méltatták eléggé, részben korai halála miatt, részben pedig azért mert nem csak specialista volt hanem képzettsége sokkal széreskörűbb volt a klasszikus nyelvek mellett latin, görög, héber arám és arab mellett számos modern nyelvet is beszélt és a teológiai szaktudomány mellett matematikával is foglalkozott és a természettudomány is érdekelte. Mindezekről publikált is és történeti témákkal is foglalkozott. Társalapítója a Tübinger Theologischen Quartalschrift – számos munkája a korai kiengesztelődést szolgálta. Benne megszületett a az új egyháztörténeti magazin ötlete is de ezt nem tudta kivitelezni. Kortársai kevés érdeklődést mutattak ilyen irányba. Támadták, hogy könyvtárosként túl sok könyvet vett és ezzel a helyet szülkké tette a könyvtárban. Korai halála nem engedte, hogy minden publikációját befejezze. **Művei:** *Observationes quaedam de Pentateuchi quatuor librorum posteriorum auctore et editore commentatio*. Ellwangen 1817; *Historisch-kritische Einleitung in die hl. Schriften des Alten Testaments. Nach des Verfassers Tode vervollständigt und herausgegeben von Benedikt Welte*, 2 Bde. Karlsruhe und Freiburg i.Br. 1840-42; *Über die Pflichten der Recensenten*, in:

Kritisches Journal für das katholische Deutschland 1, 1820, 105-126; *Über den Aufenthalt des Apostels Petrus in Rom, - zugleich ein Beytrag zur ältesten christlichen Chronologie*, in: *ThQ* 1820, 567-626; *Die Synode zu Elvira*, in: *ThQ* 1821, 3-44; *Die Synoden von Ancyra und Neucaesarea*, in: *ThQ* 1821, 399-447; *Die 1. Synode zu Arles*, in: *ThQ* 1821, 655-682; *Betrachtungen über die Mosaischen Gesetzbücher, mit Hinsicht auf die neuesten Einwendungen, welche gegen ihr Alter gemacht worden sind*, in: *ThQ* 1822, 3-30, 203-224; *Die allgemeine Synode zu Nicäa*, in: *ThQ* 1822, 30-59; *Die Synode von Laodicea in Phrygien*, in: *ThQ* 1823, 3-46; *Die Synode zu Gangra*, in: *ThQ* 1823, 179-192; *Die Synode zu Antiochien im Jahre 341*, in: *ThQ* 1824, 42-64; *Die Synode zu Sardika im Jahre 344 oder 347*, in: *ThQ* 1825, 3-45; *Die Katholische Kirche zu Utrecht*, in: *ThQ* 1826, 3-77, 187-237; *Die allgemeine Synode zu Konstantinopel im Jahre 381*, in: *ThQ* 1826, 379-414; *Die Synode zu Cäsaraugusta (Saragossa) i. J. 380*, in: *ThQ* 1826, 404-414; *Die erste Synode zu Toledo um das J. 400*, in: *ThQ* 1826, 605-621; *Die Synode zu Valence im J. 374 oder 375*, in: *ThQ* 1827, 665-672; *Die Synode zu Turin um das Jahr 401*, in: *ThQ* 1827, 672-681; *Die afrikanischen Synoden*, in: *ThQ* 1828, 3-35; *Die Synodalbeschlüsse von Hippo (Concilium Carthagiense 111.)*, in: *ThQ* 1828, 232-251; *Die vierte Synode von Karthago (Statuta ecclesiae antiqua)*, in: *ThQ* 1828, 581-608; *Die Synode zu Karthago v. J. 418*, in: *ThQ* 1829, 250-269; *Die Bücher der Chronik. Ihr Verhältnis zu den Büchern Samuels und der Könige; ihre Glaubwürdigkeit, und die Zeit ihrer Abfassung*, in: *ThQ* 1831, 201-282; *Die Verdienste der Mauriner um die Wissenschaften*, in: *ThQ* 1833, 3-48; 183-245; 391-458. 1834, 3-60; *Die literarischen Leistungen der französischen Oratorianer (Einleitung)*, in: *ThQ* 1835, 407-421.

Herczeg Pál református teológus.; 1939 Győr -, Magyarország - Budapest a Református teológián tanult. 1963 szerzett diplomát. Lelkészi szolgálat Lábatlan 1964-1988. 1974-től a doktorok kollégiumának tagja. 1984 PHD fokozat. 1985-től megbízott előadó a vallástörténeti tanszéken 1988-tól Biblia teológia tanszék vezetője. 1989-90 tanulmányi év Bernben. 1994-1999 Apokrif kutatás a Groningeni egyetem tanáraival. 1997-2005 Oktatás Szlovákiai Komáromi Református teológián. **Művei:** *Az Újszövetség története Bp* 1994, *Vallástörténet 1998. Érted amit olvasok Bp* 1991. *Krisztológiai irányzatok a páli levelekben Bp.*, 1998. *Az Újszövetség teológiájának vázлата Bp.*, 2004.

Herder, Johann Gottfried, 1744 Mohrunge,- 1803 Weimar- Németország, - Kántor tanító fia, evangélikus teológus filozófus művészet és irodalom teoretikus és költő. – Pietista légkörben nőtt fel, a latin gimnázium elvégzése után korrektor lett a diákóknus és író Treschnál, akinek könyvtárában lehetősége nyílt költői és filozófiai művek tanulmányozására valamint görög és római szerzők műveinek olvasására. 1758 –tól Mohrunge-t orosz katonák foglalták el. Egy orosz vegyes alakúttal Herder 1762-ben Königsberg-be ment hogy orvostudományt tanuljon. Ott azonban az első boncolásnál elájult eredménytelenül hagyta el az intézetet és beiratkozott a teológiai fakultásra. Immanuel Kant előadásait hallgatta, akinek filozófiája a későbbiekben alaposan meghatározta őt valamint Johann Georg Hamann egy barátja is erősítette ezt. 1764-69 Rigában a Dóm iskola munkatársa lett 1767 –ben prédikátorrá avatták. 1769-ben elhagyta Riga-át és vissza akart térni oda, és belépett a litván lovagi akadémiára. Beutazta Jütlands szigeteket, Hollandiát Angliát és Nantes-t. Több időt töltött Párizsban hallgatta Denis Diderot és más enciklopédisták írásait. Brüssel-en, Antwerpen-en és Amsterdam-on keresztül Hamburg-ba megy, ahol Gotthold Ephraim Lessing-et is meglátogatta. 1770 el akarta kisérni Holstein-Eutin herceget Olaszországba, de Straßburg-ba maradt, hogy szembaját ápolja. 1770-71 Straßburg-ban ápolta a barátságot Johann Wolfgang Goethe-vel. 1771-76 Wilhelm von Schaumburg-Lippe gróf udvari prédikátornak hívta és szuperintendens lett Bückeberg-ban majd Weimar-ban lett vezető lelkész és tanácsnok. 1798 a legfelsőbb konzisztórium alelnöke 1801 elnöke lett. – Herde az

újabb történetfilozófia megalapítójának tartják, aki a történelmet organikus folyamatnak fogta fel. Ebben a szellemtörténetnek nagy szerepe van következőképp az irodalomtudomány és a népének kutatás számos dolgot feltárhat ebből a folyamatból. A maga emberiségre vonatkozó filozófiai elképzelések történetében Isten jelenlétét akarta igazolni, m enm úgy fogván fel ezt a folyamatot mint amely az egymás mellett élést írja le, hanem mint szellemi fejlődéstörténetet amely a primitív kezdetektől tart az emberi humanitás vége felé. A kereszténység számára a humanitás vallása volt és a teológiát a schleiermacheri romantika előszobájának tartotta. **Művei:** *Abh. über den Ursprung der Sprache. - Entstanden 1769 bis 1770. - Erstausg.: Berlin 1772. - Assgg.: Berlin 1891 (in: Sämtl. Werke. Hrsg. v. Bernhard Suphan, 33 Bde., 1877-1913. Bd. 5).- Berlin 1959.- Hrsg. v. Claus Träger. - Hamburg 1960. 1964² erw. (in: Sprachphilos. Schr. Aus dem Gesamtwerk ausgew., mit einer Einf., Anm. u. Regg. vers. v. Erich Heintel; Philos. Bibl. 248). † Adrastea. Smlg. v. Aufss., Betrachtungen u. Gedichten. 1801-04. Ausgg.: Berlin 1880-86 (in: Sämtl. Werke. Hrsg. v. B. Suphan. Bd. 23/24; die Gedichte in 27, 1881, u. 28, 1884- Berlin 1879 (in: Sämtl. Werke. Hrsg. v. B. Suphan. Bd. II/12; Nachdr. Hildesheim 1967).- Briefe an Johann Georg Hamann / J. G. H. Im Anh.: H.s Briefwechsel mit Nicolai, hrsg. v. Otto Hoffmann, Hildesheim-New York 1975 (Nachdr. der Ausg. Berlin 1887 u. 1889).*

Herepei Gergely. Kolozsvár 1807- 1859 Kolozsvár, Magyarország/Erdély - Kolozsvár tanult, majd mérnök lett Bp-en. 1830 mérnöki oklevél. Ismét lelkész akart lenni. 1831 Göttingen, Marburg, a külföldi tanulmányok helye. Újra Dés-en van. 1833 lelkésznek választják uo. 1835 Kolozsvárra megy lelkésznek. **Művei:** *Újszövetség és az ó templom romjai Kolozsvár 1845. Jézus öt kenyérral ötezer embert vendégel meg Kolozsvár 1847. Újtestamentom.. magyarázatok Wohlfarrth után Kolozsvár 1852. Újtestamentum kérdések és felelték Kolozsvár 1856.*

Herman, Zvonimir Izidor OFM 1948 Belice-, Horvátország -. Végzettsége: Strassbourgan teológiai magiszteri fokozatot szerzett, Rómában a bibliai tudományokból doktorált, szent Pál teológiája a kutatási területe. Az Apcsel és Pál leveleit fordította Horvátra. Munkhelyei a bibliai tudományok tanára 1981-1987 között Rómában a Pontificium Atheneum Antonianum-on; 1988-2002 között tanársegéd és az Újszövetségi szentírás tanszékének elnökhelyettese a KBF-en Zágrábban; 1993-tól a KBF biblikus-pasztorális intézetének elnökhelyettese; fő és felelős szerkesztője a «Svesci –Communio» nemzetközi teológiai folyóiratnak (1990). A Biblikus pasztorális inézet alelnöke. 2003-tól nyugdíjba vonul. **Művei:** *Il presente salvifico. Indagini esegetiche sull'attuale condizione soteriologica del credente nelle Lettere di san Paolo ai Galati e ai Romani.* (Disszertáció kivonat), Roma 1984. *Liberi in Cristo. Saggi esegetici sulla libertd dalla Legge nella Lettera ai Galati* in. Pontificii Athenaei Antoniani 27, Roma 1986. Rahner K. - Herman Z., Siromašni poradi Kraljevstva Božjega. (Az Isten Országáért vállalt szegénység.) in *Metanoja 99, Zagreb KS 1990. Apostol Pavao:* (Pál apostol) Zabreb, 1996.

Hermas, 2. sz. Itália - "Apostoli atya". – Úgy ismert mint egy iratnak a szerzője amelyet 140 k datálnak egy laikusról van szó, akinek a testvére püspök volt Rómában talán I. Pius pápa? „Hermász pásztor” néven írta önéletrajzi vonatkozású művét, amelyet azonban nam csupán életrajzi vonatkozásaiban említ. Aaz apokaliptikus stílusban írt mű bűnbánati prédikációt is tartalmaz. - Széles körben eletejedt az irat és nagy hatást gyakorolt a bűnbánat szentség liturgiájára. **Művei:** *Hirt des Hermas (Pastor Hermae).* Assgg.: *Pastor (lat. mit Anm.), Hamburg 1719. - Hrsg. v. Adolf Hilgenfeld (griech.), Leipzig 1887. - Facsimiles of the Athos Fragments of the Shepherd of H. Photogr. u. Umschreibung v. Kirsopp Lake, Oxford 1907. - Der Hirt des Hermas. Hrsg. v. Molly Whittaker (GCS 48), Berlin 1956 (1967²). - Le pasteur.*

Hrsg. v. R. Joly mit Einl., Anm. u. frz. Übers. (SC 53), Paris 1958.- Dt. Übers.: BKV² 35, 1918.

Hermisson, Hans-Jürgen, 1933 -, Németország - Teológiai tanulmányait Bonn és Tübingen Gerhard von Rad tanítványa és a Héber Egyetemen Jeruzsálemben judaisztikát tanult. 1982-ben doktorált a ósatyák történetének szerkesztéséből. 1988-ban habilitált a Pentateuchus kompozíciójának problémaköréből. Ószövetségi professzor Bonn-ban 1977-től, Tübingenben 1982-től tanított, és Erhard Blum-tól vette át a tanszéket 1998-tól Augsburgban tanított. Szakterülete a szövegmagyarázat módszertana, Mózes öt könyve és a próféták. **Művei:** Deuterocesaja Neukirchen-Vluyn. 1977. Die Responen als Spiegel der jüdischen Geschichte. Tübingen, 1996. Studien zur Prophetie und Weisheit Hermisson, Hans-Jürgen. Tübingen, 1998. Alttestamentliche Theologie und Religionsgeschichte Israels Hermisson, Leipzig, 2000. Sprache und Ritus im altisraelitischen Kult Neukirchen-Vluyn, 1965. Studien zur israelitischen Spruchweisheit Neukirchen-Vluyn, 1968. Studien zur israelitischen Spruchweisheit. Heidelberg, 1967.

Hertrich, Volkmar 1908 Flensburg – 1958 (autóbaleset) Nauen /Warsóban, Németország - Evangélikus országos püspök az evangélikus egyházban. Evangélikus teológiát tanult 1927 in Tübingenben, később Kiel és Berlin, egyetemen, diplomát 1930-ban szerzett. Szoros barátságot kötött Dietrich Bonhoefferrel, és aktív tagja lett a hitvalló egyháznak. Habilitációját 1934-ben tette le és tanított Bethel-ben 1934-1939 között. A gestapó megfigyelte, elfogta és bebörtönözte. Ekkor került szoros barátságba Friedrich von Bodelschwingh, Bethel-ben. 1940-ben Berlin-ben különböző egyházi intézetekben tevékenykedik 1942-től Hamburg vezető lelkésze St. Katharinenkirche. 1948 –tól a legfelsőbb egyházi tanács tagja. EKD meghívja a tizenkettes testületbe 1949-ben. Hamburgban úja alapította a Főiskolát és a teológiai fakultást, mely a későbbi egyetem alapja lett. Itt tanított ószövetségi szövegmagyarázatot. **Művei:** Ez.probleme (Beih. z. ZAW 61), 1933; Die Pss als Kraftqu. Luthers. Btr. z. Frage nach dem luth. Bekenntnis heute, 1934; Völk. Religiosität u. AT. zur Auseinandersetzung der nat.soz. Weltanschauung mit dem Christentum, 1933 (1934³); Das Glaubenszeugnis des AT u. das Bekenntnis zu Jesus Christus, 1935; Die Kirche Jesu Christi u. das Wort Gottes. zur Frage nach der "sichtbaren" u. "unsichtbaren" Kirche, 1935. Neuheidentum u. Christenglaube, 1935 (1935²); Theol. Ausl. des AT. zum Gespräch mit Wilhelm Vischer, 1936 (1938²); Christus der Herr. Vom Christusbekenntnis der Kirche in unserer Zeit, 1937; Jer, der Prophet u. sein Volk. Eine Einf. in die Botschaft des Jer, 1938; Wie liest der Christ das AT? Der bibl. Schöpfungsber. der Gemeinde ausgel., 1939; Das Geheimnis der Gottesherrschaft. Eine Einf. in das Mk.ev., 1940; Das Loblied der Gemeinde. Psalmpredigten, 1940; Am, der Prophet Gottes, 1941; Der Prophet Jes 1-12, übers. u. erkl. (ATD 17), 1950 (1957²); Der Wohlfahrtsstaat - Krise der Diakonie?, in: Diakonie zw. Kirche u. Welt. Stud. z. diakon. Arbeit u. Verantwortung in unserer Zeit. Hrsg. v. Christine Bourbeck u. Heinz-Dietrich Wendland, 1958, 85 ff.; Verkündigung in der Großstadt, in: Smlg. u. Sendung. Vom Auftrag der Kirche in der Welt. Eine Festg. f. D. Heinrich Rendtorff zu seinem 70. Geb. Hrsg. v. Joachim Heubach u. Heinrich-Hermann Ulrich, 1958, 183 ff.; Und das Meer ist nicht mehr. Predigten über Texte der Offb. Aus dem Nachlaß zugest. u. hrsg. v. Hans-Volker Hertrich, 1963.

Herrmann, Johannes, 1880 Nossen -1960 Münster, Németország - Evangélikus teológiát 1901-05 Lipcsében tanult. Híress vált dolgozata "Die Idee der Sühne im Alten Testament" als mit der Problematik des Alten Testaments wohl vertraut ausgewiesen. 1905-ben tanulmányi felügyelő Bécsben teológiai vizsgák után 1905-ben és 1907-ben licénciátust szezett.

Magántanár lett 1907-ben Bécsben az Ószövetség tanszéken. 1909-ben Königsberg, 1910-ben Breslau, 1913 Rostock 1922 Münsterben tanított. A teológiai szeminárium gazdasági vezetője is volt. 1931/32 az egyetem rektora. 1949-ben ment nyugdíjba Ószövetségi tanulmányai elismertek és részt vett a Luther biblia 1921-es revizójában. Művei: Die Idee der Sühne im AT. Eine Unters. über Gebrauch u. Bedeutung des Wortes kipper, 1905; Zur Analyse des Buches Ez (Diss. Leipzig), 1907; Ez.stud., 1908; Die soziale Predigt der Propheten, 1911; Leben, Wunder u. Wirken des Propheten Elisa, 1911; Unpunktierte Texte aus dem AT, 1913; Btrr. z. Entstehungsgesch. der Septuaginta (mit Friedrich Baumgärtel), 1923; Ez, übers. u. erklärt, 1924; Hebr. Wb. zu den Pss, 1924 1937²);

Herrmann, Siegfried 1926 Drezda, Németország - Bölcsész és egyiptológiai doktorátust 1955-ben szerzett, ószövetségi teológiából 1957-ben doktorált. Berlinben a Humboldt Egyetemen tanított 1960-ban a Ószövetségi teológiát tanít még az evangélikus egyetem teológiai fakultásában Ruhr melletti Bochunban 1966-tól. **Művei:** Untersuchungen zur Überlieferungsgestalt mittelägyptischer Literaturwerke Berlin 1957. die Prophetischen Heilswartungen in Alten Testament Stuttgart, 1965. Israel Aufenthalt in Agypten stuttgart 1970. (Il soggiorno d'Israele in Egitto Brescia 1972). Geschichte Israels in alttestamentlicher zeit, München 1973. Ursprung und Funktion der prophetie in Alten israel Ipladen 1976.

Herskovics Mózes, 1859-?, Hadason, Magyarország - Bölcsész doktor a budapesti egyetemen bölcsész és sémi philológiai tanulmányokat végzett és 1893-ban doktori oklevelet nyert. **Munkája:** *Kimchi Dávid. Bpest, 1893.*

Heschel, Abraham Josua 1907-1972 ? USA - Zsidó vallásfilozófus. 1940 Hebrew Union College professzora Cincinnati-ban (USA) 1945- az etika és a misztika professzora Jewish Theological Seminary New York-ban.

Herzog, Ze'ev 1941 Buchara-, Oroszország/Izrael – Tanulmányait a Héber Egyetem Jeruzsálem BA 1970. Tel Aviv PhD 1977. Tanított Tel Aviv Egyetem 1983- Archeológia lectora, Pansylvania Egyetem 1978-79. Harvard Egyetem 1984-85. 1989-90 közelkelti civilizációk tanára. Ásatásokban résztvesz Megiddó, Beer-Seba 1976. Tell Michal I 1977-80. Tell Gerisa 1981-91. szakterülete az Archeológia. **Művei:** Excavation at Tell Michal Israel Univ. of Minnesota 1989. Beer-sheba II. The Early Iron Age Settlements. Ramot, 1984.

Hesse, Brian C., 1944 Pittsburgh-, USA, PA. – Tanulmányait a Columbia Egyetemen kezdte BA 1970. Héber nyelvből PhD 1973. PhD Antropológiából 1978. Dolgozik a Smithsonian Inst Mis of Natural Hist. 1976-78. Antropológiai szakértő Egyetem. of Ala Birmingham 1979-83. professzor 1983-90. Antropológia professzor 1990- Ásatásokban vesz részt Ga Darch Irán 1974. Zoo archeológus san Pedro de Atacama Chile 1978. Tell Miqne/Ekron Izrael. 1982- Askelon Izrael 1985- Szakterülete archeológia és múzeum tudományok. **Művei:** Recent Developments in Environmental Analysis in Old an New World Archaeology Brit Archaeology reports 416. (1988). Animal Bronze Archaeology: From Objectives to Analysis. Taraxacum, 1985

Hestrin, Ruth 1918 Ben-Shemen -, Izrael – Tanulmányait a MA arch. Görög és héber tanulmányokata folytat 1951-ben diploma. Dolgozik Israel Museum 1965-83. Az Izraeliek Perzsa korszakának gondozója és a regionális múzeumi felügyelő. 1973—74. Múzeumi főfelügyelő. Szakterülete szemita nyelvek, szövegek és feliratok. **Művei:** Hebrew Seals of Officials in Symposium on Acienc Seals and the Bible 1983. Inscribed Sals First Temple Period- Hebrew, Ammonite, Moabite, Phonician and Aramaic Israel Mus. 1979. Museum

Guide for Israel 1975. The Philistines and the Other Sa Peoples, Israel Museums catalog 68. (1970.)

Heszüchiosz Hierosolümitanosz **latinosan Haesychius Hierosolymitanus, magyarul Jeruzsálemi Heszuchiosz.** 412-ben, Palesztina - A Jeruzsálemi egyház megbecsült papja, feltehetően 450 után halt meg. Mértékadó források szerint az egész Szentírást kommentálta az alexandriai allegorikus egzegézis szabályai szerint. Stílusa ragyogó az antitéziseket és a metaforákat kedveli. **Művei:** Migne PG 93,787-1180, PG 27,649-1344, Pg 55,711-784

Hetzenauer, Michael (keresztneve András) Kapucínus 1860 Kufstein - 1928 Róma, Ausztria/Olaszország – Bibliakutató. Salzburgban a Boromei gimnáziumba járt, 1878-ban belépett a kapucinusok Tirol-i provinciájába. 1883-ban szentelték. 1885-től Innsbruckban tanított biblikumot a rendi teológián, 1904-től egzegézis professzor Rómában a Lateráni egyetemen. A pápai Biblikus bizottság (1914), A pápai akadémia tagja (1916), teológiai doktor (Salzburg 1923). – A Vulgata szövegkritikai kiadását gondozta egy nemzetközi bizottság élén. A modernizmus bibliai vonatkozású támadásainak kérlelhetetlen ostromozója. **Művei:** *Bernardini a Piconio triplex Expositio Pauli epistolae ad Romanos, 1891; Wesen u. Prinzipien der Bibelkritik auf kath. Grdl., 1900; S. Fidelis a Sigmaringa Exercitia seraphicae devotionis, 1893 (1898²); Das Kapuzinerkloster zu Innsbruck, 1893; Die Emeritage Maximilians des Otmeistes bei den Kapuzinern zu Innsbruck, 1894 (1895³); Das Skapulier des hl. Joseph, 1894 (1895³); Novum Testamentum graece et latine, 2 Bde., 1896-98 (1904²); De imitatione Christi, 1901; Epitome Exegeticae catholicae, 1903 (1904²); Novum Testamentum graece, 2 Bde., 1904; Biblia Sacra Vulgatae editionis, 1906 (1929³); Explicatio philologica Genesis, 1907; Theologia biblica Veteris Testamenti, 1908; Commentarius in Genesim, 1910; Introductio in librum Genesis, 1910; Biblia sacra, 5 Bde., 1920-22; De recognitione principiorum criticae textus Novi Testamenti (secundem Harnark), 1921; De annis magisterii publici Jesu Christi, 1921; La dimora della Madonna ad Efeso, 1922; De genealogia Jesu Christi secundum Mt et Lk, 1923; La vera Via dolorosa di Gerusalemme, 1924; De formatione terrae hominisque et modo diluvii, 1925. - Vollst. Werkeverz., in: Cassian Neuner, Literar. Tätigkeit in der Nordtiroler Kapuzinerprov. Bio-bibliogr. Notizen, Innsbruck 1929, 106 ff*

Hevesi Siomon 1868 Aszód -??, Magyarország - Bp-en tanult, 1892-ben avatták rabbivá. 1894-1897 Kassán működik. Lugoson rabbi, 1905 pesti hitközség rabbija, Országos Rabbiképző tanára. Magyarul és németül publikált. **Művei:** *Sir hassirim 1892 Jób könyvének problémája 1905. etika a Talmudban 1925 dalalat ALHAIRIN –Maimonidesz: Tévelygők útmutatója. (tanulmány) 1928.*

Hezser, Catherine 1960 Wuppertal -, Németország – Tanulmányait a Heidelberg Egyetemen kezdte ahol PhD fokozatot szerzett 1986-ban. Jewish Theol. Sem PhD Judaikából 1992. Tanít King's Collegeban Anglia 1992. Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** Lohnmetaphorik und Arbeitswelt in Mt 20,1-16. Das Gleichnis von den arbeitern in Weinberg im rahmen rabbinischer Lohnleichnisse NTOA ,5 (1990).

Hidal, Sten L., 1946 Landskrona -, Svédország - Tanulmányait Lund Egyetemen kezdte Svédországban BA 1968. BD 1969. ThD 1974. Svéd egyház lelkésze 1969-75. Lund Egyetemen tanít 1975- Ószövetség lektora, Royal Swedish Bible Trans. Comm 1976-szakterülete a Héber Biblia, apokrifok és post-biblikus tudományok. **Művei:** Gregorios au Nyssa Mose liv – översättning med inledning och Kommentar 1991. Israel och Hellas: Studier kring Gamla testamentet och dess verkningshistoria 1988. Bibeltro och bibelkritik 1979.

Hiebert, D. Emond 1910 Corn -, USA, OK. – Tanulmányait a South Baptista. Theol Sem MA 1939. ThD 1942. Tanított Tabor College 1942-55. Újszövetség professzora a Menoniták Brethren Bibl. Sem 1955- Újszövetség tanára. 1975-től nyugdíjas. Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** James. Moody, 1992. The Thessalonica Epistles. Moody, 1992. The Epistles of John. Bob Jones UP., 1991. An Introduction to the New Testament. Moody, 1977.

Hiebert, Theodore 1946 Paraguay-, USA - Tanulmányait a Fresno Pacific College BA 1968. Princeton Theol Sem Teológiai Master fokozatot 1976-ban. Harvard Egyetem PhD 1984. Tanított St. John's Sem. 1980. Lektor Boston College. 1980-82. Gustavus Adolphus College 1982-85. Vendég professzor La State Egyetem. 1985-86. szakterülete a héber Biblia **Művei:** God of My Victory: The Ancient Hymn in Habakkuk 3. Scholars, 1986.

Hieke, Thomas 1968?-, Németország - Katolikus teológiát tanult Bamberg 1966-ban diplomázott Hubert Irsigler-nél 1996 - 2000 tudományos munkatárs szinoptikus evangéliumok kutatási programban Paul Hoffmann-nál. Bambergi egyházmegye felnőttképzési programjában tevékenykedik. 2000 tudományos asszisztens Christoph Dohmen mellett Universität Regensburg, Bibliikus teológia és egzegézis és ószövetségi hermeneutika tanszéken. Habilitáció "Die Genealogien der Genesis". 2003 ettől kezdve magántanár Katholisch-Theologischen Fakultät der Universität Regensburg. 2007 Tanszékvezető Ószövetség tanszék Johannes-Gutenberg-Universität Mainz. **Művei:** Paul Hoffmann, Thomas Hieke, Ulrich Bauer, Synoptic Concordance. A Greek Concordance to the First Three Gospels in Synoptic Arrangement, statistically evaluated, including occurrences in Acts. Griechische Konkordanz zu den ersten drei Evangelien in synoptischer Darstellung, statistisch ausgewertet, mit Berücksichtigung der Apostelgeschichte, Volume 2: EPSILON - IOTA, Berlin/New York: Walter de Gruyter, 2000. Die Genealogien der Genesis, Herders Biblische Studien 39, Freiburg i. Br. u.a.: Herder, 2003. Die Bücher Esra und Nehemia, Neuer Stuttgarter Kommentar Altes Testament 9/2, Stuttgart: Verlag Katholisches Bibelwerk, 2005. Tod – Ende oder Anfang? Was die Bibel sagt (mit Beiträgen von Christoph Dohmen und Tobias Nicklas), Stuttgart: Katholisches Bibelwerk, 2005. ISBN 3-460-33173-9. Endogamy in the Book of Tobit, Genesis, and Ezra-Nehemiah, in: Xeravits, Géza G./Zsengellér, József (eds.), The Book of Tobit. Text, Tradition, Theology, Supplements to the Journal for the Study of Judaism 98, Leiden/Boston: Brill, 2005, 103–120. Christoph Dohmen, Das Buch der Bücher. Die Bibel - Eine Einführung, Topos plus positionen (208 Seiten, ISBN 3-7867-8524-4), Regensburg: Pustet, 2005. Kult und Ethos. Die Verschmelzung von rechtem Gottesdienst und gerechtem Handeln im Lesevorgang der Maleachischrift (SBS 208), Stuttgart: Katholisches Bibelwerk, 2006. Der Seher Johannes als neuer Ezechiel. Die Offenbarung des Johannes vom Ezechielbuch her gelesen, in: Dieter Sänger (Hg.), Das Ezechielbuch in der Johannesoffenbarung (Biblisch-theologische Studien 76), Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 2006.

Hieronymus, Sophronius Eusebius, (magyarul: Jeromos), 347 Stridon - 419 Betlehem, Itália/Palesztina - Tehetős keresztény családból származott és apja nagy súlyt fektetett a képzésére. 354-ben Rómába küldte grammatikai, retorikai és filozófiai tanulmányok végett. Donatiusnál tanult latin retorikát és tökéletesítette görög tudását, ebben az időben keresztelkedett meg. Barátságot kötött későbbi keresztény tudósal Rufinusszal akivel 367-ben Trier felé menő úton találkozott. 373-ben egy lelki csoportosulásba lépett Aquileia-ban (nyugatra Trier-től) és megszerezte első tapasztalatát az aszketikus életben. Egy év múlva észak-Itálián keresztül Athénbe ment, onnan Antióchiába. Itt lett Laodikeiai Apollinaris tanítványa. Ebben az időben egy állom erősítette meg keresztény buzgalmát Eustochium (22

levél). Felfedezte a keresztény írásoknak a pogány irodalommal ellentétes szellemét. 376 –tól remete életet kezdett kalchis pusztájában Antiochia közelében. Az elkövetkező 20 évben folyamatosan tanulta a héber nyelvet, itt is egy pusztai, később háromnyelvűnek nevezték őt „vir trilinguis”. Antiochiában Paulinosz püspök pappá szentelte. 380-ban Konstantinápoly felé indul. Ott Naszianzoszi Gergely tanítványa lett, és megkezdte a görög írásokat latinra fordítani. Számára a 381-e zsinat nem adott megoldást. 382 –ben Paulinosz püspökkel együtt Rómába utazott hogy felvegye a kapcsolatot Damazusz pápával, akinek tikára lett. Rómában feladatul kapta a négy evangélium régi latin fordításainak átdolgozását. Átvette Marcellina és Paula lelki gondozását valamint annak leányának Eusztahianak a gondozását is. A pápa halála után a legfontosabb támogatóját veszítette el a nép szigoráért pedig egyre keményebben kritizálta. Aszketikus elkézelései nagy ellenállást váltottak ki, az elvilágiasodott keresztény körökben , ami miatt Rómát el kellett hagynia. 385 testvéreivel és barátaival Palesztinába ment, előbb a szent városokat látogatta zárandokként, majd Egyiptomba távozott. Alexandriában Vak Didimusztól tanult bibliamagyarázatot. 386 tavaszán Nitria sivatagjába ment, majd onnan Palesztinába tért vissza. Betlehemben férfi és számos női kolostort alapított és tovább folytatta tanulmányait. A későbbi kommentárjaiban felfedezhető héber tudását most alapozta meg. 393 hve harc bontakozott ki Órigenésszel aminek végén életük végéig elhidegültek egymástól. Ettől kezdve halálíg Betlehemben dolgozott a szentírás újra fordításán, magyarázatán és teológiai műveket írt. Alapvető kommentárokat írt a szövegekhez. Hébe nyelvi utalásaival új elemet vezetett be kora bibliamagyarázatába. Mígnem exegetikai kódszere abban a vonatkozásban, hogy versről versre halad, megfelel a korának. Annak ellnére, hogy élete utolsó éveiben Órigenész ellenessé vált, a nagy író mégis jelentősen befolyásolta a munkásságát. Emellett Jeromos jelentős levelezési tevékenységet folytatott. A maga korában a háromnyelvű műveltsége egyedülállónak számított. Biblia magyarázata mellett remek fordítónak is bizonyult. A leghíresebb és legismertzebb a Biblia fordítása a „vulgata editio” lett tudpományos szemlélete a maga korában szokatlan volt. Erőteljes természete nagy munkabírása hihetetlenül erős indulatai szinte már fanatikus egyház szeretete meghatározta őt. Stílusa igen gazdag volt, nagyon kifejező és tömör, számo esetben szarkasztikus. Írásai a középkorban mélységes hatást gyakorolta a római egyházra.

Művei: *Epistolae, texte établi et traduit par J. Labourt, 8 Bde., Paris 1949-1963; Qusestiones Hebraicae, hrsg. v. Avrom Saltman, Leiden 1975; Commentarii in Matthaëum, lat. u. franz., übers. u. hrsg. v. Emile Bonnard, Paris 1977 f.; Jay Braverman, H.'s Commentary on Daniel, Washington 1978; Contra Rufinum, lat. u. franz., übers. u. hrsg. v. Pierre Lardet, Paris 1983; Epistolae, lat. u. dt., übers. u. hrsg. v. Erika Bauer, Heidelberg 1984; GA in: MPL 22-30; CChr, Series Latina, Bde. 72-75A, 78; CSEL, Bde. 54-56, 59; Dt. Übers. in: BKV#2μ 15 (1914), II/16 (1936), II/18 (1937); zur Textüberl.: B. Lambert, Bibliotheca H.iana manuscripta, 4 Tle., Steenbrugis 1969-1972 Gennaro Lomiento, Note sulla traduzione H.iana della omelie su geremia di origine, in: Vetera christianorum 10,2 (1973), 243-262; - D. F. Heimann, The Polemical Application of Scripture in St. H., in: Studia patristica 12 (1975), 309-316; - Willy Rordorf, Kritik an H., Die Schrift »Contra Vigilantum« im Urteil Zwinglis und Bullingers, in: Ulrich Gäbler u. Erland Herkenrath (Hrsg.), Gesammelte Aufsätze zum 400. Todestag Heinrich Bullingers, Zürich 1975, 49-63; - G. J. M. Bartelink, Quelques observations sur la lettre 57 de saint H., in: Revue bénédictine, vol. 86,34 (1977), 296-306; - Ders., H. über die »minuta animalia«, in: Vigiliae christianae, vol. 32,4 (1978), 289-300; - Ders., Les observations de H. sur des termes de la langue courante et parlée, in: Latomus 38 (1979), 193-222; - N. Adkin, On Some Figurative Expressions in H.'s 22nd. Letter, in: Vigiliae christianorum 37 (1983), 36-40*

Hilarius 315k.-367 Poitiers, Franciaország - Poitiers-i püspök, latinul író egyházi tanító. Előkelő családban született, retorikai és filozófiai tanulmányokat végzett, majd keresztény

hitre térve 350-ben szülővárosa Poitiers püspöke lett. Mivel II. Constantinus ariánus egyházpolitikáját ellenezte és szembeszállt Saturnius ariánus püspökkel, 356-ban száműzték Phrügiába. A száműzetésében is igen aktív volt, megismerte a görög teológiát és részt vett a Szelekukiai zsinaton. Innen 361-ban tér haza és püspökként tovább harcolt az ariánusok ellen ebben. Teológiai művei közül a legismertebb a *De trinitate* és a *De synodis*. Máté kommentárját 355 körül írta. **Művei:** *Migne PL 9-10. Commentarius in evangelium Matthei, 353-355* (frz. Ausg. v. J. Goignon, 2 Bde., Paris 1978-79); *De synodis seu de fide Orientalium liber I, 359; Contra Constantium Augustum libri II, 359; Contra Constantium Imperatorem liber I. 361; Ad praefectum Sallustium, sive contra Dioscorum, 361-362; Contra Arianos vel Auxentium Mediolanensem libri III, 364* (Ber. über H.s erfolgreiche Bemühungen, beim Kaiser Valentinian I. die Entfernung des Arianerbisch. Auxentius durchzusetzen); *Tractatus super psalmos, um 365* (hrsg. u. a. v. A. Zingerle, CSEL 22, 1891); *Opus historicum adversus Valentem et Ursacium (nur frgm. erhalten); De Patris et Filii unitate liber I; De Patris et Filii essentia liber I; Tractatus mysteriorum* (1887 in Bruchstücken bekannt geworden, hrsg. u. a. v. F. Gamurrini, Rom 1887; v. A. L. Feder, CSEL 65, 1916; frz. v. J.-P. Brisson, Paris 1967); *De trinitate libri XII* (H.s Hauptwerk, hrsg. u. a. v. H. Hurter, Innsbruck 1887; dt. v. A. Antweiler, BKV² II/5-6, 2 Bde., München 1933-34; engl. v. Stephen McKenna, New York 1954; v. Adelbert Hamman, in: MPL Suppl. I, Paris 1959, 241 ff. frz. v. A. Blaise, Namur 1964, it. v. Giovanni Tezzo, Turin 1971; Libri I-VII v. P. Smulders, 1979), *Apologetica ad reprehensores libri de synodis responsa. Teilausgg. u. GA:* v. G. Gribellus, Mailand 1489; v. J. Faber, Paris 1510; v. D. Erasmus, Basel 1523 u. ö.; v. J. Gillot, Paris 1572 u. ö.; v. P. Coustant, ebd. 1697; v. S. Maffei, 2 Bde., Verona 1730; v. F. Oberthür, 4 Bde., Würzburg 1785-88; *Opera, 4 Bde., Paris 1830; v. J. F. Gamurrini, Rom 1887; v. A. L. Feder, CSEL 65, 1916; v. E. W. Watsori, Grand Rapids/Michigan 1955; v. M. Meslin, Paris 1959; v. A. Blaise, Namur 1964. Z. H.s Hymnen s. a.: G. M. Dreves, Hymographi latini, Leipzig 1907; Ders., Die Kirche der Lateiner in ihren Liedern, Kempten 1908; Ders. u. C. Blume, Ein Jt. lat. Hymnendichtung. Eine Blütenlese aus den Analecta Hymnica, Leipzig 1909; A. L. Feder, CSEL 65, 1916; W. N. Myers (Hrsg.) Hymni, Philadelphia 1928; Ders., (Hrsg.), The Hymns of St. H. of P. in the Cod. Aretinus, ebd. 1933 (engl. übers.); W. Bulst, Hymni latini antiquissimi, Heidelberg 1956.*

Hildegard, Bingeni OSB Hessen 1098- 1179 Rupertsberg, Németország – Apátnő nemesi család 10 gyereke. Szülei Istennek ajánlották, első kolostora Disibodenberg volt, mely családi alapítású kolostor volt. 1136-ban a nővérek tiltakozása ellenére apátnőnek választották, főleg betegsége miatt tiltakozott elene, alig tudott járni. Három jelentős művet írt, egy hittankönyvet, egy erkölcestant, és egy világ és embertant. Látomásai a szentíráshoz kapcsolódnak. Több száz levele maradt fenn III. Konrád császár is fordult hozzá tanácsért, . Barbarossa Frigyes kiváltság levelet állított ki kolostora számára. 1163-ban, enek ellnére kritizálta a császárt, mert egyházszakadást idézett elő az ellenpápa trónra segítésével. Amikor a katarok elleni beszédre hívták Kölnbe, szót emelt az elvilgiasodott papok ellen is. 1147-48-as Trieri zsinaton III. Jenő pápa a mainzi érsek kérsére bizottsággal vizsgálhatta meg életét. Gyewnge fizikuma ellenére sokat utazott. Kolostorának gondosan épolt gyógynövény kertje volt, amellyel számos beteget gyógyítottak. Természettel és a gyógynövényekkel foglalkozó írásai miatt az első német orvos apácának szokták tekinteni, de legalább annyira volt művész, mint tudós. Nevezték Germánia prófétaőnének, Rajnai Szibillának. Legnagyobb próbatétele az interdiktum volt, kolostorából elvették az oltáriszentséget, halarangokat nem húzhatták meg zsolozsmára. Csak hosszas utánajárás után oldották fel az interdiktumot. Halála után azonnal szentként kezdték tisztelni a 13. századtól IX Gergely 1233-ben indította aszentéavatását. Az utóbbi években orvostörténeti szempontból kutatják művét. **Művei:** MPL 197; *Analecta Sanctae Hildegardis Opera Spicilegio Solesmense parata, ed. Typis Sacri Montis Casinensis,*

hrsg. von Jean-Baptiste Pitra, VIII, 1882 (Nachdr. Farnborough/Hampshire 1966). Causae et Curae; Scivias; Ordo virtutum; Physica; Liber divinatorum operum; Liber votae meritum; De operatione Dei; Carmina; Expositiones evangeliorum; Lingua ignota; Litterae ignotae; Epistolae.

Hilgert, Earle 1923 Portlan -, USA, OR. – Tanulmányait a Andventista teológián kezdte és MA végzettséget szerzett 1946-ban. BD 1955. Bázeli Egyetemen Svájcban ThD 1962. Chicago Egyetem MA 1970. Tanított Adventist Theol Seminary 1952-59. Tanársegéd Adrews Egyetem Skócia 1959-69. Tanít McCronick teológián 1969-75 Szerkeszti a Studia Philonica 1971-80. Philon Intézet. Szakterülete az Újszövetség, apokrifok és post-biblikus tanulmányok. **Művei:** The Ship and related Symbols in the New Testament. Van Gorcum, 1962.

Hill, Charles E., 1956 Syracuse -, USA, NE. – Tanlmányait a Nebresca Egyetemen kezdte BA 1978. Westminster Theol sem MA 1985. Teológiai Master fokozatot 1985. Cambridgeben PhD 1988. Tanított NW College 1989- Újszövestésg tanára. Szakterülete Újszövetség apokrifok és post-biblikus tanulmányok. **Művei:** Regnum Caelorum: Pattern of Future Hope in Early Christianity Oxford UP., 1992.

Hill, Craig C., 1957 Moline-, USA, IL. – Tanulmányait az Illionis Wesleyan Egyetem Ba 1978. Garrett Evang. Theol. Sem Teológiai Master fokozatot 1982. Oxford Egyetem PhD 1989. Tanított Yale Egyetem Div. Schol 1990-91. Presbyterian College 1992.- szakterülee az Újszövetség **Művei:** Hellenists and Hebrews: Reappraising Divison Within the Earliest Church. Fortress, 1992. From Alpha to Omega. Wesleyan UP., 1978.

Hill, David 1935 Coleraine -, Észak-Írország – Tanulmányait a Queens Egyetem Írország BA 1956. St. Andrews Egyetem Skócia BD 1959. PhD 1964. Union Theol. Sem STM 1960. Tanított Sheffield Anglia 1964-89. Szerkesztője JDSNT 1978- Irish Bibl Stud 1981- szakterülete Újszövetség. **Művei:** “Son and Servant: An Esay on Mathean Christology JSNT 1980. New Testament Prophecy. Eerdmans, 1979. Matthew, New Century Bibl. Comm. Eerdmans, 1974. Greeek Words and Hebrew Meanings. Cambridge UP., 1967.

Hills, Julian V., 1953 London -, Anglia – Tanulmányait a Durham Egyetemén (Anglia) kezdte BA 1975. McCormick Theol sem STM 1977. Haravard Egyetem Teológiai doktorátus 1985. tanított Harvard Div. School. 1984-85. Marquette Egyetem 1985- CBQ szerkesztője 1991-től. Szakterülete Újszövetség, apokrifok, és post-biblikus tanulmányok. **Művei:** Tradition and Composition in the epistula Apostolorum Fortress 1990.

Hirshfeld, Yizhar 1950 Jerusalem -, Izrael – Tanulmányait Jeruzsálemben a Héber Egyetemen kezdte és BA végzettséget szerzett archeológiából 1974-ben. MA ókori archeológiából 1981. PhD Monasztikus archeológiából 1987. Tanít Hamat Garden 1979-82. Ásatásokat felügyel Júdeai sivatagban. 1981-83. Ramat Hanadiv 1984-92. Tibériás 1989.- szakterülete az Archeológia. **Művei:** The Judean Desert Monasteries during the Byzantine Period Yale UP., 1992. The Palestinian Dwelling House IED 1987.

Hitzig, Ferdinand 1807 Hauingen –1875 Zürich. Németország/Svájc - Biblia kritikus, aki a teológiát Heidelbergben kezdte tanulni H.E.G. Paulus-nál, Halle-ban tanult Wilhelm Gesenius-nál Göttingen-ben Ewald-nál. Heidelbergben lett magántanár a teológián 1829-ben, 1831-ben publikálta téziseit, mely a nyelvtörténeti iskola alapjai lettek. Téziseit Jónás Moáb elleni jövendöléseinek vizsgálatán próbálta ki az Izajás 5-16- fejezeteit magyarázva 2Kir

14.25-ben említett Jónást. 1833 Zürich-be hívták teológia professzornak. A következő munkája Izajás kommentárja volt fordítással együtt, melyet Heinrich Ewald-nak és Hermann Hupfeld-nek ajánlott (1796-1866), igen ismert a Zsoltár kommentárja (1855-1861), amelyet a legjobb egezetikai művének tartanak. Zürich-ben dolgozott huszonnyolc éven keresztül, kommentálva a Zsoltárokat (1835-1836; 2nd ed., 1863-1865), A kisebb prófétákat (1838; 3rd ed., 1863), Jeremiás (1841; 2nd ed., 1866), Ezekiel (1847), Dániel (1850), Prédikátort (1847), Éneke- Énekét (1855), Példabeszédeket (1858). Monográfiát írt Jánosról és Márkról (1843), a második evangéliumnak időbeli elsőséget adott. Archeológiai írásai is voltak, az ugariti ábécé felfedezésével kapcsolatban (1840), A filiszteusok mitológiája és az őstörténet kapcsolatáról (1845), Eschmunezar sírfeliratáról (1855). 1860-ban Friedrich Umbreit halála után Hitziget hívták Heildelbergbe professzornak. Itt írta Geschichte des Volkes Israel (1869-1870), amely a perzsa kort is vizsgálta és egészen Masszada bukásáig, Kr.e. 72-ig követte az eseményeket. Ezenkívül kritikusan vizsgálta Pál írásait is. (1870), Írt a Mesa feliratról (1870), és az asszír nyelvről. (1871). Felülvizsgálta Ludwig Hirzel Jób kommentárját 1839. Számos tudományos ujság és periodika munkatársa. Végül foglalkozott Bibliai teológiával melyet, csak halála után 1880-ban tettek közzé tanítványai többek között J. J. Kneucker (b. 1840).

Hobbs, Trevor R., 1942 Pontypridd -, Anglia – Tanulmányait a London Egyetemen kezdte, de tanult a Spurgeon's College.-ban is ahol BD végzettséget szerzett 1966-ban. Majd folytatta tanulmányait a Baptista Szemináriumban Svájc-ban ahol MTh 1968-ban. London Egyetemen szerzett PhD 1973. tanított McMaster Div. College 1969-70. Lector 1970-74. tanársegéd 1974-78. Professzor 1978. Ószövetség és szövegmagyarázat tanára. Ásatásokban résztvevett Tell Dor 1986-89. **Művei:** 1,2 Kings, Word Bibl Themes Word 1989. A Time of War : A Study of Warfare in the Old Testment Ot Stud 3. Glazier 12989. 12 Kings Word Bibl Comm 13. Word 1985.

Hobbes, Thomas, 1588 Malmesbury/Wiltshire -1679 Hardwick, Anglia - Angol államfilozófus, lelkész fia. – Remek kézést kapott a családjától 6 éves kora óta tanult latint és görögöt. Előbb a lelkész karrier mellett döntött azonban mégsem lett az, mint amire képzették. Magániskola után iratkozott Oxfordba az egyetemre itt került kapcsolatba a puritánokkal, amelyek igen változó hatást gyakoroltak a későbbi életére. Amikor a legalacsonyabb tudományos fokozatot megszerezte a Baccalaureátust, 1607-ben elszegődött Barons Cavendish Hardwick-i herceg szolgálatába szegődött fia házitánítója lett és nagy európai utazást tett a társaságukban Franciaországban az egyetlen olyan nyelven, amelyet ismét megismerkedett a forrongó új eszmékkal. Angliába visszatérve ismét antik szezökkal Thuküdüdésszel foglakozott, de számos jelentős politikussal is barátságot kötött, melyet később jól ki tudott használni. Ezenkívül megismerkedett a tudományos módszertannal és matematikával. Később a filozófiában beemelte az empirikus módszert és úttörője lett a szenzualista gondolkodásnak. Számos tudóssal többek között Galileivel, Baconnal is megismerkedett, akinek egy időre titkára lett, de a francia Mersenne is nagy hatást gyakorolt rá. – I Károly parlamentjében tűnik fel 1628-ban. 1629-ben pénzhiány miatt el kellett hagynia a parlamentet. Még ugyanebben az évben Párizsba ment, ahol Károly király fiának tanított matematikát. 11 évig maradt ott, hála számos támogatójának gond nélkül szentelhetette magát a tudományos munkának. 1642 –ben írta a „De cive”-c művét Cromwell fellépésével a polgári jogokra szkeptikusan tekintett. Cromwell bukása után írta meg a „Leviatán” című művét melynek bibliai címválasztása tudatos volt, művét bemutatva az egyház ellenes tendenciákat. Úgy vélte az állam egyszerre szükség és szorongató veszély is, mert döntenek arról, mi a jó és a rossz és az is mi a vallás. Bár 1652-1679 megjelenik az aktuál politikában mégis egyfajta távolságtartással. A filozófia segítségével tartja magát távol a közélet apróságaitól, késői művei „De homine” vagy a „Behemót” kiábrándultságot sugallnak. Cromwell diktatúrája

visszataszító volt számára, de a III. Károly restaurációja is. Élete végén megtagadta az Istent az egyházat és a klérust is és 20 éven keresztül az ateizmus atyjának tekinthető. Az emberről mint létezőről negatív nézeteket vallott „akarata nem szabad, hanem meghatározott a természettől, barátaitól és az ellenségeitől ('homo homini lupus') ember embernek a farkasa, visszatért a középkori államszemlélethez, mely hirdette hogy az istenirendet megzavarta a bűn. Nem találta a kiutat az individuum és az új állam konfliktusának feloldására. Hangsúlyozta, hogy az erkölcsiség és az állam által diktált jog nem azonos ezért kidogozta az ellenállás jogát. **Művei:** *Translation of Thucydides*, 1629 u. ff.; *De Cive = Elementa Philosophiae III*, Paris 1642, engl.: *Philosophical Rudiments Concerning Government and Society*, London 1651; dt., Günter Gawlick, Hrsg., *Vom Menschen. Vom Bürger.*, 1966²; *Tractatus opticus*, Paris 1644, in: Mersenne, *Optique*, Buch VII; *A minute of first draught of the optiques*, Paris 1646; *Leviathan, or the matter, form and power of a commonwealth, ecclesiastical and civil*, London 1651; dt., Iring Fetscher, Hrsg., *Leviathan oder Stoff, Form und Gewalt eines bürgerlichen und kirchlichen Staates*, 1976; *De corpore = Elementa philosophiae I*, London 1655; dt., Max Frischeisen-Köhler, *Vom Körper*, 1967²; *De homine = Elementa philosophiae II*, London 1658; dt., G. Gawlick, Hrsg., *Vom Menschen. Vom Bürger*, 1966²; *Behemoth: The History of the Causes of the Civil Wars of England, and the Counsels and Artifices by Which They Were Carried on from the Year 1640 to the Year 1660*, dt. Julius Lips, *Behemoth oder das Lange Parlament*, in: *Die Stellung des T. H. zu den pol. Parteien der großen engl. Revolution*, Nachdruck 1970; *Neuausgabe der vorgehen. Schrift zusammen mit: An answer to Bishop Bramhall*, 1682; *A Dialogue between a philosopher and a student of Common Law of England*, 1681; Ferdinand Tönnies, Hrsg., *The Elements of Law natural and politic*, London 1889, Neudruck 1928, enthält H.s Schrift von 1640: *A short tract on first principles*; Ges.ausg.: *The Moral and Political Works of T. H. of Malmesbury never before Collected Together; to which la prefixed, the Author's Life*, London 1750; William Molesworth, ed., *T. H. Malmesburiensis Opera Philosophica quae Latine scripsit Omnia*, 5 Bde., London 1839-45, Neudruck Aalen 1961; Ders. u. ebd., *The English Works of T. H. of Malmesbury*, 11 Bde., 1839-45, Neudruck Aalen 1962. Überweg III, H. Bibliogr. bis 1924; Hugh Macdonald / Mary Hargreaves, T. H., *A Bibliography*, London 1952; W. Sacksteder, H. Studies 1879-1979, *A Bibliography*, Bowling Green 1982.

Hoberg, Gottfried, 1857 Heringhausen -1924 Freiburg, Németország - Katolikus exegéta. Aki iskoláit Münster, Dillingen és Bonn egyetemeken szerezte, 1881-ban szentelték pappá 1886/87 magántanár Bonnban. Ezt követően 1890 Paderborn-ban Ószövetségi exegézis professzora. 1890-től Freiburg-ban tanít Ó és Újszövetséget, 1893 –től tanszékvezető ugyanott. 1903-tól a pápai Bibliai tanács konzultora. Kutatásait a Vulgata nehezebb szövegének szentelte, valamint a Pentateuchus probléma megoldásának, konzervatív hagyományt képviselte. Összeütközésbe került Friedrich Delitzsch-el 1902 amikor az kijelentette hogy a mózesi vallás babiloni kultuszi elemektől függ. Elvetete a történetkritikai exegézist, és csak annyit engedtet meg, hogy Mózes írását néhány irattal később kiegészítették, hasonló volt az elképzelése Dávid zsoltáiról is. 1894 –től kiadója a „Theologische Rundschau für das katholische Deutschland”, 1895-1905 vezető írója volt „Literarischen Rundschau” sőt 1895 –től társkiadója a „Biblischen Studien” társkiadója a 1910-ben „Freiburger theologischen Studien”. Előkészítette a (1911-13) „Einleitung in die Heilige Schrift” ószövetségi részét, melyet F. Kaulen adott ki. **Művei:** *Ibn Ginnic de flexione arabice et latine* 1885; *De Sancti Hieronymi ratione interpretandi*, 1886; *Die Pss. der Vulgata übers. u. nach dem Literalsinn erkl.*, 1892 (1906²); *Die Gen nach dem Literalsinn erkl.*, 1899 (1908²); *Die Fortschritte der bibl. Wiss. in sprachl. u. geschichtl. Hinsicht*, 1902 (1902²); *Die älteste lat. Übers. des Buches Baruch*, 1902; *Babel u. Bibel. Ein populärer Vortr.*, 1904; *Moses u. der Pentateuch*, 1905; *De Moyse Pentateuchi autore*, 1907; *Bibel oder Babel*, 1907;

Über die Pentateuchfrage, 1907; Liber Geneseos, 1908²; Jesus Christus, 1908 (1911²); Der Brief in NT., in: Görres-Ges. z. Pflege d. Wiss. im kath. Dtl., 3. Vereinskchr., 1912, 30 ff.; Die Zeit von Esdras u. Nehemias, Festschr. Georg v. Hertling z. 70. Geb. am 31. Aug. 1913 dargebracht, Kempten 1913; Katechismus der bibl. Hermeneutik, 1914 (1922²⁻³); Der Krieg Dtl.s gegen Fkr. u. d. kath. Rel., Freiburg i. Br. 1915; Katechismus der messian. Weissagungen, 1915; Die Einheitsschule, 1917.

Hochmuth Ábrahám, 1816 Baán -1889 Budapest, Magyarország – A Talmudban otthon magánoktatást nyert, 15 éves korában Verbóra, a híres rabbiiskolába küldték, hol németül is kezdett tanulni; 1834-ben Vágújhelyre; 1836–38-ig magántanító volt Szabaticsban egy gazdag családnál; 1839-ben Nyitrán Miskolcon tanul tovább Wohl Ábrahámnál, 1841-ben Wohl Ábrahám temetésén mondta el legelső szónoklatát a templomban. Az 1842-ben Pesten a zsidó tudósokkal, és kesztyén hitszónokokat is meghallgatott. 1842. júl. Miskolcon vizsgázott, majd Prágába utazott a héber irodalom Mekkájába, Exnert előadásait hallgatta, aki Herbart filológiai rendszerét adta elő Rappaportot is hallgatta; de legnagyobb hatást Sachs Mihály tette rá. 1845. a berlini egyetemre ment. 1846 végén átvette a miskolci izraelita iskola vezetését; a három évig ideiglenesen. Rappaport ajánlatára 1850-ben meghívást kapott a szegedi izr. hitközségtől; itt versenytársának Löw Lipótnak kellett engednie a hitközséget. 1852-ben Kulára ment, hol ő volt a legelső rabbi; iskolát ott és Új-Verbászon létesített és 1859-ben új templom alapkövét tette le. 1859. szept. Veszprémbe távozott, hol 1865-ben az új templom fölavatása alkalmával magyar beszédet mondott; az előjáróság, mely más rabbit akart a beszéddel megbízni, ellene fordult és az év végén felmondta hivatalát; a törvényszék azonban visszahelyezte előbbeni állásába. 1768-ban ő volt az első rabbi, ki a hittörök ellen a szószékről küzdött, mire a község a congressusba küldte őt. 1871-ben báró Eötvös József minisztertől a nevelés terén kifejtett buzgalmaért elismerést kapott. Meghalt 1889. jún. 10. Veszprémben. Első Cikke az Allg. Zeitung des Judenthumsban jelent meg (1843. a pesti angol missionariusok ellen, kik a zsidókat hálójukba kerítik); **Cikkei** a *Ben-Chananjaban* (*I. Zur Seminar Frage. Das isr. Taubstummeninstitut in Wien, Exegitische Abhandlungen über Tefilin, Beiträge zur Sprachkunde des Talmud, III. Das Direktorat der isr. Volksschulen, IV. Exegetische Analekten*); a *Pester Illustrirte Juden Zeitungban* stb. jelentek meg. **Munkái:** *Istenismeret és Istentisztelet. A bibliai és későbbi iratokon alapuló tan- és kézikönyv a vallás oktatására. Tanítóképző intézetek és a középiskolák felső osztályai számára. Bpest, 1881. (2. olcsó kiadás. Bpest, 1888.); Rövid történeti vázlat a veszprémi Chevra-Kádisa alakulása s fejlődéséről, ezen egyesület évszázados jubileumának ünnepélye alkalmára az előjáróság megbízásából. Veszprém 1881.; Gottes-Erkennniss und Gottesverehrung als Lehr- und Handbuch zum Religionsunterrichte in Lehrer-Präparandien und in den oberen Klassen der Mittelschulen. Bpest, 1882.; Beszéd a veszprémi izraelita templomban bevezetett orgona felavatása alkalmával március. 6. Bpest, 1886.; Mózesi hit- és erkölcsstan az elemi és felső népiskolák számára. Bpest, 1886.*

Hodge, Charels 1797-1878 USA - Presbiterianus teológus 1882-1840 Tanul a Princeton Egyetem elődjén Görögül a New Jersey Collegeben tanult és 1819-ben szerzett diplomát. Héberül magánúton tanult Philadelphiában. Ismertsége egzegetikus beszédeivel kezdődött. Ezeket keresztül ismerte meg az USA, Kanada, Észak Írország és Skócia is, mivel ezek írásban is megjelentek a különböző újságokban és 1842-1871 kiadói sikernek számított bármilyen írását megjelentetni. Reform teológiának számított a svájci és az angol teológia meghonosítása Amerikában. A kálvinista gondolkodás élharcosa volt USA-ban. 1884 A biblikus irodalom fontosságától írt. Európában tanulmányi körutat tett 1826-28 között. Tholuck-al ismerkedet meg Berlinben. 1833 megalapítják a Princeton Review. 1835-ben jelent meg a kommentárja az Újszövetséghez. Az egzegetikai megállapításait gyakorta fejezte

meg dogmatikai jellegű következtetésekkel. **Művei:** Romans London 1985. Essay and Review N.Y.1987. 1 and 2 Corithians London 1978. Systematic Theology 3 kötet. 1856. Erdmans

Hodossy-Takács Előd 1974. Sárospatak, Magyarország – Teológiai tanulmányait Debreceni Református Hittudományi Egyetemen kezdte és teológus oklevelet szerezett 1997-ben. Református lelkész 1998-tól. PhD Debrecen Református Hittudományi Egyetem 2001. Habilitáció Evangélikus Hittudományi Egyetem 2008-ban. Post graduális ösztöndíj Austin Presbyterian Theological Seminary 1995-96 között ahol régészeti tanulmányokat folytatott. Tanulmányút Jordánia: Khirbat Mudayna, Wadi Thamad 1999. és 2001. nyara. Ásatásokban vesz részt. Austin Presbyterian Theological Seminary 1998. Kampen, Hollandia (2004, 2006). Regensburg, Németország (2007). Szakterülete Bibliai kor- és vallástörténet, archeológia, bibliai teológia. Jelenleg tanít Debreceni Református Hittudományi Egyetem. **Művei:** ... *Az Úr vezette egymaga ...* – *Izrael letelepedése és Józsué honfoglalás-tradíciójának teológiai értelmezése* – (Diss) Debrecen 2002. *Móáb. Egy vaskori nép Izrael szomszédjában* (Új Mandátum, 2008.) A Kr.e. 6. század. Krízis és kihívás. *Studia Biblica Athanasiana* 5. szám. 2002/33-45. „Légy atyám és papom” – Míká, az ifjú lévita és Dán törzsének vándorlása (Bír 17-18). In: *Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője (467. tanév)* Debrecen 2005. 135-145. Mikájehú, Jimlá fia esete Izrael királyával (1Kir 22:1-28). *Studia Biblica Athanasiana* 8. *Próféta, Prófétaság, Prófécia.* 2005. 3-12.

Hoeborg, Robert G., 1918 St. Louis, MO., USA – Tanulmányait a Washington Egyetemen kezdte MA 1942. Phd 1944. Concordia Sem. BA 1942. STM 1944. Tanított Bethany College 1944-47 Westminster College 1947-65. 1967-74. Klasszikus nyelvek tanára Concordia Seminary 1974-89. Újszövetségi egzegézis tanára. Concordia 1976-82. **Művei:** *Studies in the New Testament.* Biblion, 1990. *Reading the New testament for Understanding.* Concordia, 1986. *Concordia self-Study Bible .* Concordia, 1986. *Saint Paul's Letters* Ovid. Bell, 1954.

Hoegen-Rohls Christina 1960? – Németország - 2007 –től Münsterben tanít. János evanélium Pál levelei deuteró páli levelek, zsidó levél és bibliai antropológia a szakterülete. **Művei:** *Der nachösterliche Johannes. Die Abschiedsreden als hermeneutischer Schlüssel zum vierten Evangelium* (WUNT II/84), Tübingen 1996. *Neuheit bei Paulus. Kommunikative Funktion und theologische Relevanz der paulinischen Aussagen über den Neuen Bund, die Neue Schöpfung und die Neuheit des Lebens und des Geistes* (Habil. masch.; derzeit Drucklegung; erscheint in WUNT, Tübingen 2005).

Hoffman, Yair 1937 Tel-Aviv, Izrael – Diplomáját 1962-ben szerezte Biblia és Héber irodalomból Tel-Avivban MA 1967- Edom a prófétai irodalomban PhD 1974. Idegen népek a Héber Bibliában. 1967-től oktat TAU- professzorként. 1973-75 Beth-Berl College vezetője, Biblikus tanszék vezetője 1982-1985; 1990-1991. Vendég professzor California Berkeley Egyetem USA 1980. Calgary Egyetem 1993. **Művei** nagy része héberül jelent meg. **Művei:** *The Prophecies Against Foreign Nations in the Bible* Tel-Aviv: TAU School of Jewish Studies and Am-Oved, 1971) *The Doctrine of the Exodus in the Bible,* (Tel-Aviv: TAU School of Jewish Studies and University Publishing Projects, 1983) *The Book of Jeremiah,* Olam Hatanach vol. 11 (Ramat-Gan: Revivim, 1983) *The Book of Isaiah* Olam Hatanach vol. 10 (Ramat-Gan: Revivim, 1986) *A Blemished Perfection: The Book of Job in Context* (Sheffield: JSOT Supplement Series 213, 1996)

Hoffmann Hans Werner 1940 Nürnberg, Németország – Tanmányait 1961-1967 Erlangenben folytatta. Georg Fohrer asszisztense lett 1972-ben diplomázott 1974-től lelkész, 1976-ban hívták hébert tanítani . Három évig héber tanult Erlangenben. Kutatási területe a prófétai irodalom héber nyelvtörténet és bibliai szövegmagyarázat különösen Izajás könyve. 1982-ről Babmburgben is tart rendszeresen előadásokat. 2003-ban díszdoktor lesz uyanitt.

Hoffner, Harry A., Jr., 1934 Jacksonville, FL., USA. – Tanulmányait a Dallas Theol Sem ThM 1960. Brandeis Egyetem MA 1961. PhD 1963. Tanított Wheaton College 1963-64. Brandeis Egyetem 1964-69. Yale Egyetem tanára 1969-74. Chicago Egyetem tanára 1974-Hettita szakértő . Szakterülete az Anatólia tanulmányok, héber Biblia, szövegek és feliratok. **Művei:** Akkadian Grammar. Scholars 1992. Hittite Myths. Scholars 1990. "Hittiten Religion" in Religions Antiquity Mcmillan, 1989. The Hittite Dict. Of the Oriental Institute of the University of Chicago UP. 1980. Alimenta Hethaerrum AOS 1974.

Hofmann, Johann Christian Konrad von (seit 1857), 1810 Nürnberg, Németország - 1877 Erlangen. 1827 –ben az Erlangen-ben kezdte tanulmányait professzorai közül Christian Krafft és Karl von Raumer gyakoroltak rá nagyobb hatást és a pietizmus terjesztője lett. 1829-ben történelemből és teológiából tett záró vizsgát. 1832 – 40 között gimnáziumban tanít Erlangen-ben, 1835 óraadó a Teológiai fakultáson, 1838 magántanár, 1841 professzor lett. 1842-ben Rostock-ba hívták Ó és Újszövetséget tanítani, és csak 1845-ben tért vissza Erlangenbe, ahol az újszövetségi szövegmagyarázat professzora lett, de tanított etikát is. 1863-69 politikailag is aktív mint a "Bayrischen Fortschrittspartei" tagja és Erlangen parlamenti képviselője. Ő az un. erlangeni iskola megalapítója. Szembe helyezkedett a korábbi racionalizmussal D.F. Strauss elméletével, és a Szentírást az üdvösség történetét bemutató könyvnek tekintette. Sokat foglalkozott az Ószövetség és az Újszövetség kapcsolatával. Igen nagy hatása lett az USA kálvinista teológusai között. Főleg Ottó A. és John Brgiht vette át és terjesztette nézetei. Szorgalmazta a Luther kutatást is. Az által szerkesztett teológiai Enciklopédia hatása felmérhetetlen. **Művei:** Gesch. des Aufruhrs in den Cevennen unter Ludwig XIV., 1837; Lehrb. d. Weltgesch. f. Gymnasien, 1839, 1842²; - Weissagung u. Erfüllung im A u. NT, I, 1841; II, 1844; Der Schr.beweis, 3 Bde., 1852-56 (1857-60²); Schutzschrr. f. eine neue Weise, alte Wahrheit zu lehren, 4 Hh., 1856-59; Die HS NT zus.hängend unters., I-VIII, 1862-78; IX-XI, hrsg. v. Wilhelm Volck; Theol. Ethik, 1878; Zus.fassende Unters. der einzelnen nt. Schrr., 1881; Die bibl. Gesch. des NT, 1883; Bibl. Theol. des NT, 1886; Vermischte Aufss., hrsg. v. Heinrich Schmid, 1878; Enz. der Theol., hrsg. v. Hugo Johannes Bestmann, 1879; Bibl. Hermeneutik, hrsg. v. Wilhelm Volck, 1880; Theol. Briefe, hrsg. v. dems., 1891.

Hofrichter, Peter L., 1940 Bécs, Ausztria – Tanulmányait Bécs Egyetemén kezdte és PhD történelemből. 1967. Salzburg Egyetemen ThD 1977. Grazban habilitált 1985. Tanított Forschungszentrum Salzburg 1964-71. Salzburg egyetem 1971-81. A korai patológia tanára Mainz Németország 1981-84. Újszövetségi tanszékvezető. Szakterülete Újszövetség, apokrifok és post-biblikus tanulmányok. **Művei:** Im Anfang war der „Johannesprolog“ Das urchristliche Logosbekenntnis – die Basis neotestamentliche und gnostischer Theologie Biblische Untersuchungen 17 (1986.).

Hoglund, Kenneth G., 1954 Providence, RI., USA – Tanulmányait a Wheaton College BA 1975. Duke Egyetem MA 1989. PhD 1989. tanított Duke Egyetem 1987-88. tanársegéd Egyetem of N.C. 1988-89. Tanít Wake Forest Egyetem 1990-91. Ásatások szakértője Giza Egypt 1974. Sephoris projektben 1985-86. Szakterülete archeológia és héber Biblia

egyiptológia. **Művei:** Achaemenid Imperial administration and the Mission of Ezra and Nehemiah SBL Diss. Ser. Scholars 1992. "The Achaemenid Context" in Second Temple Studies i. k. The Persian Period Sheffield, 1991. The Listening Heart: Essays on Wisdom and Psalm in honor of Roland E Murphy ed. Sheffield 1987.

Hohnjec Nikola Született 1944 Horvátországban Plavityuban. Római katolikus pap a zágrábi egyházmegyében. Általános iskola 1952-1960 Zagorska Seloban, középiskola zágrábi katolikus gimnázium 1960-1964. Filozófiát és teológiát tanult zágrábi teológiai fakultáson (KBF) 1966-1969-ig, 1969-1972 a Róma Gregorianum. Postgraduális képzés Institutum Biblicum 1972-1975. Biblikus teológiai doktorátus Gregoriána 1975-1969. bakalaureat Róma 1970, licenciátus Róma 1972, a biblikus tudományok licenciátusa Róma PIB 1975, doktorátus biblikus teológiából (Róma 1989). Tanít 1979/198 őszi évi tantárgyak a Katolikus Teológiai Egyetemen (KBF) és az egyházi iskolákban: Teológiai Fakultás (TF) „Matija Vlačić Ilirski”, FTI – FF SJ és VTKS Zadarban. (FTI-filozófiai teológiai intézetben; FF SJ – filozófiai fakultás a jezsuitáknál Zágrábban; VTKS – katolikus teológiai főiskola. 1992-ben tanársegéd őszi évi tudományok tanszékén a Katolikus Teológiai Fakultáson Zágrábban, 1995-ben magántanárnak, ezt követően docens. 2000-ben rendkívüli, majd 2005-ben rendes tanári kinevezést kaptam. 2005-ben tanszékvezető. A KBF (Katolikus Teológiai Egyetem) őszi évi tanára 1989-től. KBF-en: az egyháztörténelmi intézet és bibliai kutató intézet munkatársa. A „Biblija danas” (A Biblia ma) folyóirat alapító tagja. 1999 óta a Croatica Christiana Periodica (történelmi) folyóirat szerkesztőségi tagja. Coloquium Biblicum tagja az osztrák Bibelwerk külső munkatársa. A zágrábi Bibliai intézet elnöke 1993-1998-ig. Szervezte a Zágrábban és Krk szigetén a Bécsi Albeitsgemeinschaft mitteleuropäischer Bibelwerke üléseit. 1992-1996 között Katolikus bibliai konföderáció végrehajtó bizottságának tagja és részt vett a Hong Kong-i ülésen. Ugyancsak tagja a Internacional Organization for the Study of the OT, IOSOT-nek. 1993-1999 között a horvát bibliatársaság első elnöke és 1996-ban részt vesz a torontói ülésen. 2004-től a katolikus teológiai európai szövetségének alelnöke. A Jeruzsálemi Biblia (JB) és az Ökumenikus Biblija (TOB) fordítója. **Művei:** *Idegen nyelvű munkái:* **1.** *Das Lamm – tó arnion in der Offenbarung des Johannes, (diszertáció), Róma 1980.* **2.** *Matthias Flacius Illiricus and Biblical Hermeneutics (1520-1575), u: Interpretacion of the Bible, (horvátul Interpretacija Svetog pisma, Ljubljana/Sheffield 1998., 1467-1477.* **3.** *Die Titel Christi in der Offenbarung des Johannes, Slaskie Studia Historyczno-Teologiczne 36 (2003) 437-458.* **4.** *Die Interpretation vom Ps 2 in Hebr 1.5a; 5,5b, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Volumen 6, 2004., 17-28.* **5.** *Ivan Stojković, Biblijska hermeneutika ili XVI pretpostavki za tumačenje, (latin és horvát), Croatica Christiana Periodica, 28 (2005) 209-262.* **Könyvek:** **1.** *Novo stvaranje, (habilitacija), Zágráb 2000;* **2.** *Umijeće biblijske mudrosti, Zagrab 2001;* **3.** *Obitelj i njezine generacije, Zágráb 2003;* *Más megjelent írásai:* **1.** *Religiozna svjetovnost u Starom zavjetu, Crkva u svetu 23 (1988) 100-118.* **2.** *Zabrana suđenja i poticaj na ispravljanje (Mt 7,1-5) Bogoslovna smotra 74 (2004) 69-85.* **3.** *Etika u porodičkim spisama, Bogoslovska smotra 73 (2003) 595-617*

Holladay, John S., Jr., 1910?- Chiengmai Thailand 1930. Illionis Egyetem BS 1952. McCormick Theol Sem. BD 1959. Harvard ThD őszi évi évből 1966. Tanított Princeton Egyetem 1963-65. Melanethon Jacobus Intézet 1965-66. 1966-68. professzor 1968-78. Toronto Egyetem tanára archeológiát tanít. **Művei:** A technical Aid to Pottery Drawing: On Cutting the Gordonian Pot 1976. Gezer II. Report of the 1967-70 Seasons in Fields I and II. Contb. 1974

Holladay, William L., 1926 Dallas, TX., USA – Tanulmányait a California Egyetemen kezdte és BA 1948-ban. Pacific School of Relig BD 1951. Leiden Állami Egyetem Hollandia THD 1958. Tanított Elmhurst College 1960-63. tanársegéd Near East School of Theol Libanon 1963-70. Ószövetséget tanított. Andover Newton Theol School 1970- Ószövetségt tanít. Szerkeszti 1973-tól JBL Szakterülete a héber Biblia és a szemita nyelvek feliratok és szövegek. **Művei:** The Psalms Through Tree Thousand Years. Fortress, 1993. Jeremiah 1-2 kötet. Fortress, 1986. 1989. A Concise Hebrew and Aramaic lexicon of the Old Testament, Based on the Lexical Work of Ludwig Köhler and Walter Baumgartens. Brill, 1971.

Hollander, Harm W., 1949 Leiderdorp, Hollandia – Tanulmányait a Leiden Egyetemen kezdte és teológiai doktorátust szerzett 1981-ben. A Holland Bibliatársulatnál dolgozik 1977-80. 1983-91. Leiden Egyetemen tanít szövegmagyarázatot 1991-től Újszövetség és apokrifok a szakterülete. **Művei:** The Testaments of the Twelve Patriarchs: A Commentary Brill, 1985. Joseph as an ethical Modell in the Testament of the Twelve Patriarch. Brill, 1981. The Testaments of the Twelve Patriarchs. A Critical Edition of Greek Text. Brill, 1977.

Holleran, J. Warren 1928 San Francisco CA USA – Tanulmányait a St. Patrick's College BA 1949. Gregorian Egyetem Róma STB 1951. STL 1953. STD 1972. California Egyetem Berkeley MA bölcsész 1960. San Francisco Egyetem MA 1977. Oktatott St. Patrick's Sem 1968- Szt. Írás tanára Notredam Egyetemen 1976. A ferences rendbe lép. 1986-87 Újszövetség tanár Grad Theol Unon. Seaton Hall Egyetem 1989-90 Újszövetség tanszékvezető. Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** The Synoptic Gethsemane: Critical Study 1973.

Holmgren, Frederick C., 1926 Candillac, MI., USA – Tanulmányait a North Park Theol. Sem. Dipl. 1952. Union Theol Sem. BD 1955. ThD 1957. Oktatott North Park Theol. Sem. 1960- Bibliái irodalom tanára. Szakterülete héber Biblia. **Művei:** Israel Alive Again: A Commentary on Ezra and Nehemia. Eerdmans 1987. With Wings as Eagles: Isaiah 40-55. 1973.

Holtzmann, Heinrich Julius, 1832 Karlsruhe -1910 Baden-Lichtenthal, - Evangélikus teológus, egy gimnáziumi tanár fia. – Karlsruhe-ben és Heidelberg-ben járt iskolába, 1850 Heidelberg-i egyetemet látogatta és 1851/52 tette le vizsgáit, 1852 nyáron már Berlin-ben folytatta. Maradandó hatást gyakorolt rá Wilhelm Vatke később pedig Richard Rothe. Prédikátor szeminárium elvégzése után 3 évig lelkészként működött Badenweiler-ben. De a helyi egyházi vezetéssel való konfliktusa miatt ismét az egyetemi pályát választotta. Krisztus vérének domgotörténeti értelmezése c. dolgozatával szerzett diplomát 1858-ben Heidelberg-ben kitűnő eredménnyel és megkapta a tanítási engedélyt. 1861-től Újszövetség professzor Bécsben, 1874 Straßburg-ban, 1878/79 rektor, a filozófiai fakultás tiszteletbeli doktorrá nevezte ki. 1906 Baden-Baden-ben tanít. Igen jelentős harcosa volt a történetkritikai iskolának és a liberális protestantizmusnak. Életműve az Újszövetséghez kötődik, főleg a szinoptikus evangéliumok történeti karakterét vizsgálta (1863), kifejlesztette a két forrás elméletet, úgy vélte, hogy Márk evangéliuma a régebbi, melyet kiegészítettek Mátéban az Úr szavaival és Lukácsban tovább fejlesztettek, számára János evangélium és az Apostolok Cselekedetei is használható anyagot közöl Jézus életéről, annak ellenére, hogy szerinte erősen befolyásolta őket a hellenista filozófikus szemléletmód. Pál leveleit sokkal pozitívabban értékelte, mint Ferdinand Christian Baur és a tübingeni iskola. Társ alapítója volt a „Handkommentars” zum Neuen Testament (1889 sköv.), és ebben írt a szinoptikusokról az ApCsel-ről és a jánosi iratokról. Legismertebb műve a történetkritikai bevezető az ÚSZ- (1885) és az újszövetségi

teológia (1896/97). Termékeny írói tevékenysége nem korlátozódott csak az Újszövetségre, hanem az egész teológiai irodalmat felölelte. Érdekelték a gyakorlati teológiai kérdések és a művészet illetve a művészettörténet is. **Művei:** *Kanon u. Tradition. Ein Btr. z. neueren DG u. Symbolik*, 1859; *Die synopt. Evv., ihr Ursprung u. geschichtl. Charakter*, 1863; *Luther als Pr.*, 1864; *Predigten, geh. im akadem. Gottesdienst zu Heidelberg*, 1865; *Die Gesch. des Volkes Israel u. die Entstehung des Christentums (gemeinsam mit dem Historiker Georg Weber, seinem Schwiegervater)*, 2. Tl.; *Judentum u. Christentum ins Zeitalter der apokryph. u. nt. Lit.*, 1867; *Denkmäler der Rel.gesch. auf dem Gebiet der it. Kunst*, 1869; *Kritik der Eph.- u. Kol.briefe auf Grund einer Analyse ihres Verwandtschaftsverhältnisses*, 1872; *Akadem. Predigten*, 1873; *Die Ansiedlung des Christentums in Rom*, 1874; *Über Recht u. Pflicht der bibl. Kritik*, 1874; *Die Pastoralbriefe, krit. u. exeget. behandelt*, 1880; *Erkl. des 1. Thess.briefs*, in: *ZprTh* 2, 1880; 4, 1882; 6, 1884; 8, 1886 (mit H.s eigenen Verbb. neu hrsg. u. mit einem Vorw. vers. v. Eduard Simons, 1911); *Die ersten Christen u. die soz. Frage*, 1882; *Zur Entwicklung des Christusbildes der Kunst*, in: *JpTh* 10, 1884, 71 ff.; *Lehrbuch der hist.-krit. Einl. in das NT*, 1885 (1886² erg. durch das Schlußkap. über "Die Apokryphen des NT", 1892³); *Das Problem der Gesch. der Ausl.*, 1886; *HNT I/1: Synoptiker*, 1889 (1901³); *I/2: Apg*, 1891 (1901³); *IV/1: Ev. des Joh.*, 1891 (1908³, hrsg. v. Walter Bauer); *IV/2: Briefe u. Off. des Inh.*, 1891; *Ges. Predigten*, 1891 (neue Ausg. 1900); *Prakt. Verwertung des Hebr.briefs*, in: *ZprTh*, 1891; *Die Katechese der alten Kirche*, in: *Theol. Abhh.*, Carl v. Weizsäcker gewidmet, 1892; *Straßburger Katechismen aus der Ref.zeit*, in: *ZprTh* 17, 1895; *Lehrb. der nt. Theol.*, 2 Bde., 1896/97 (1911², hrsg. v. Adolf Jülicher u. Walter Bauer); *Das NT u. der röm. Staat*, 1897; *Die Katechese der Kirche des MA*, in: *ZprTh* 20, 1898; *Richard Roth's spekulatives System*, 1899; *Mailand. Ein Gang durch die Stadt u. ihre Gesch.*, 1899; *Der Katechismus als Memorierstoff*, in: *PrM* 1901, 453 ff.; *Die Behandlung des Wundem im Rel.-unterricht*, ebd. 1902, 373 ff.; *Die Entstehung des NT*, 1904 (erw.; Rel.geschichtl. Lehrbücher I/11, 1905 (1911²); *Die Zukunftsaufgaben der Rel. u. der Rel.wiss.*, in: *Kultur der Ggw. I/4*, 1906 (1909²); *Das messian. Bewußtsein Jesu. Ein Btr. z. Leben-Jesu-Forsch.*, 1907. - Bearb. gemeinsam mit Richard Otto Zöpffler das "Lex. Theol. u. Kirchenwesen" 1882 (1888², 1895³); bearb. f. d. Vollst. Bibelwerk f. die Gemeinde, des Christian Karl Josias Frhr. v. Bunsen (9 Bde., 1858-70) die Bde. IV. VI-IX; *IV: Übers. u. Erkl. der Bücher des Neuen Bundes*, 1864; *IX: Bibelgesch. Das ewige Reich Gottes u. das Leben Jesu*, 1865; *VIII: Gesch. der Bücher des Neuen Bundes*, 1866; *VII: Die apokryph. Bücher*, 1869; *VI: Die Gesch. der jüngeren Propheten u. deren Schrr.*, 1870; arbeitete mit an dem "Kurzen Bibelwb." v. Hermann Guthe, 1903; an dem "Bibel-Lex. Realwb. z. Handgebrauch f. Geistl. u. Gemeindeglieder", hrsg. v. Daniel Schenkel, 5 Bde., 1869-75; bearb. f. die "Protestantenbibel", hrsg. v. Paul Wilhelm Schmidt u. Franz v. Holtzendorff, 1872, die synopt. Evv., Eph, Kol, Phlm; lieferte die Übersichten über die nt. Veröff. v. 1891-99 f. den "ThJber" hrsg. v. H. 1892-99 (Bd. 12-19; seit 1895 gemeinsam mit Gustav Krüger). **Kiadója:** Friedrich Bleek, *Synopt. Erkl. der drei ersten Evv.*, 2 Bde., 1862; Richard Rothe, *Theol. Ethik III-V²*, 1870/71; Alfred Krauß, *Lehrb. der prakt. Theol. II*, 1893.

Holtzmeister Urban SJ 1895-től van adatunk róla. 1877 Fulpmes (Tirol)-1953 Innsbruck,-1907-től magántanár, 1915 USZ professzor Innsbruckban. 1929-től Institutum Biblicumban tanít Róma. **Művei:** *Summa Introductionis in NT Innsbruck* 1924, *Historia Aetatis Nt Roma* 1933, *Cronologia Virae Christi Róma*, 1935 *Kommentarzu I Ípeter, De S. Joseph questiones biblicae Roma* 1945.

Homberg, Bengt V., 1942 Uppsala Svédország – Tanulmányait Lund Egyetemén kezdte és BDiv 1965. Teológiai Master fokozatot 1966. teológiai doktorátus 1978. Lutheran Theol College Tanzánia. 1979-83. 1989-92. A Biblikus tanszék vezetője. Lund Egyetem 1983-

Docens Újszövetségi tanszéken. Szakterülete Újszövetség. **Művei:** Sociology and the New Testament: An Appraisal. Augsburg, 1990. Paul and Power: The Structure of Authority in the Primitive Church as Reflected in the Pauline Epistles. Fortress, 1980.

Hooker Morna Dorothy 1931- Anglia. Teológusnő Újszövetség kutató. Cambridgen tanult 1976-1998 ő az első női teológus Cambridgen aki DD fokozatot szerzett 2005-ben nyugdíjba vonult. Kapcsolatba maradt a Robinson College-al és tiszteletbeli tagja a Linacre College, Oxford-nak. A . Studiorum Novi Testamenti Societas elnöke volt 2004-ben Burkitt Medal-t kapott British Academy-től. Metodista prédikátor Rev. David Stacey özvegye könyveinek egy részét Morna Hooker-Stacey néven publikálta. **Művei:** Fire on the earth (1965). To know Christ and to make him known: 4 Bible studies (1967). Son of Man in Mark (1973). What about the New Testament (1975) . Interchange and atonement (1978) . Studying the New Testament (1979) . A preface to Paul (1980) . Trial and tribulation in Mark XIII (1983) . Continuity and Discontinuity: Early Christianity in Its Jewish Setting (1986) . From Adam to Christ: Essays on St Paul (1990) . St Mark (1991) . The Gospel according to St Mark (1993). Beginnings: Keys that open the gospels (1997) . Endings: Invitations to discipleship (2003) . The signs of a prophet: The prophetic actions of Jesus Not Ashamed of the Gospel: New Testament Interpretations of the Death of Christ Paul: A short introduction (2003)

Hoonacker, Albin 1857 Bruges,-1933 Brügge, - Katolikus Bibliikus, Löwenben tanul, 1889-1927, majd ugyanott professzor az Ószövetség tanszéken. Legfőbb kutatási területe a Hexateus kérdés. **Művei:** *Le lieu du culte dans le legislation rituelle des Hebreux Gent 1894, Les Douze Petits Prophete Parizs 1908, Het Boek Isaias Brögge 1932, De Compositioe liettereria et de origine mosaica Hexateuchi dispusitio hist. Cirica Brügge 1949.*

Hopkins, David C., 1952 Mineola, NY., USA – Tanulmányait a Trinity College. BS 1974. Vanderbilt Egyetem MA OT 1979. PhD OT 1984. Tanított Lancaster Theol Sem. 1980-86. Tanársegéd Wesley Theol. Sem. 1986- Héber Biblia tanára. St. Mary's Sem. 1987- Bibliai irodalom tanára. Ásatásokban részt vesz Tel-el Umerini 1989. Szakterülete Archeológia és Héber Biblia. **Művei:** Early Israelite Agriculture Andrews UP. 1988. The Highlands of Canaan: Agricultural Life in the Early Iron Age Social World of Bibl. Antiq. 3. Almond/ASOR 1985.

Hoppe, Leslie J., 1944 Chicago, IL., USA – Tanulmányait az Aquinas Inst. of Theol. MA 1971. NW Egyetem PhD 1978. Tanított Aquinas Inst of Theol. Tanársegéd St. Mary of the Lake Szeminárium 1979-81. Tanított Cath Theol Union 1981- Ásatásoknál dolgozott Meior projekt 1977-81. Sepporis 1989-90. Szakterülete Archeológia és héber Biblia. **Művei:** What Are Thy Sayings About Biblical Archeology ? Paulist, 1984. Johusua and Judges. Glazier, 1982.

Hoppe, Rudolf 1946 Recklinghausen (Westfalen) Németország - Tanulmányait Bonn, Freiburg Egyetemen végzete 1966-1971. Freiburgban szerzett diplomát 1975-ben, disszertációja „Der theologische Hintergrund des Jakobusbriefes. Habilitált 1991-ben Bambergben. Tanított Passauban, 2001-től az Újszövetségi egzegézis professzora Bonn-ban. A Bibelwerk munkatársa. **Művei:** Epheserbrief/Kolosserbrief (1987, 1996). Jesus von Nazareth – Spuren und Konturen (2004). Jakobusbrief (SKK 15), Stuttgart 1989 (1999). Der Triumph des Kreuzes - Studien zur Rezeption der paulinischen Kreuzestheologie im Kolosserbrief (SBB 28), Stuttgart 1994 Epheserbrief/Kolosserbrief (SKK 10), Stuttgart 1987 (1996). Jesus - Von der Krippe an den Galgen, Stuttgart 1996. Hintergründe, Deutungen,

Herausforderungen, Neukirchen-Vluyn 1999. "Für alle Zeiten zur Erinnerung". Beiträge zu einer biblischen Erinnerungskultur, FS Franz Mußner (SBS 209), Stuttgart 2006.

Horn, Friedrich 1875 Orsoy, (ma Rheinberg); † 1957 . Németország Tanulmányait Bonn, Berlin teológiai fakultásain végezte 1897-1898- között tette le a teológiai vizsgáit.. 1905-ben kiegészítő prédikátor Duisburgban, még ebben az évben lelkészavatták. 190-1945 látta el a Duisburg-i közösséget. 1935-1948 rajnai Evangélikusok szuperintendense. Ő adta ki a Helderbergi katekizmust és szoros barátságban volt Karl Barth-al. Vitába kerültek a Deutschen Christen csoporttal, ebben a helyzetben Horn igyekezett semleges álláspontot képviselni.

Horn, Friedrich Wilhelm. 1953 Denklingen, Németország – Tanulmányait 1972-1978 Wuppertal teológiai fakultásán (1972-1973) Göttingen evangélikus teológián (1973-1978) végezte. 1978 első teológiai vizsgája Göttingenben, 1978-1981 tanulmányok folytatása az Újszövetségi tanszéken Göttingenben. 1982 diploma Göttingen. 1981-1983 lelkész Salzgitter Bad in Braunschweig. 1983 második teológiai vizsga Landeskirche in Braunschweig. 1983-1985 lelkész Schöningen (Ev.-luth. Landeskirche in Braunschweig) közben tanul Hamburgban. 1990 Habilitáció Göttingenben. 1991-ben ösztöndíj Göttingenben. 1992-1996 Újszövetségi tanszék tanára Duisburgban. 1996-tól Mainz-ban. 1997-2004 színóduzi tag EKHN. 1999-2001 Az evangélikus teológiai fakultás Dékánja Mainzban. 2006-2006 evangélikus és katolikus teológiai fakultás dékánja. SNTS tag SBL tag, Kutatási területei Zsidó írások a hellenista és a római korból. Római levél kommentár. Újszövetségi kortörténet. Péter első levelének kommentárja. **Művei:** Glaube und Handeln in der Theologie des Lukas, Göttingen, 1986. Das Angeld des Geistes. Studien zur paulinischen Pneumatologie, Göttingen 1992. Bilanz und Perspektiven gegenwärtiger Auslegung des Neuen Testaments, Berlin - New York 1995. Das Ende des Paulus. Historische, theologische und literaturgeschichtliche Aspekte, Berlin - New York 2001. Die Erschließung der JSHRZ durch ein Register. Gesamtkonzeption und ausgewählte Beispiele, in: Hermann Lichtenberger und Gerbern S. Oegema (Hg.), Jüdische Schriften in ihrem antik-jüdischen und urchristlichen Kontext, Gütersloh 2002. Einleitung in das Neue Testament. Tendenzen und Entwicklungen, in: ThR 68, 2003, 45-79.129-150.

Horn, Siegfried H., 1908 Wurzen, Németország – Tanulmányait a Walla Walla College-ban kezdte és BA 1947. Szt. Andrews Egyetem (Skócia) MA 1948. Chicago Egyetem (USA) PhD 1951. Tanított Szt. Andrews Egyetem 1951-76 archeológiát és antik történelmet. Ásatásokban résztvett Heshbon 1968., 1971, 1973, Tell Umerini 1984. Szakterülete az archeológia. **Művei:** Biblical Archeology – Generation of Discoverys BAS 1978. The Chronology of Ezra 7 Rev and Herald 1970. Records of the past Illuminate the Bible. Rev and Herald 1963. Light from the Dustheaps. Rev and Herald 1955.

Hornyánszky Aladár 1873 Bp, Magyarország - Evangélikus egyetemi tanár. Teológiát Bp tanult, Pozsonban folytatta Óbudán 1899 tanári vizsgát tett. Pozsonyban Újszövetséget tanított. Göttingen disz doktora. **Művei:** *Genesis 1. és a babyloniai teremtésmythus. Pozsony 1903. Babilon és Biblia-kérdés három feldolgozásban (Zimmermann, H., Delitzsch F., Barth J.) ThSzaklap 1903, 157. A 4. zsoltár magyarázata. ThSzaklap 1903, 270. Bábel és Bibel vita Theol szakalap 1904. Izajás héberből fordítva Bp 1916. Deutero-Izajás héberből Bp 1916. Héber nyelvtan Pozsony 1923. római levél fordítása Pozsony 1923.*

Hort, Fenelon John Anthony 1828 Dublin, -1892 Cambridge, Anglia - Tanulmányait Cambridge Trinity Collegeban kezdte 1846-50, ahol teológia mellett morális és

természettudományokkal is foglalkozott, igen érdekelte a botanika és a technika. Anglikán egyházközségben dolgozott 1857-1863-ig és gyakran betegeskedett. Lightfoot, Westcott és Hort, a Cambridge-i triumvirek 1859-1863 között kezdtek foglalkozni a zsidó történeti írásokkal, vagyis a szinoptikus evangéliumokkal, Jakab, és Péter valamint Júdás levelekkel. A témáról számos esszét írt. 1870-1881-ig az újszövetségi szöveg revíziós bizottság tagja. 1872-1878 Emmanuel College lelkora Cambridge-ben és az Efezusi, 1.Korintusi, Jakab levelekkel és a jelenések könyvével foglalkozik. Teológiai és bölcsész doktori címet kapott 1875-ben. 1878-1887 Jakab, Jelenések könyve és 12 Péter és a Római levéllel foglalkozott. Westcottal az újszövetségi kritikai kiadásukat 1881-ben tették közzé. Halála után növendékei tették közzé 1 Péter levél (1898) és Zsidó kereszténységről (1904) Jakab levélről (1909) és a Jelenések könyvéről (1908) írt kommentárját. Szövegkritikai módszerükben tovább fejlesztették Griesbach, Lachmann és mások módszereit és a komparatív lingvisztikát alkalmazták, számos fogalom kulturális háttérét kutatva, melyet G. Kittel Theologisches Wörterbuch-ja tökéletesített. A német egzegéták filozófiai megfontolásaitól távol tartották magukat és csak a szövegre koncentráltak. Meghaladták a textus receptust, és a szír (bizánci) kódexek szövegeit későbbre datálták és a New King James angol biblia fordításban érvényesítették elképzeléseiket. **Művei:** The Epistle of St. James: The Greek Text with Introduction and Commentary as Far as Chap iv. verse 7 and Additional Notes. London, 1909. The First Epistle of St. Peter i, I-ii, 17: The Greek Text, with Introductory Lecture, Commentary and.. Notes. London, 1898. judaistic Christianity London 1904. The new testament in the Original Greek, with Introduction and Appendix. London, 1881.

Horvat, Mladen, 1971 Orehovic, Horvátország - Középiskoláit Zágrábban végezte és teológiát is ott tanult 1985-1989. 1990-ben Zágrábban a Katolikus Teológiai Egyetem tanult tovább 1996-ban szentelték pappá és Rómába küldte tanulni a Pápai Biblikus Intézet diákja lett, melyet 2000-ben fejezett be magiszteri fokozattal. Biblikus teológiát a római Urbaniana egyetemen tanult, ahol a doktori értekezését megvédte 2005-ben. «I destinatari di Mic 3,1-4 come chiave per l'interpretazione anche del suo contesto immediato». 2003 őszétől bekapcsolódik a KBF előadói munkájába, mint az újszövetségi tanszék tanársegédje. Általános bevezető a Szentírásba; Héber nyelv; Arám targum nyelve; Bibliai őszkedet: Ter. 1-9; Bevezetés az újszövetségi egzegézisbe **Művei:** *I Destinatari come chiave di lettura dell'unità del senso in Mic 3,1-12*, Roma, 2000. *I Destinatari di Mic 3,1-4 come chiave per l'interpretazione anche del suo contesto immediato*, Roma, 2005. «...da se ispuni što je rečeno po prorocima: Zvat će se Nazarećanin.», (" ...hogy beteljesedjék, amit megjövendöltek: Názáretinek fogják hívni.") *Biblija danas* Zagreb 2004.

Horváth Cyrill Veszprém 1865- Balatonalmádi 1941. gimnáziumot szülővárosában végezte 1882-ban cisztercita szerzetes lesz. 1885 egerben fejezi be a gimnáziumot, 1885 teológia Innsbruck, 1886 Zirc, 1887 Budapest, ahol bölcsész diplomát is szerzett. 1889. 1889 pap, működik Zirc, Baja, Eger, 1895 magántanár Budapestben 1896 kilépett a rendből 1897 református lett, 1902 akadémiai tanár főkönyvtáros Sárospatakon 1905 Bp-e n tanított 1911 Bp gim tanár, 1923 egyetemi tanár. 1934 vissztért a katolikus egyházba. 1912 MTA levelező tagja. A magyar kódexek és a legenda irodalom kutatója. **Művei:** *Sárospataki füzetek 194-1905 XV.sz huszita mozgalom és a humanizmust 1899. A magyar irodalom története I.k. Bp 1899. Bártfai Biblia MKSZ 1904. Batthyányi kódex ITK 1905.*

Horváth Konstantin Gyula Izabellaföld 1896 Veszprém 1970, Pécsen érettségizet, 1914-ben cisztercita, 1915 Innsbruck egyetem 1920 doktorált, 1921 Bp rendi teológián Biblikumot tanított. 1923 Zirc biblikum és erkölcsstan. 1927 tanulmányi felügyelő. 1931 perjel, 1946 egyháztörténet tanára. 1946 Zirc perjel, és a hittudományi főiskola igazgatója. 1963 nyudifiba

megy és levéltáros Veszprémben. 1937 SZI akad tagja. **Művei:** *A zsoltárok könyve és magyarázata Zirc 1935. és má történeti és teológiai művek.*

Houbigant, Charles-Francois, Oratoriánus, 1686 Paris -1783. Parizs- 1704-be lépett a rendbe és 24 évig élt ott. Szemináriumba lépése előtt irodalom tanár volt Marseille-ben. 1718 –ban az Unigenitus bulla ellen aláírt egy felhívást, ezzel elveszítette állását, ekkor kezdett el a Szentírás héber szövegével foglalkozni és átdolgozta ez alapján a szöveget, amely 1753-ban jelent meg latinul kritikai megjegyzésekkel. Ezt a művet XIV. Benedek pápa két aranyéremmel tüntette ki. Az elkövetkező években számos exegetikai művet adott ki felismerve a masszoréta szöveg javításának szükségességét. **Művei:** *Racines heraiques sans points-voyelles*, 1732; *Prolegomena in Scripturam sacram*, 1746; *Psalmorum versio vulgata et nova ad Hebraicum veritatem facta*, 1746; *Psalmi hebr. mendis quam plurimis expurgati*, 1748; *Conférences de Metz*, 1750; *Biblia Hebraica cum notis criticis et versione latina ad notas criticas facta*, 4 Bde., 1753 f.; *Veteris Testamenti versio nova*, 5 Bde., 1753 f.; *Notae criticae in universos Veteris Testamenti cum hebraice, tum graece scriptes*, 1777

Howard, George E. 1935 Holdenville, OK., USA – Tanulmányait a Harding Grad School BA 1958. MTh 1961. Hebrew Union College PhD 1964. Tanított Lipscomb College 1964-68. Assoc Prof Univ. of Grad School. 1968- A választörténeti tanszék vezetője. Szakterülete az Újszövetség és az apokrifok és a post-biblikus tanulmányok. **Művei:** *Paul: Crisis in Galatia. A Study on Early Christian Theology* Cambridge UP. 1979.1990. *The Teaching of Addai. Scholars*, 1981.

Hölscher, Gustav, 1877 Norden (Ostfriesland) - 1955 Heidelberg. Evangélikus teológus Wilhelm Hölscher lelkész fia. – A következő egyetemeken tanult 1896-1900 Erlangen, Leipzig, Berlin és München. 1905 magántanár, 1915 Ószövetség professzora Halléban, 1920 Gießen. 1921 Marburgba hívták, 1929 Bonnban tanított 1934-49 Heidelbergben. A Norvég és a Helderbergi tudományos akadémia tagja, valamint a Lund-i humanisztikus társaság tagja. **Művei:** *Palästina in der pers. u. hellenist. Zeit. Eine hist.-geogr. Unters.*, 1903; *Die Qu. des Josephus f. die Zeit v. Exil bis z. jüd. Kriege*, 1904; *Kanon. oder apokryph. Ein Kap. aus der Gesch. des at. Kanons*, 1905; *Der Sadduzäismus. Eine krit. Unters. z. späteren jüd. Rel.gesch.*, 1906; *Landes- und Volkskunde Palästinas (Smlg. Göschen 345)*, 1907; *Die Gesch. der Juden in Palästina seit dem J. 70 n. Chr. Eine Skizze*, 1909; *Die Mischnatraktate Sanhedrin u. Makkoth, ins Dt. übersetzt u. unter bes. Berücks. des Verhältnisses z. NT mit Anm. vers.*, 1910; *Die Profeten. Unterss. z. Rel.gesche. Israels (hier bes. Kap. 1: Ekstase u. Vision)*, 1914; *Die Entstehung des Buches Dan*, in: *ThStKr* 92, 1919, 113-138; *Arab. Metrik*, 1920 (*ZDMG* 74, 359-416); *Gesch. der israel. u. jüd. Rel.*, 1922; *Komposition u. Ursprung des Dtn*, in: *ZAT* 40, 1922, 161 ff.; *Das Buch der Kön*, in: *Eucharistion. Stud. z. Rel. u. Lit. des AT. u. NT*, Hermann Gunkel z. 60. Geb., hrsg. v. Hans Schmidt, II, 1923, 158 ff.; *Die Bücher Esr u. Neh*, in: *Die HS des AT.*, hrsg. v. Alfred Bertholet, II, 1923⁴, 491-562; *Ez. Der Dichter u. das Buch. Eine literarkrit. Unters.*, 1924 (*BZAW* 39); *Die Ursprünge der jüd. Eschatologie*, 1925; *Urgemeinde u. Spätjudentum*, Oslo 1928; *Syr. Verskunst*, 1932; *Das Buch Hi*, 1937 (1952²); *Die Hohenpriesterliste bei Josephus u. die ev. Chronologie (= SAH Philos.-hist. Kl. Jg. 1939/40, Abh. 3)*, 1940; *Die Anfänge der hebr. Gesch.schreibung*, 1942 (= SAH 1941/42, Abh. 3); *Drei Erdkarten. Ein Btr. z. Erkenntnis des hebr. Altertums (= SAH Philos.-hist. Kl. Jg. 1944/48, Abh. 3)*, 1949; *Gesch.schreibung in Israel. Unterss. z. Jahwisten*, Lund 1952 (*Skrifter utgivna av Kungl. Humanistica Vetenskaps samfundet i Lund* 50).

Höpf, Hildebrand OSB 1872 Lendaz (Cseh ország) –1934 Róma,- Katolikus exegeta, 1894 Emaus-Praga 1920 Grüssau (Sléziában) 1901-1903 Beuronban volt professzor 1903-34 Római Anzelm egyetemen, a Bibliikus bizottság konzultora, különösen a vallásos életek megőtésének bibliai példát kutatta. **Művei:** *Die Höchere Bibelkritik, Padenborn 1902 Das Buch der Büche,r Freiburg 1904, Beitrage zur Geschichte der Sixto-Klementinische Vulgata BSt 18/1-3 1913., Introductionis in S. utriusque Testamentum liberos Compendium 1-3 k. Subiaco-Roma 1921-22 Tractatus de Inspirationes S. Scripturae et Compendium Hermeneuticae bibl. Cath Roma, 1923.*

Hrabanus (Rabanus) Maurus (Mainz 780k- Winkel, Rheingau 856) OSB szerzetes, Még gyerekként került az apátságba, ahol a képzését elnyerte 801-ben szentelték diakónussá, Alkuin tanítványa volt Tours-ban. Majd visszaküldték Fuldába és az ottani iskolában tevékenykedett 814-ben szentelték pappá. A konventé és az apát vitája miatt (808-817)visszavonult irodalmi ténykedést folytatott. 822 Eigils apát halála után utódjának választották Fuldában. Amellett hogy világi és szervező tevékenységet folytatott nem adta fel irodalmi tevékenységét és sokat áldozott a könyvtárra. Lothár császárt támogatta testvérével szemben, emiatt Petersbergbe kellett visszavonulnia, ahol intenzív tanulmányokat és irodalmi tevékenységet folytatott. Ludwig császár Mainz-i püspökké nevezte ki. 847-ben és a császár teológiai tanácsadója is lett. Három tartományi zsinatot tartott és kora legműveltebb püspökeként tartották számon. Az Ó és Újszövetség-i Szentírást végig kommentálta és elsősorban a betű szerinti értelem érdekelte és a patrisztikus kommentárok hatása alatt állt. Tanítványai voltak, Walahfrid Strabo és Lupus von Ferrières, és sokan mások. Számos himnuszt szerzett többek között neki tulajdonítják a "Veni creator spiritus" himnuszt is. Számos prédikációja aszketikus és dogmatikai valamint enciklopédikus műve maradt ránk, melyekkel a papság képzését akarta szolgálni. **Művei:** *MPL 107-112. - Bibelkomm.: F. Stegmüller, Repertorium biblicum medii aevi V, 1955, Nr. 7019-7087. - Gedichte: Ernst Dümmler, in: MG PL II, 154 ff.; - Guido Maria Drevés, in: AH 50, 1907, 180-209 (z. Teil unecht). - Briefe: MG Epp V, 379 ff. - Rabani Mauri de institutione clericorum, ed. Alois Knöpfler, 1901. - Martyrologium, ed. John McCulloh, CChr XLIV (1979). - De Computo, ed. Wesley u. Stevens, ebd*

Hřebik Josef – 1956- Kladno, Csehország. - 1992-1996 teológiai tanulmányai és biblikus képzése Pontifical Biblical Institute in Rome. 1997- asszisztens Ószövetségi teológiai fakultáson Charles University in Prague. 2000 teológiai doktoriátus Charles University in Prague. 2001 két hónapig vendég tanár Center for Religious Studies in Trento (Italy). 2001-Catholic Biblical Association of America tagja és az Old Testament Abstracts correspondent. **Művei:** *La vita donata, persa e restituita. Analisi narrativa di 2 Re 4,8-37, in: Miscellany of the Catholic Theological Faculty of the Charles University, Prague: Karolinum, 1998, pp. 19-55 (in Italian). Guile as a Way to Blessing? An attempt at finding a hermeneutical key to Gen 27:1-45 through a complex exegetical analysis. Dissertation thesis, Prague: Karolinum, 2002 (in Czech). Dio come soggetto della gioia nell'Antico Testamento, in: Centro per le scienze religiose in Trento (ed.), Annali di studi religiosi 3, 2002, Bologna: Edizioni Dehoniane, 2002, pp. 447-469 (in Italian). Pentateuch (first volume of the new Czech Catholic Translation of the Bible), Kostelni Vydri: Karmelitanske nakladatelstvi, 2006 (in Czech, member of the translators' and editors' team).*

Hubard, Benjamin J., 1937 Tacoma, WA., USA – Tanulmányait a Marquette Egyetem MA 1967. Iowa Egyetem PhD 1973. Tanított Gonzaga Egyetem 1966-67. Mount Mercy College 1971-72. Lektor Waterloo, St. Jerome's College 1972-81. Professzor Marquette Egyetem 1983-85. Kaliforniai Állami Egyetem professzora 1985- Szakterülete a héber Biblia és

Újszövetség. **Művei:** "Geza Vermes's Contribution to Historical Jesus Studies: An Assessment in SBL Seminar papers. Scholars, 1985. Luke, Josephus and Rome: A Comparative Approach to the Lukan "Sitz im Leben" in SBL Seminar Papers. Scholars, 1979.

Hubard, David A., 1928 Stockton, CA., USA – Tanulmányait a konservatív Baptista Ass. Lelkész 1952. Fuller theol Sem. BD 1952. ThM 1954. St. Andrews Egyetem Skócia PhD 1957. Tanított St. Andrews Egyetem Skócia 1955-56. ószövetség tanára Westmont College 1957-63. bibliatudományok tanára. A Bibliatnács tagja 1977- Szakterülete a Héber Biblia szemita nyelvek szövegek és feliratok. **Művei:** The Communicator's Commentary : Ecclesiastes, Song of Solomon Word 1991. Hosea Tyndale Comm. InterVarsity 1989. Joell, Amos, Tyndale Commentary Inter Varsity 1989. Book of James: Wisdom that Works Word 1980.

Huber Lipót Zomboron született 1861 iskoáit is ott végezte, Kalocsán és Bécsben tanult teológiát. 1885-ben szentelték papá. 1887 levéltáros Kalocsán, teológiai tanár Kalocsán, majd a tanítóképző émet tanára. Plébános kalocsán, mesterkanono, 1898 szentföldre zarándokol. 1901 SZIT irodalmi tagozatának tagja. 1914 SZIT alapító tagja. **Művei:** *Szinkronikus táblázatok az Újszövetséghez Bp 1892. A Talmud különös tekintettel az Újszövetségre Bp 1897. Az Úő Jézus szülőföldjén 1898. Jézus Krisztus születésének esztendeje és a keresztény időszámítás Kalocsa 1903. A napkeleti bölsek kalocsa 1930. Zsidóság és kereszténység a múltban és a jelenben 1-2k.Kkalocsa. Bibliikus olvasmányok kalocsa 1943.*

Hübner Ulrich 1952 Neukirchen / Saar Németország. Tanulmányait a katonai szolgálata után keleti nyelveket, teológiát és ókori keleti tudományokat folytat 1973- 1979 Mainz, Tübingen, Bielefeld (Germany), Basel (Svájc) egyetemeken végezte. 1974 -1975 ásatások szakértője Tell es-Seba és Khirbet el-Meshash a Negev sivatagban. Teológiai vizsgája után Mainz-ban 1979-1984 asszisztens az ószövetségi tarcheológiai szakon. 1982-1985 ásatások felügyelője Tell el-Oreime / Kinneret in Galileában. 1983-tól Deutsches Evangelisches Institut für Altertumswissenschaften des Heiligen munkatársa Amman-ban. Ezt követően két évig lelkész Bad Kreuznach-ban és közben Heidelberg-ben tudományos asszisztens 1986 - 1994 a Bibliai archeológiai tanszéken. Heidelbergben doktorált 1991-ben. 1992-ben Göttingenben jutalmat kap a disszertációja. 1994-től antik Izrael vallástörténetének és a Szír-palesztin archeológiának a tanára Kielben. 1997-től Jordániában a Petra-régióban dolgozik ásatásokon, 1998-ban Umm Qais / Gadara területén észak Jordániában vesz részt archeológiai feltárásában. Számos archeológiai tárgyú írása látott napvilágot. **Művei:** Die Ammoniter. Untersuchungen zur Geschichte, Kultur und Religion eines transjordanischen Volkes im 1. Jahrtausend v. Chr. Wiesbaden, 1992. Spiele und Spielzeug im antiken Palästina Fribourg – Göttingen, 1992. (társszerző) Die Seidenstraße - Handel und Kulturaustausch in einem eurasiatischen Wegenetz (Asien und Afrika. Beiträge des Zentrums für Asiatische und Afrikanische Studien an der Christian-Albrechts-Universität Kiel Vol. 3), Hamburg 2001. Palaestina exploranda. Studien zur Erforschung Palästinas im 19. und 20. Jahrhundert anlässlich des 125jährigen Bestehens des Deutschen Vereins zur Erforschung Palästinas. Wiesbaden, 2006.

Hug Johann Leonhard 1765 Konstanz, 1846 Freiburg, 1791-től keleti nyelvek tanára, és exegézist tanít. 1843 Dóm dékán. Kora rationalista kritikájával foglalkozott. Különösen a Jézus élete kutatással Paulus és Srauss elképzeléseit kritizálta. **Művei:** *Einleitung in die Schriften des NT 1-2k. T. 1808-9 megjelnt angolul és nfanciálul is.*

Hughes, Frank W. 1954 Texarkana, TX., USA – Tanulmányait Hendrix College BA 1975. Seabury-West Theol. Sem. Teológiai Master fokozatot 1979. Chicago Egyetem 1981. PhD 1984. Tanított Egyetem North Iowa 1985. vallástudomány professzora. Greensboro Egyetem 1985-86. vallástudomány professzora. Pennsylvania Episcopalis egyház szemináriuma 1988-91. La Sale Egyetem 1990- 1991- Rektor. Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** Early Christian Rhetoric and 2 Thessalonians JSNTSup 30. (JSOT 1989)

Hughes, John J., 1947 Memphis, TN., USA – Tanulmányait a Vanderbilt Egyetem kezdte és BA 1969. Westminster Theol. Sem Teológiai Master fokozatot v 1973. Tanított Westminster College 1977-82. tanársegéd, 1982-86 Egyetemi tanár. Szerkesztője Bits and Bytes Rev. Compiuteres újságnak. **Művei:** Concordance to the Bible: A History and Prospective in Analytical Concordance of the Greek New testament 1. k. Baker, 1991. NIV Reference Manual. Zondervan, 1989. Bits, Bytes and Biblical Studies: A Resource Guide for the Use of Computers in Biblical and Classical Studies Zondervan, 1987.

Hugo, St. Viktori, 1096 Saxony v. Flandira – 1141 Párizs. Franciaország - Születése és korai évei homályosak, flamand származású volt. 1115–1120 körül belépett az ágostonos kanonokok rendjébe és 115 körül a Szt. Viktori apátságba (Párizs). Egész életében itt élt, az oktatásnak és az írói tevékenységnek szentelve életét. A kolostori iskola vezetője volt 1120-1141-ig. Rövid időre 1133-ban prior is volt. Bonaventura után ő egyesítette az atyák teológiájának három irányzatát: a hittanítást, az erkölcsi tanítást és a misztikus tanítást. Őt is elsősorban a Szentírás szószerinti értelme érdekelte. A biblia magyarázatot az elmélkedés alapjának és a misztikus értelmezés alapjának tartotta. Bár nem ő az első, akit a történeti értelem érdekel a középkorban de a vitája a biblia értelmezésről újszerű. Az újszolasztika elterjesztője volt, műveiben racionális fejtegetésekkel a teljes korabeli ismeretanyagot felölelte. Egyik fő műve, a *Didascalicon* bevezetés a teológiába és a hét szabad művészetbe, fontos tanúja kora művészettörténetének is. Másik jelentős műve a *De sacramentis christianae fidei*, amelyben a keresztény hitrendszer szisztematikus bemutatására törekedett. A *Chronicon*ban az üdvtörténetet mutatta be, amelynek középpontjában teológiai felismerések álltak. A laoni kolostor hagyományát követve a keresztény atyák írásait igen sokat forgatta ennek következtében a 12. sz.-tól ezek elterjedtek és a kolostori irodalom és szinte kötelező olvasmányaivá váltak. Bibliai hermeneutikai munkája *Adontationes Elucidatoriae*, valamint *Didascalion de studio legendi*. 1125-körül. *De Noe Arche* Kifejezett ismert kommentárok *In Salomonis Ecclesiasten Homiliae 19. Expositio Moralis in Abdiam, Explicatio in Canticum Beatae mariae, Questione et Decisiones in Epistolas D. Pauli*. M-D Chenu foglalkozott munkásságával. A legérdekesebb talán Genézis kommentárja, amelyet ugyan Jeromos bevezetőjével kezd, de a műből kiderül, hogy a kommentár alapja a héber szöveg. RASI és Hugó egyaránt igyekszik szintetizálni a héber szöveg történeti és a spirituális értelmét **Művei:** *The Didascalicon of Hugh of Szt. Victor: Medieval Guide to the Arts*. New York 1961. *De Arrha Animae* **Bruges Beyaert 1923. Irodalom:** *Awerbruch, M.: Christlich-jüdische Begegnung im Zeitalter der Frühscholastik. (Abhandlung zum Christlich-jüdischen Dialog 8.)* München Kaiser 1980. *Chenu, M-D. Nature, Man, and Society in the Twelfth Century: Essays on New Theological Perspectives in the Latin West* Chicago University Press 1968. *Hailperin, H.: Raschi and the Christian Scholars* Pittsburgh: University of Pittsburgh Press 1963.

Humboldt, Wilhelm, 1767 Potsdam, -1835 Tegel.- Porosz államférfi nyelv és művészt filozófus, a humanista képzési ideál előharcosa. Porosz hivatalnok családban született, házitanító volt Joachim Heinrich Campe, hercegnél az Odera melletti Frankfurt-ban tanult, és

Göttingen-ben jogtudományt, és klasszika filológiát tanult. 1789-ben látogatást tett Franciaországban. Jogi vizsgái letétele után 1790 –től a kamarai törvényhozásnál volt jegyző, nagyon elégedetlen volt a porosz jogászai szemlélettel ezért elhagyta a bíróságot. Megházasodott Karoline von Dacheröden el, és magátanulmányokat végzett apósa vagyona segítségével Thüringen-ába visszavonulva, 1792-ben jelent meg "Ideen zu einem Versuch, die Grenzen der Wirksamkeit des Staates zu bestimmen", (Az új francia francia alkotmány által indított eszmék, az államrendszeréről) amelyben széleskörűen tárgyalta az állam minden tevékenységében a polgároknak szabad kivontakozását kell szolgálnia. Ebben beszélt először a nyilvános oktatásról mint állami kötelességről. 1774-ben Jena-ba költözött és kapcsolatba lépett a Weimar-i csoporttal és Schillers udvari körével, és megismerte Schlegelt is. 1797-ben elhagyta Jena-t és nagyobb utazást tett Párizsba és Spanyolországba. 1801-8-ig porosz küldött Rómában, 1809 a kulturális és oktatási minisztérium vezetője. Ezen hivatalában alapította meg a Berliini egyetemet és valósította meg a humanisztikus gimnázium szisztémáját. 1810 –ben Bécsbe ment mint porosz küldött és részt vett 1814/15-ben a Bécsi kongresszuson 1816/17 Londonba küldték. 1819 pájazik miniszterségre, de Kalsbard-i ellenfele miatt vissza kell lépnie. 1820-tól atyai kastélyában és életének az utolsó 15 évét nyelvészeti kutatásoknak, valamint nyelvfilozófiai tanulmányainak szentelte. 1829-ben egyre erősödött parkinson kórja, 1835-ben meghalt. Filozófiája sok vonatkozásban követte Kant elképzeléseit, esztétikája a felvilágosodás hatása alatt állt, történelem filozófiában Herdert követte, államférfiként a porosz konzervatív liberális gondolkodás követője volt. Az összehasonlító vallástudomány élharcosának tekinthető, melyben a nyelvi elemzést és a kultúrhistoriai vizsgálódásokat összekapcsolta. **Művei:** *Ideen zu einem Versuch, die Gränzen der Wirksamkeit des Staates zu bestimmen*, 1792; *Ueber das Studium des Alterthums, u. die Griechischen insbesondre*, 1793; *Ueber den Geschlechtsunterschied u. dessen Einfluß auf die organische Natur*, 1795; *Ueber die männl. u. weibl. Form*, 1795; *Das 18. Jh.*, 1796/1797; *Ästhetische Versuche*, 1799; *Das Montserrat, bey Barcelona*, 1800; *Latium u. Hellas oder Betrachtungen über das claisische Alterthum*, 1806; *Gesch. des Verfalls u. Untergang der Griechischen Freistaaten*, 1807/1808; *Die Königsberger u. der litauische Schulplan*, 1809; *Über die innere u. äußere Organisation der höheren wissenach. Anstalten in Berlin*, 1808/1810; *Über Sprachverwandtschaft*, 1812/14; *Denkschrift über die künftige Verfassung Deutschlands*, 1813; *Über die Behandlung der Angelegenheiten des Dt. Bundes durch Preußen*, 1816; *Dankschrift über Preußens ständige Verfassung*, 1819; *Flitner/Giel (Hrsg.), Werke in fünf Bde.*, 1960 ff.; - *Karl Goedeke, Grundriß z. Gesch. der dt. Dtg. 14*, 1959², 502-578, 1015-1016 (Bibliogr.); *Andreas Flitner (Hrsg.), W. v. H.*, 1956, 145-151 (kommentierte Bibliogr.); *Eberhard Kessel, W. v. H., Idee u. Wirklichkeit*, 1967, 249-258 (Bibliogr.); *H. Arena, Sprachwiss.*, 1969², 763 (Bibliogr.).

Hume, David, 1711 Edingburgh- 1776 ugyanott. Egy skót vidéki nemes fia. A felvilágosodás legnagyobb angol filozófusa, történész és diplomata. Jogot tanult, de a filozófia, a történelem és a politika érdekelte, számos megszakítással kereskedői tevékenységet is folytatott Bristolban. 1734-1737 tanulny utat tett Franciaországban, főleg Rheims közelében az Anjou síkságot ismerte meg. Itt született meg eszméje az emberi természetről amelyet 1738 Londonban kinyomtatott. De semmi hatása nem volt, visszatért Franciaországba. Nevét igazából az 1741-ben megjelent „Morál-filozófiai esszéi” ismertették meg. A következő öt évét Marquis von Annaldale, tanítója és titkárként töltötte Szt Calir-ben. 1746 –ban morálteológia professzora lett az Edingburgh-i egyemen. Szekptikus-toleranciával átitatott vallásfilozófiai szemléletmódja a vallási vezetők neheztelését váltották ki. 1747 elikséret a szt. Clair generálisát Bécsbe és Turinba. 1748 megjelent műve "Vizsgálódások az emberi érelemről", mellyel egy csapásra ismertté vált a neve filozófiai körökben. 1749-ben visszatért Skóciába 1752-1757 könyvtáros volt az Edingburgh-i egyetem könyvtárosa történeti és

politikai tanulmányokat végzett, ezek között a legjelentősebb "Nagy-Britannia története". 1763-1766 –ban Párizsban teljesített diplomáciai szolgálatot, megismerkedett Diderot, d'Alembert és Helvétius –el és kapcsolatba került Rousseau-val, akivel később összeveszett. 1767 –től az egyetem tanulmányi titkárságát vezette 1769-től ismét tanulmányokat folytatott majd hosszú betegség után meghalt. **Művei:** *Treatise concerning human understanding*, 2 Bde., London 1739-1740; *Easays moral and political*, 2 Bde., 1741 (1742², 1748³); *Account of Stewart*, 1748; *Philosophical essays concerning human understanding (späterer Titel: Enquiry concerning human understanding)*, 1748 (1750²); *An enquiry concerning the principles of morals*, 1751; *Political discourses*, 1752 (1752², 1754³); *Scotticissnus*, 1752; *The history of Great Britain*, 1754 (1757²); *Four dissertations*, 4 Bde., 1757; *Letter to the authors of the Critical Review*, 1759; *Dispute with Rousseau*, 1766; *Two essays on suicide and immortality*, 1777; *The life of D. H. written by himself*, 1777; *Dialogues concerning natural religion*, 1779 (1779²); *GA der philos. Werke hrsg. v. T. H. Green u. T. H. Grose*, 4 Bde., London 1874 (Neudr.: 1964); *T. W. Jessop, A bibliography of D. H. and of D. H. and of Scottish philosophy from Francis Hutcheson to Lord Balfour*, New York 1966, 342.

Hume, George Basil OSB, 1923 Newcastle-on-Tyne (Anglia)- 1999 Westminster. – Westminster érseke Bíboros. –Anglikán orvos apa és francia katolikus anya gyermeke. 1941-ben lépett Amplefort bencés apátságba. 1950-ban szentelték pappá. 1963-tól apát. 1976-tól Westminster-i érseki széket kapta meg. 1976-tól VI. Pál a bíborosi kollégiumba hívta. 1978-tól az angol püspöki konferencia elnöke. Egy évig az európai püspöki konferencia elnöke is volt. A keleti, az istentiszteleti, és a szentségi kongregáció, valamint a szerzetesi kongregáció. Az egység titkárság tagja és a betegek pasztorális szolgálatával is foglalkozott. Kortársai minden politikai pártja nagy tiszteletben tartotta tapintatát értékelte II. János Pál is . Önmaga így határozta meg magát, „eszemmel progresszivista vagyok, szívemben konzervatív”, jámborsága lenyűgöző volt, politikai bölcsessége sokak által csodált volt, mndez főleg ökumenikus kérdésekben nyilvánult meg. A homoszexualitás elítélésében visszafogott volt és ezzel elkerülte a kemény támadásokat. Ügyesen oldotta fel az angol katolikusok és a vatikán közötti konfliktusokat az újra és újra kezdeményezett tárgyalásokon. **Irodalom:** *R. Hill: Eine Gentleman als Kirchenfürst*, in: *Herder Korrespondenz*, 53. Jg. H. 8, August 1999, 401-403; - *L'Osservatore Romano, Wochenausgabe in deutscher Sprache*, 29. Jg., Nr. 26, 25. Juni 1999, 1. **Kiegészítés:** *Searching for God*. London 1977; *Gott suchen (Christliche Meister Bd. 1)*. Einsiedeln 1979; *In praise of Benedict (Hodder Christian paperbacks)*. London u.a. 1981; *Pilgerbuch des Lebens*. Freiburg i. Br. 1984; *Towards a civilisation of love - beeing Church in today's world*. London 1988; *Light in the Lord - reflections on priesthood*. Collegeville 1993; *The mystery of the incarnation*. London 1999; *The mystery of love*. London 2000; *Selig die Suchenden - Texte für Menschen auf dem Weg*. München/Zürich/Wien 2001; *Das Mysterium des Kreuzes (Topos-plus-Taschenbücher Bd. 373)*. Limburg u.a. 2001.

Hummelauer, Franz, SJ., 1842 Bécs - 1914 Heerenberg (Hollandia). Egy diplomata fia. – képzésének helyei St Gervais-Lüttich és Stella Matutina Feldkirch-ben. 1860-ban lépett a jezsuita rendbe. Elsősorban exegézist tanult Münsterben és Maria Laach-ban. 1877-től exegéta Ditton Hall (Anglia), Tervieren (Brüsszel mellett) 1895 -1908 Valkenburg-ban végül Berlin és s'Heerenberg-ben. –A bibliai és a keleti kérdések szakértője volt és ezekről számos publikációja jelent meg "Stimmen aus Maria Laach". 1884-től tártsa alapítója és később munkatársa a "Cursus Scripturae Sacrae"-nak. 1903-tól a pápi Bibliikus Bizottság konzultora. Nézeteit korában nehezen fogadták el, ezért visszavonult az exegézis területére. **Művei:** *Im CSS kommentierte H.: 1Sam u. 2Sam*, 1886; *Ri u. Ruth*, 1888; *Gen*, 1895; *Ex u. Lev*, 1897; *Num*, 1899; *Dtn*, 1901; *Jos*, 1903; *Paralipomenon I*, 1905. - *Der bibl. Schöpfungsber*, 1877; *Meditationum et contemplationum S. Ignatii de Loyola puncta*, 1896 (1925³); *dt hrsg. v. M.*

Schmid, Saarbrücken 1938); Nochmals der bibl. Schöpfungsber., 1898 (auch frz. u. it.); Das vormosaische Priestertum, 1899; Exegetisches z Inspirationsfrage, 1904. - Verf. v. 24 Abhh. in: StML, 1873-1882.

Hundhausen, Ludwig Joseph, 1835 Gau-Algesheim - 1900 Mainz. Németország - Katolikus exegeta. – Worms-ban járt gimnáziumba, 1852 –től orvostudományt tanul Tübingen-ben és Gießen-ben. 1854-ben szemináriumba lépett Mainz-ban. 1858 –ban szentelték pappá. 1864-ben újszövetségi exegézis tanára Mainzban –ott otkatott egészen 1877-ig amikor a kultúr-Kampf következtében megszüntették az intézetet, de 1887-től ismét tanított. 1890 püspöki tanácsos, 1892 pápai prelátus. 1891-től átveszi Johann Baptist Heinrich halála utána a dogmatikai tanszékét. Exegézis mellett főleg a protestantizmus történetét kutatta. **Művei:** *Das Luthermonument z. Worms im Lichte der Wahrheit, 1868 (1883⁴, neu bearb. u. anonym veröff. u. d. T.: Kirche oder Prot.? Dem dt. Volke z. vierhundertj. Luthesjub. gewidmet v. einem dt. Theologen); Komm. zu 1 Petr u. 2. 2 Petr, 1873/78; Geist u. Charakter des Weltapostels, in: Katholik, Jg. 1877 (im Jg. 1880 ein Art. über Melchior Canus); Edd. des nt. Textes u. Schrr. z. nt. Textkritik seit Lachmann, in: Lit Handw, Jg. 1882; - Btrr. in: Wetzer-Welte².*

Hunt, Patrick N., 1951 San Diego USA - Tanulmányait a Simpson College Ba 1977. Dallas Theol Sem. MA 1982. London Egyetem archeológiai Intézetében PhD 1991. Tanított Simpson College 1984-92. Standford Egyetem klasszika filológiai Intézetében 1992-California Berkeley Egyetem 1992-. Ásatásokban résztvett Jerikók 1990. Szakterülete Archeológia és Újszövetség szemita nyelvek szövegek és feliratok és apokrifok és post-biblikus tanulmányok. **Művei:** “Mt. Saphon in Myth and Fact” in Phoenicia and the Bible Studia Phoenicia XI. OLA 44 (1991) “The International Sumer School in Papyrology” Bull. Of the Ist. Of Calss. Stud 35. 1988.

Hunter, A. Vanlier. 1939 Huntingdon, PA., USA – Tanulmányait Pittsburg Theol Sem. Teológiai Master fokozatot 1964. ThM 1968. Tübingeni Egyetem 1969-70. Basel Egyetem Svájc ThD 1981. Tanított Pittsburg Theol Sem. 1964-68 St. Mary’s Sem. és Egyetem 1972-A bibliku tanszék vezetője és az ökumenikus inézet vezwetője. Szakterülete az Archeológia Héber Biblia. **Művei:** Seek the Lord: A Study of the Meaning and Function of the Exhortations in Amos, Hosea, Isaiah, Michah, and Zephaniah. St. Mary’s Sem. 1982.

Hurd, John C., 1928 Boston, MA., USA – Tanulmányait a Princeton Egyetemen kezdte 1958-60. episkopális egyház teol. szemináriumában 1960-67. Újszövetség professzora és az Anglian Theol Review kiadója, 1966-69. Trinity College vezetője 1967-93. Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** “Paul Ahead of His Time 1Thess 2,13-16 in Anti-Judaism in Early Christianity 1986. Targum Pseudo-Jonathan of the Pentateuch: Text and Concordance KTAV 1984. The Origin of 1 Corinthians 1965. 1984. “The Sequence of Paul’s Letters” Canadian Jour of Thelogy 14/3. 1968. Pauline Chronology and Pauline Theology in Christian History and Interpretation: Studies Presented to John Knox 1967

Hurowitz, Victor B., 1948 Philadelphia USA. – Tanulmányait a Temple Egyetem kezdte és BA 1969-ben. Jeruzsálem Héber Egyetem Jeruzsálem 1975. MA 1983. PhD . Tanított Hebrew Union College. 1977-79. Héber Egyetem 1978-91 Asszírológiai Intézet Ben Gurion Egyetem 1978- Szakterülete héber Biblia, mezopotámiai tanulmányok, szemita nyelvek, szövegek és feliratok. **Művei:** „Urim and Thumim in Light of an Akkadiand Psephomancy Text LKA 137. JNES 21 (1993) I Have Built You and Exalted House: Temple Building in the Bible in Light of Mesopotamian and Northwest Semitic Writings. Sheffield, 1992.

Hurtado Larry W., 1943 Kansas City, MO., USA - Tanulmányait a Trinity Evang Div. Scholl MA 1967. Case West Reserve Egyetem PhD 1973. Tanított Regent College. Kanada 1975. -78. Újszövetség tanszéken. Manitoba Egyetem 1978. Újszövetség tanára. Szakterülete Újszövetség apokrifok és post-biblikus tudományok. **Művei:** „The Gospel of Mark: Evolutionary or Revolutionary Document JSNT 40. (1990). One God One Lord Early Christian Devotion and Ancient Jewish Monotheisms. Fortress, 1988. Mark: A Good news Commentary. Harper and Row 1983.

Hurvitz, Avi, 1936 Tel-Aviv, Izrael – Tanulmányait Jeruzsálemben a Héber Egyetemen kezdte BA 1960. MA 1962. PhD 1967. Tanított Héber Egyetem 1967- Lektor 1978- Pannsylvania Egyetem 1978-79 san Diego Egyetem vendég tanára 1983. Harvard Egyetem 1988. Brandeis Egyetem 1988. Szakterülete Héber Biblia Semita nyelvek szövegek és feliratok. **Művei:** Wisdom Language in Biblical Psalmody. Magnes, 1991. A Linguistic Study of the Relationship Between the Priestly Source and the Book of Ezekiel – A new Approach to an Old Problem Cathiers de la Rev. Bibl 20. Gaalda 1982. The Transition Period in Biblical Hebrew – A study in Post-exilic Hebrew and Its Implications for the Dating of Psalm. Bialik Inst. 1972.

HUS (Huß), János, 1369 Husinec (Dálá-Csehország) 1415 Konstanz (megégették). - Cseh paraszt fia, a cseh egyházi reform és politikai mozgalom vezetője a 15. sz. elején. Prachatitzban tanult 1386 Prágában. 1396-ban a hét szabad művészet magisztere, 1400-ban pappá szentelték. 1401 a filozófiai fakultás dékánja, 1402 az egyetem rektora, 1402 cseh nyelvű prédikátor, 1391 Prágában a Betlehem-kápolnát alapította meg a cseh nyelvű pédikációk számra. John Wiclif tanítását vette át, és a tizedet szedő főleg német papságot ostromozta beszédeiben. Megimserkedett, Wenzel király lányával, érseke rendelkezéséből gyóntatója lett, és II. Richard England királyával. 1382-ben az oxfordi egyetemről Wiclif írásait megküldték neki, melyet előbb filozófiailag, majd teológiailag vizsgált. Érseke elrendelte azok elégetését, 1403 –ban az egyetem 45 tételben elítélte, de nem nyilvánította eretnekké. Wiclif írásait amivel nem értett egyet és ezt a nyilvánosságra is hozta. 1408-ben eretneknek nyilvánították. Kortársa Sbynko von Hasenburg érsek nagyra tartotta őt, és zsinati prédikátorként alkalmazta. Elítélte a klérus kapzsiságát és lustaságát. Az őt elítélő pápai bullát a király a helyi zsinat segítségével megsemmisítette. IV Venzel csek király támogatta és szembe került XII Gergelyel aki emiatt a prágai egyetemet támadta. Új választást kellett kiírni, amelyen megváltotzatva az egyetem statusumát a bajor, német és szász tanároknak egy szavazatot adta, míg a cseh tanárok 3 szavazatot kaptak. A többségében német tanárok eltávoztak az egyetemről diákjaikat Erfurtba, Krakkóba és Lipscebe vitték és 400 diákkal új egyetemet alapítottak. De a diákok többsége nem tartozott a német kolóniához és maradt. És a huszitizmus szószólói lettek. A hátérben XII: Gergely és V: Sándor párharca is ál, az előbbi elítélte Huss tanait, ő pedig Sándor pápához fellebbezett, de az érsek elítélte őt és elrendelte írásainak elégetését. IV Venzel is vizsgálatot folytatott ellene 4 bíboros vezetésével, akik elítélték. Huss az igaz egyházat a szentek által képviselt egyházat hirdete, és redestinációs tant és eleve elredendelést vallott, véleménye szerint akiálasztottak nem lehetnek rosszak. Az egyház feje Krisztus, a pápaság világi hatalomban gyökerezik, a pápai bullákban csak annyiban lehet bízni amennyiben tanításuk a Szentírással megegyezik. A XXIII János által hirdetett búcsú cédulák ügyét törvénytelennek tartotta. Tanai tisztázására a király zsinatot hívott össze Prágában. Huss azt hirdette, hogy az egyházilag bűnösnek nyilvánította nincs joga világi bíróságnak elítélni, úrvacsora tanában az átlényegülést nem éritentte³ és nem agitált a szentek tisztelete ellen. Végül is ügyét a Konstanzi zsinaton akarták tisztázni, ahova királyi menlevelet kapott, 3 nemes kísérette, mivel útközben mindenütt prédikált, és a rendelkezés ellenére Konstanzban is misézett ezért börtönbe zárták. A zsinaton 39 tételét elítélték, amelyet 3 nap gondolkodási

idő után sem vont vissza ezért halálra ítélték, papságától megfosztották és átadták a világi bíróságnak aki a máglyahalált végre hajtotta. Ennek hírére a prágai egyetem őt véletlenül jelentette ki, hívei fegyvert fogtak és megkezdődött a huszita háború. II. János Pál elindította a rehabilitációját. **Művei:** *Tsch. Werke ges. aus den ältesten Qu.*, hrsg. v. K. J. Erben, 3 Bde., Prag 1865-68. - *Die Werke des Magister J. H.*, hrsg. v. V. Flajshans u. M. Kominkova, mit dt. Einl.en u. Anm., 8 Bde., Prag 1903-07 (Bd. 1: *Expositio decalogi*. Bd. 2: *De corpore Christi*. Bd. 3: *De sanguine Christi*. Bd. 4-6: *Super sententiarum*. Bd. 7 u. 8: *Sermones de sanctis*). - *Sermones in Betlehem, 1410-1411*, 5 Bde., hrsg. v. V. Flajshans, Prag 1938-42.- *Ges. Schr. mit tsch. Einl.en u. Anm.* hrsg. v. V. Flajshans, Prag 1904 ff.; - *Opera omnia*, hrsg. v. F. M. Bartos, Prag 1959 ff. (auf 25 Bde. berechnet). - *Briefe*, hrsg. v. H. B. Workman u. R. M. Pope, 1904. - *Sermones de tempore, qui Collecta dicuntur*, hrsg. v. A. Schmidtova, Prag 1959 (Bd. VII der neuen GA). - *Passio Domini nostri Jesu Christi*, hrsg. v. A. Vidmanovci-Schmidtova, Prag 1973 (Bd. VIII ders. GA). - *Postilla adumbrata*, hrsg. v. Amadeo Molnar, Prag 1975 (Bd. XIII der GA). - *Výklady [Les traités de prieres principales]*, hrsg. v. dems., Prag 1975 (Bd I der GA). - *The Letters*, übers. v. Matthew Spinka, Manchester, 1973.

Huszár Gál, reformátor és nyomdász; születése helye és ideje ismeretlen. Oláh Miklós esztergomi érsek üldözése elől 1554 végén Miksa főherczeg birtokára Magyar-Óvárra menekült, hol Wohnitzky Zakariás városi kapitány védelmébe vette. Egyúttal a közelfekvő Mosonyban és Kálnokon is hirdette az ígét és a főnemesek udvarában szolgáltatott szentségeket. 1557-ben Bécsbe ment, összebarátkozott Hoffhalter Rafael nyomdással, megtanulta a könyvnyomtatást, és nyomdát vásárolt, melyet Mogyórovárt felállított; ez volt a második vándornyomda Ferdinánd uralkodása alatt Magyarországon. 1558. ápr. 18. Velykei Márk győri nagyprépost a szentszék elé idézte tévtanok hirdetése miatt, ekkor Kassára ment, ott Veráncz Antal egri püspök elfogatta és Zay Ferenc főkapitánnyal Egerbe vitte, de börtönét a nép feltörte és kiszabadította, innen Debrecenbe menekült. Itt a város lelkészei Mélius Péter, szívesen fogadták a száműzött lelkipásztort. Másfél évig lakott itt, nyomdát állított a magyar Alföld központján. 1562 őszén Révkomáromban működött, Nagy István kapitány, védelme alatt. Oláh Miklós esztergomi érsek Károly főhercegtől szerzett elfogató parancsot, de erre elmenekült, Nagyszombatban. 1565. jan. 28. Miksa király parancsa értelmében kellett volna letartóztatni, melyet Dudics András pécsi püspök szerzett, ekkor báró Forgách Imrénél, Trencsénvármegye főispánjánál talált menedéket, aki Komjátiba (Nyitram.) helyezte ahol llkészként és nyomdászként is működhetett, itt adta ki Bornemisza Péter Postilláit. 1574-ben Pápára hívták lelkésznek, 1575. okt. 23. pestisben halt meg, nyomdáját fia örökölte. **Munkái:** *Az Vr Iesus Christusnac Szent Vachoraiarol, kinszenvedeseröl es dichöseges fel tamadasarol valo Predicacioc. Óvár, 1558. (Egyetlen ismert példánya a bécsi cs. könyvtárban.); Isteni dicséretetek és Psalmusok. Debrecen, 1560. A keresztyéni gyülekezetben való isteni diceséretetek és imádságok. Komjáti, 1574. (Egyetlen példánya az eperjesi evangélikus kollegium könyvtárában, kótákkal.*

HUTTER, Elias, 1553 Görlith, 1605? 1609? – Orientalista, Jénában kezdte tanulni a keleti nyelveket és Lipszében folytatta. 1577be lett héber professzor. 1578 –ban adta ki a héber-német szótárat, majd August Szász választó fejedelem udvar héber tanára lett. A héber nyelvet terjesztette és a Biblia többnyelvű kiadását közben 1583-ban Lübeck-ben 1585 Hamburg-ban tevékenykedik. Amikor 1586/87 a teljes Ószövetséget kiadta eredeti nyelven támogatói további összegeket folyósítottak neki 1594 Naumberg 1597 Nürnberg lesz könyvnyomtatói és kereskedői tevékenységének színhelye. 1598-1603 sikerül négy nyelvű biblia kiadást létrehozni vagy egy szótárat kihozni. De a nehézségei miatt kénytelen volt 1604-ben Nürnberg-et elhagyni. Rövid ideig tartózkodott Frankfurt/Main-ban majd eltűnt, további élete ismeretlen. Nem csak a Biblia terjesztése volt a célja, hanem a hozzá tartozó nyelvi

műveltséget is szeretne volna terjeszteni. A héber morfológiát más nyelvekre is átvitte és új nyelvoktatási módszert dolgozott ki. Például héber, görög és latin nyelven egymás mellé helyezett bibliai mondatokban igyekezett a szavakban a három radikálist külön színekkel jelezni. **Művei:** *Cubus alphabeticus sanctae linguae hebraeae*, Hamburg 1586 f.; *Die Hamburger Polyglotte: die von H. hrsg. hebr. Bibel, 1587, erw. 6 Bde., hrsg. v. David Wolder (in 4 Sprachen der griech. Text des A u. NT; Die Vulgata; Die lat. Übers. des AT v. Santes Pagninus u. das NT v. Theodor v. Beza; die dt. Übers. v. Martin Luther), 1596;* - *Die Nürnberger Polygotte: 1. das AT in 6 Sprachen (hebr., chald., griech., lat., dt., slav., Jos, Ri, Ruth frz. statt slav., auch it. oder oft plattdt.), 1599 (unvoll; bricht mit Ruth ab); 2. der Psalter in 4 Sprachen (hebr., griech., lat. u. dt.), 1602; 3. das NT in 12 Sprachen (syr., it., hebr., span., griech., frz., lat., engl., dt., dän., böhm., poln.), 2 Te., 1599.- Ausg. einzelner Propheten in 4 u. einzelner Evv. in 12 Sprachen.*